

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО ЗАСТРАХОВАНЕ И ФИНАНСИ

проф. Методи Христов
доктор на икономическите науки

ПУБЛИЧНИ ФИНАНСИ
(учебно помагало)
(трето преработено издание)

СОФИЯ, 2022

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Григорий Вазов, главен редактор
доц. д-р Радостин Вазов, зам. главен редактор
проф. д.ик.н. Методи Христов
проф. д.ик.н. Виржиния Желязкова
проф. д-р Радослав Габровски
проф. д-р Даниела Бобева
проф. д-р Емилия Миланова
проф. д-р Григор Димитров
доц. д.ик.н. Красимир Тодоров
доц. д-р Станислав Димитров
доц. д-р Даниела Илиева
ас. д-р Виктория Гацова

© ВУЗФ, Издателство „Св. Григорий Богослов“, 2022

ISBN 978-619-7622-24-9

СЪКРАТЕНО СЪДЪРЖАНИЕ

	ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА	8
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	9

	Тема първа ДЪРЖАВНИЯТ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА	10
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	11
1.1.	ВЗАИМНИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ В ИКОНОМИКАТА	12
1.2.	ФУНКЦИИ НА СЪВРЕМЕННАТА ДЪРЖАВА	14
1.3.	ЕВОЛЮЦИЯ НА ВЪЗГЛЕДИТЕ ЗА МЯСТОТО НА ДЪРЖАВАТА В ИКОНОМИКАТА	17
1.4.	ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНКА НА МЯСТОТО НА ДЪРЖАВАТА В ИКОНОМИКАТА	24
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	26

	Тема втора ДЪРЖАВНИ ФИНАНСИ, ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ И ЗАДОВОЛЯВАЩИ ГИ БЛАГА	27
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	28
2.1	ДЪРЖАВНИ ФИНАНСИ	29
2.2.	ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ	36
2.3.	БЛАГА, ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ	38
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	48

Тема трета
ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА,
ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ

49

	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	50
3.1.	ПАЗАРЕН МЕХАНИЗЪМ	51
3.2.	“НЕВИДИМАТА РЪКА“ на Адам Смит	56
3.3.	ОПТИМАЛНОСТ по Вилфредо Парето	57
3.4.	КОНКРЕТНИ ПОДХОДИ ЗА ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА	58
3.5.	ОБОБЩАВАЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ПАЗАРНИЯ ИЗБОР НА БЛАГА	65
3.6.	ПАЗАРЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ЧАСТНИ, ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ И СМЕСЕНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА	66
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	67

Тема четвърта
ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА,
ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ

68

	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	69
4.1.	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПУБЛИЧНИЯ ИЗБОР НА БЛАГА	70
4.2.	ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ ПРЯКА ДЕМОКРАЦИЯ	71
4.3.	ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ ПРЕДСТАВИТЕЛНА ДЕМОКРАЦИЯ	76
4.4.	ОБОБЩАВАЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ПУБЛИЧНИЯ ИЗБОР НА БЛАГА	79
4.5.	ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ЧАСТНИ, ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ И СМЕСЕНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА	80
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	81

	Тема пета ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА	82
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	83
5.1	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ	84
5.2	ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА	91
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	102

	Тема шеста ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА СМЕСЕНИ БЛАГА	103
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	104
6.1	ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ	105
6.2	ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ	113
6.3	ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ	115
6.4	ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И УСЛУГИ	117
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	119

	Тема седма ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ И ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ	120
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	121
7.1	ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ	122
7.2	ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ	135
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	148

	Тема осма ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ КОСВЕНИ ДАНЪЦИ	149
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	150
8.1	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ	151
8.2	ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДАНЪЧНИТЕ ПРИХОДИ	156
8.3	ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ КОСВЕНИ ДАНЪЦИ	166
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	175

	Тема девета ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ ПРЕКИ ДАНЪЦИ	176
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	177
9.1	ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА ИМУЩЕСТВАТА	178
9.2	ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА ДОХОДИТЕ	184
9.3	ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ ОСИГУРИТЕЛНИ ВНОСКИ	193
9.4	ИНФЛАЦИОННО ОБЛАГАНЕ ПРИ ПРЕКИТЕ ДАНЪЦИ	194
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	195

	Тема десета <i>ДАНЪЧЕН МЕНИДЖМЪНТ, ДЪРЖАВНИ НЕДАНЪЧНИ ПРИХОДИ</i> <i>И ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ</i> <i>И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ</i>	196
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	197
10.1.	ДАНЪЧЕН МЕНИДЖМЪНТ	198
10.2.	ДЪРЖАВНИ НЕДАНЪЧНИ ПРИХОДИ	203
10.3.	ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ	212
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	218

	Тема единадесета ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА БЮДЖЕТНАТА СИСТЕМА И ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ НА БЪЛГАРИЯ	219
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	220
11.1.	БЮДЖЕТНА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ	221
11.2.	ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ НА БЪЛГАРИЯ	232
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	239

	Тема дванадесета ОБЩИНСКИ И ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ	240
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	241
12.1.	ОБЩИНСКИ БЮДЖЕТИ	242
12.2.	ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ	250
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	255

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

**Христов, М.
Публични финанси (учебно помагало),
ВУЗФ-София, 2022**

**Брусарски, Р.,
Публични финанси,
УНСС-София, 2009**

**Владиминова, Т., Св. Герчева и др.
Публични финанси,
Варна, 2008**

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

**Brown, C. V. & Jackson, P. M.,
Икономика на публичния сектор, София, 1988**

**Стиглиц, Е. Дж.,
Икономика на държавния сектор, София, 1996**

**Стоянов, В.,
Теоретични и публични финанси, София, 2009**

**Грозданов, Б.,
Публични финанси, Велико Търново, 2001**

**Стоянов, П.,
Основни начала на финансовата наука, София, 2004**

**Мъсгрейв, Р. и Мъсгрейв, П.,
Държавни финанси – теория и практика, София, 1998**

Тема първа
ДЪРЖАВНИЯТ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ разграничавате различните икономически субекти в икономиката;
- ◆ установявате взаимната връзка между икономическите субекти в икономиката;
- ◆ разграничавате основните функции на съвременната държава;
- ◆ различавате обособилите се парадигми (направления) при еволюцията на възгледите за мястото на държавата в икономиката;
- ◆ използвате различните възможности за оценяване на мястото на държавата в икономиката.

1.1. ВЗАИМНИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СУБЕКТИ В ИКОНОМИКАТА

Икономически субекти (агенти, актьори) в икономиката са онези физически и юридически лица, които имат способността да участват в икономическия живот на държавата и преди всичко в производството, разпределението и потреблението на материалните и духовните блага.

☺ **Какви са възможностите за обхващане на икономическите субекти в рамките на тяхната взаимна връзка в икономиката?** → тези възможности са ограничени, тъй като техният брой е много голям и това прави необходимо **агрегирането** им, т.е. тяхното включване в предварително избрани съвкупности.

☺ **В какви агрегирани съвкупности могат да се включат икономическите субекти?** → това според Европейската система от национални сметки могат да бъдат:

- нефинансови предприятия и организации (S.11 + S.15);
- домакинства (S.14);
- държава (S.1311 + S.1313 + S.1314);
- други финансови институции (S.123 + S.124 + S.125);
- банкови институции (S.121 + S.122));
- външни субекти (S.2).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. На какви принципи трябва да отговаря агрегирането на икономическите субекти?

2. Възможно ли е дезагрегиране на икономическите субекти и кога се налага?

**1.1. ВЗАИМНИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ
СУБЕКТИ В ИКОНОМИКАТА**
(продължение)

Взаимните връзки между икономическите субекти в икономиката могат да се представят по различен начин, но най-ясно те се открояват чрез матрично изобразяване, имащо за своя основа потоците от стоки (с), услуги (у) и пари (п).

ИКОНОМИЧЕСКИ СУБЕКТИ			S.1311	S.123		
Изходящи потоци →	S.11		+	+	S.121	
	+	S.14	S.1313	S.124	+	S.2
Входящи потоци ↓	S.15		+	+	S.122	
			S.1314	S.125		
Нефинансови предприятия и организации (S.11 + S.15)			(с,у,п)			
Домакинства (S.14)			(с,у,п)			
Държава (S.1311 + S.1313 + S.1314)	(с,у,п)	(с,у,п)	(с,у,п)	(с,у,п)	(с,у,п)	(с,у,п)
Други финансови институции (S.123 + S.124 + S.125)			(с,у,п)			
Банкови институции (S.121 + S.122)			(с,у,п)			
Външни субекти (S.2)			(с,у,п)			

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви взаимни връзки съществуват между държавата и другите икономически субекти при потоците от стоки и услуги?
2. Какви взаимни връзки съществуват между държавата и другите икономически субекти при паричните потоци?

1.2. ФУНКЦИИ НА СЪВРЕМЕННАТА ДЪРЖАВА

1.2.1. Компенсиращи и социални функции

По своята същност функциите на съвременната държава трябва да се разглеждат като израз на дейностите, които тя трябва да осъществява както вътре в страната, така и в чужбина.

☺ **Кои са компенсиращите функции на държавата?** → това са онези нейни дейности, които създават предпоставки за компенсиране на невъзможността на пазарните механизми да решат възникващите проблеми, т.е. дейности, които са свързани преди всичко с предоставянето на чисто публични и смесени блага, включващи:

- организирането на управлението на държавата;
- осигуряването на отбраната и сигурността на държавата;
- участието на държавата при предоставянето на образователни услуги;
- участието на държавата при предоставянето на здравни услуги;
- участието на държавата при предоставянето на социално-осигурителни услуги;
- участието на държавата при предоставянето на други подобни услуги (пощенски връзки, самолетни връзки, снабдяване с вода, газ, електричество и пр.).

☺ **Кои са социалните функции на държавата?** → това са онези нейни дейности, които създават предпоставки за решаване на постоянно възникващите социални проблеми, към които могат да бъдат отнесени преди всичко проблемите на:

- безработицата;
- разслоението на населението, свързано с неговите доходи;
- пенсионното осигуряване;
- здравното осигуряване и пр.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква е тенденцията в развитието на компенсиращите функции на държавата?
2. Каква е тенденцията в развитието на социалните функции на държавата?

1.2.2. Регулаторни и екологични функции

Към функциите на държавата спадат още нейните регулаторни и екологични функции.

☺ **Кои са регулаторните функции на държавата?** → това са онези нейни дейности, които създават условия за нормално функциониране на пазарните механизми, т.е. **правила**, при които те трябва да функционират и да осигуряват максимална икономическа ефективност, включващи правила за:

- осигуряване на свободна конкуренция;
- пресичане на монополизма;
- осъществяване на нормална стопанска дейност;
- държавен контрол върху икономиката;
- недопускане на криминализиране на икономиката;
- намеса на държавата при разпределението на оскъдните природни ресурси;
- въздействие върху стопанската активност и пр.

☺ **Кои са екологичните функции на държавата?** → това са онези нейни дейности, които създават условия за участието ѝ в решаването на проблемите, свързани с климата и преди всичко със замърсяването на:

- водите;
- въздуха;
- почвите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е тенденцията в развитието на регулаторните функции на държавата?
2. Каква е тенденцията в развитието на екологичните функции на държавата?

1.2.3. Политически и международни функции

Най-после към функциите на държавата спадат още нейните политически и международни функции.

☺ **Кои са политическите функции на държавата?** → това са онези нейни дейности, които създават условия за намесата ѝ при решаването на въпросите, които засягат дейността на политическите партии, изразяващи се преди всичко в утвърждаването на правила за тяхната дейност чрез приемането на съответни закони и други нормативни актове, т.е. условия за тяхното:

- създаване;
- участие в политическия живот на страната;
- финансиране;
- обединяване и пр.

☺ **Кои са международните функции на държавата?** → това са онези нейни дейности, които създават предпоставки за намесата ѝ при решаването на разширяващите се в условията на глобализацията международни проблеми, към които спадат преди всичко проблемите на:

- международното икономическо сътрудничество;
- международното военно сътрудничество;
- международното политическо сътрудничество;
- международното културно сътрудничество;
- международното екологично сътрудничество и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е тенденцията в развитието на политическите функции на държавата?
2. Каква е тенденцията в развитието на международните функции на държавата?

1.3. ЕВОЛЮЦИЯ НА ВЪЗГЛЕДИТЕ ЗА МЯСТОТО НА ДЪРЖАВАТА В ИКОНОМИКАТА

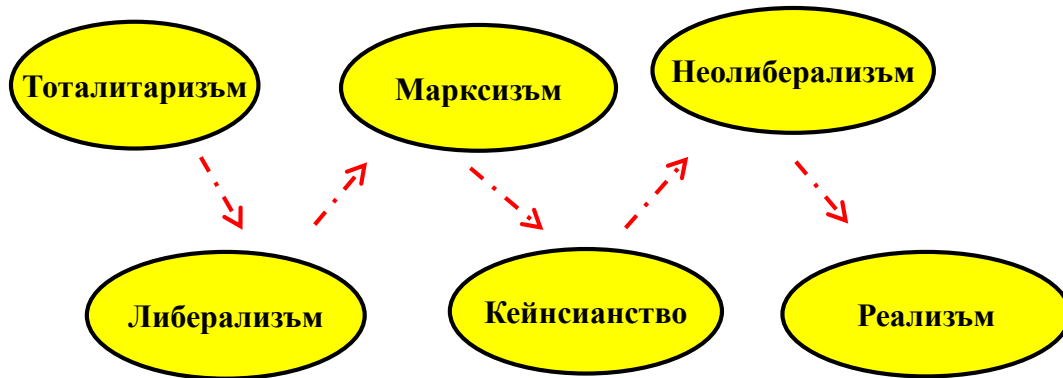
1.3.1. Общи представи

В исторически план възгледите за мястото на държавата в икономиката не са били еднакви, т.е. те са претърпели определена еволюция (постепенно развитие).

☺ **Кои са основните направления (парадигми) на еволюцията във възгледите за мястото на държавата в икономиката?** → това са преди всичко:

- тоталитаризъм;
- либерализъм;
- марксизъм;
- кейнсианство;
- неолиберализъм;
- реализъм.

☺ **Как са разположени във времето тези основни парадигми?** → те, по принцип, са разположени във времето по следващия начин:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е пълното изключване на участието на държавата в икономиката?
2. Възможно ли е пълното изключване на участието на пазарните механизми в икономиката?

1.3.2. Тоталитаризъм

Според тоталитаризма мястото на държавата в икономиката е всеобхватно, т.е. тя се занимава с решаването на всички икономически въпроси на обществото.

☺ **Какво е било мястото на държавата в древността?** → за това могат да се правят изводи и оценки от икономическата дейност на **градовете - държави** примерно в Месопотамия, обхващаща земите между реките Тигър и Ефрат. Най-могъщи са били градовете - държави Ур, Ериду, Ларса, Нипур и Лагаш. Всеки един от тях е представлявал самостоятелна държава и се е ангажирал с решаването на всички икономически въпроси.

☺ **Какво е било мястото на държавата в средновековието?** → през този период от време отново е налице господство на **градовете - държави**. Типични примери са градовете - държави Рим, Венеция и Неапол в Италия. В тези градове икономическите въпроси са се решавали от техните владетели.

☺ **Как се е възприемал тоталитаризма от обществото през древността и средновековието?** → търпимостта през древността е била значително по-голяма от отношението на обществото към тоталитаризма през периода на средновековието. Борбите за независимост от феодалните господари ескалират и постепенно водят до преминаване към по-либерално обществено устройство.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Съществуват ли условия за пълен тоталитаризъм след средновековието?

2. Какво е бъдещето на тоталитаризма?

1.3.3. Либерализъм

Според либерализма мястото на държавата в икономиката трябва да се ограничава като се дава предимство на пазарните механизми.

☺ Кои са главните представители на либерализма? → това са преди всичко:

• Адам Смит (1723 – 1790), който е:

- британски икономист и философ;
- защитник на естествения (спонтанния) ред;
- защитник на голямата роля на пазарния механизъм (“невидимата ръка”);
- за намеса на държавата само при осигуряването на нейната отбрана, справедливост, възпитание и суверенитет;
- автор на известната книга “Богатство на народите”(1776).

• Давид Рикардо (1772 – 1823), който е:

- английски икономист и политик (депутат);
- последовател на Адам Смит;
- приема пазарно-капиталистическото стопанство като самонастройваща се система с идеални обратни връзки;
- привърженик на свободната търговия и защитник на естествения процес на уравнивяване;
- противник на всякакъв вид забрани в областта на икономиката, т.е. противник на държавната намеса (отрича протекционизма);
- автор на известната книга “За принципите на политическата икономия и данъчното облагане”(1817).

☺ Допълнителни въпроси:

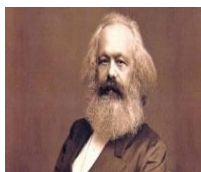
1. Какви възможности са съществували за налагане на идеите на либерализма?
2. Какви оценки могат да се дадат за либерализма от съвременна гледна точка?

1.3.4. Марксизъм

Според марксизма мястото на държавата в икономиката трябва да се свързва с идеята за “идеален общ капиталист”, формиращ се чрез обобществяване на частната собственост.

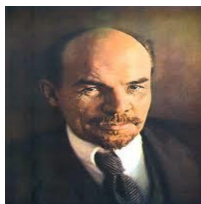
☺ **Кои са главните представители на марксизма?** → това са преди всичко:

• **Карл Маркс (1818 – 1883)**, който е:

- германски философ, икономист и социолог;
- защитник на тезата, че бъдещето на държавата като надстройка и “идеален общ капиталист” се определя от материалната база (производителните сили);
- привърженик на разбирането, че когато тази база достигне най-висока степен на развитие, средствата за производство се обобществяват (колективизират), а пролетариатът поема държавното управление;
- автор на известното тритомно съчинение “Капиталът” (т.І–1867, т.ІІ– 1885 и т.ІІІ – 1894).

• **Владимир Илич Ленин (1870 – 1924)**, който е:

- руски икономист, политик и социолог;
- третира империализма като най-висок и последен стадий на капитализма;
- привърженик на тезата, че пролетарската революция е възможна и в страна, която няма най-висока степен на развитие на материалната база (производителните сили);
- оформител на мнението за двете фази на комунистическото общество – социализъм и комунизъм;
- автор на книгата “Империализмът като най-висок стадий на капитализма” (1917).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е мястото на Йосиф Висарионович Сталин в рамките на марксизма?
2. Какви оценки могат да се дадат за марксизма от съвременна гледна точка?

1.3.5. Кейнсианство

Според кейнсианството мястото на държавата в икономиката е зависимо от непостоянството на съвкупното търсене.

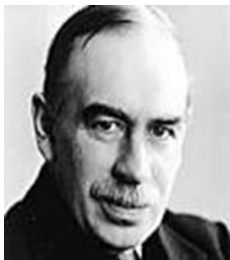
☺ **Защо непостоянството на съвкупното търсене налага намеса на държавата в икономиката?** → това се обуславя от факта, че при спад на съвкупното търсене се създават предпоставки за намаляване на икономическата активност, която може да се активизира чрез намеса на държавата.

☺ **За каква намеса на държавата пледира кейнсианството?** → то пледира за намеса преди всичко чрез провежданата от държавата фискална и парична политика.

☺ **Кой е главният представител на кейнсианството?** → това е:

• **Джон Мейнард Кейнс (1883 – 1946)**, който е:

- английски икономист;
- автор, който поставя на преден план търсенето;
- привърженик на широката косвена държавна намеса в икономиката чрез използване на фискални и парични инструменти за стимулиране на търсенето;
- застъпващ тезата, че ако предприятията инвестират недостатъчно, държавата трябва да стане инвеститор дори и за сметка на генерирането на държавен дълг и бюджетен дефицит;
- автор на известната книга “Обща теория на заетостта, лихвата и парите” (1936).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви фискални и парични инструменти могат да се използват за активизиране на икономиката според Джон Мейнард Кейнс ?

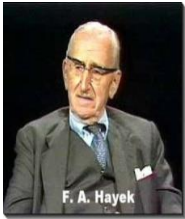
2. Какви оценки могат да се дадат за кейнсианството от съвременна гледна точка?

1.3.6. Неолиберализъм

Според неолиберализма мястото на държавата в икономиката трябва да се свързва само с осигуряването на нормални условия за функциониране на пазарната икономика, т.е. само със създаване на “правила за играта”.

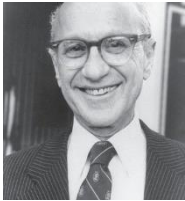
☺ **Кои са главните представители на неолиберализма?** → това са преди всичко:

• **Фридрих Август фон Хайек (1899 – 1992)**, който е:

- английски икономист (роден е във Виена, но от 1938г. е английски гражданин);
- защитник на естествения (спонтанния) ред;
- застъпник на тезата, че държавната намеса, дори в условията на демокрация, води към робство;
- за ограничаване ролята на държавата до създаване на условия за предотвратяване на насилие и измама, защита на собствеността, спазване на договорите и признаване на еднакви права на всички индивиди;
- автор на известната книга “Пътят към робството” (1944).

• **Милтън Фридмън (1912 – 2006)**, който е:

- американски икономист;
- представител на “монетаризма”;
- защитник на саморегулиращата се икономика;
- противник на тезата на Джон Кейнс за активна намеса на държавата в икономиката;
- привърженик на свиването на контролните функции на държавата по отношение на икономиката;
- защитник на икономическата свобода;
- автор на известната книга “Свободата на избора” (1980).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява “монетаризма” и какви проблеми възникват при неговото налагане?

2. Какви оценки могат да се дадат за неолиберализма?

1.3.7. Реализъм

Според реализма мястото на държавата в икономиката трябва да се съчетава с обективното съществуване на пазарните механизми.

☺ **Съществуват ли обективни предпоставки за преминаване към общества без наличието на държави и тяхната намеса в икономиката?** → отговорът на този въпрос е отрицателен и това мнение е преобладаващо.

☺ **Съществуват ли обективни предпоставки за преминаване към общества без наличието на пазарни механизми?** → отговорът и на този въпрос е отрицателен, тъй като не е възможно тяхното съществуване без производство, разпределение и потребление на материални и духовни блага.

☺ **Кой е основният проблем при реализма?** → това е проблемът за най-доброто съчетаване на държавната намеса в икономиката и обективното действие на пазарните механизми.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са представителите на това направление?

2. Какво е бъдещето на това направление?

1.4. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНКА НА МЯСТОТО НА ДЪРЖАВАТА В ИКОНОМИКАТА

Това място на държавата може да се оцени чрез използване на процентното отношение на нейните приходи или разходи към БВП, но успоредно с тази възможност е допустимо това да става и чрез динамичен матричен баланс на паричния оборот, който има съдържание, показано в следващата таблица:

ИКОНОМИЧЕСКИ СУБЕКТИ		НН (Y)	S.11 + S.15	S.14	S.1311 + S.1313 + S.1314	S.123 + S.124 + S.125	S.121 + S.122	S.2	СУМИ
Изходящи парични потоци (i) →									
Входящи парични потоци (j) ↓									
		0	1	2	3	4	5	6	7
Нефинансови предприятия и организации (S.11 + S.15)	1	Y.10	X.11	X.12	X.13	X.14	X.15	X.16	ΣX.1j j=1-6
Домакинства (S.14)	2	Y.20	X.21	X.22	X.23	X.24	X.25	X.26	ΣX.2j j=1-6
Държава (S.1311 + S.1313 + S.1314)	3	Y.30	X.31	X.32	X.33	X.34	X.35	X.36	ΣX.3j j=1-6
Други финансови институции (S.123 + S.124 + S.125)	4	Y.40	X.41	X.42	X.43	X.44	X.45	X.46	ΣX.4j j=1-6
Банкови институции (S.121 + S.122)	5	-	X.51	X.52	X.53	X.54	X.55	X.56	ΣX.5j j=1-6
Външни субекти (S.2)	6	-	X.61	X.62	X.63	X.64	X.65	-	ΣX.6j j=1-5
СУМИ	7	ΣY.i0 i=1-4	ΣX.i1 i=1-6	ΣX.i2 i=1-6	ΣX.i3 i=1-6	ΣX.i4 i=1-6	ΣX.i5 i=1-6	ΣX.i6 i=1-5	ΣВПО
	8	НК (Z)	Z.81	Z.82	Z.83	Z.84	Z.85	Z.86	ΣZ.8j j=1-4

1.4. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОЦЕНКА НА МЯСТОТО НА ДЪРЖАВАТА В ИКОНОМИКАТА (продължение)

Оценяването на мястото на държавата в икономиката чрез динамичен матричен баланс на паричния оборот налага използването на следващите формули:

☺ Какви формули трябва да се използват за изчисляване на държавния дял в наличностите от парични средства в началото (НН) и края (НК) на избрания период от време? → за тази цел трябва да се използват формулите:

$$\text{НН} = \frac{Y_{.30} * 100}{\sum_{i=1-4} Y_{.i0}} \quad (1) \quad \text{НК} = \frac{Z_{.83} * 100}{\sum_{j=1-4} Z_{.8j}} \quad (2)$$

☺ Какви формули трябва да се използват за изчисляване на държавния дял в целия паричен оборот, третиран като държавни приходи (ДП) и като държавни разходи (ДР)? → за тази цел трябва да се използват формулите:

$$\text{ДП} = \frac{\sum_{j=1-6} X_{.3j} * 100}{\Sigma \text{ВПО}} \quad (3) \quad \text{ДР} = \frac{\sum_{i=1-6} X_{.i3} * 100}{\Sigma \text{ВПО}} \quad (4)$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как може да се оцени мястото на държавата в икономиката чрез brutния вътрешен продукт (БВП)?
2. Какви резултати биха се получили от оценяването на мястото на държавата в икономиката чрез един примерен баланс на паричния оборот?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АГРЕГИРАНИ ИКОНОМИЧЕСКИ СУБЕКТИ

БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ
СУБЕКТИ**

ДЪРЖАВЕН СЕКТОР

КЕЙНСИАНСТВО

ЛИБЕРАЛИЗЪМ

МАРКСИЗЪМ

**НАЧИНИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА МЯСТОТО НА
ДЪРЖАВНИЯ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА**

НЕОЛИБЕРАЛИЗЪМ

ПАРИЧЕН ОБОРОТ

РЕАЛИЗЪМ

ТОТАЛИТАРИЗЪМ

ФУНКЦИИ НА СЪВРЕМЕНАТА ДЪРЖАВА

Тема втора
**ДЪРЖАВНИ ФИНАНСИ, ЧОВЕШКИ
ПОТРЕБНОСТИ И ЗАДОВОЛЯВАЩИ ГИ БЛАГА**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ дефинирате същността на финансите на базата на придобитите представи за паричните отношения;
- ◆ разграничавате паричната същност на финансите, банкирането, застраховането, социалното осигуряване и здравното осигуряване;
- ◆ определяте същността, функциите, обхвата и субектите на държавните финанси;
- ◆ дефинирате човешките потребности, които стоят в основата на публичните финанси;
 - ◆ разграничавате разновидностите на човешките потребности;
 - ◆ дефинирате благата, които задоволяват човешките потребности;
 - ◆ разграничавате единичните от агрегираните блага;
- ◆ определяте разликата между агрегираните чисти частни, чисти публични и смесени блага.

2.1. ДЪРЖАВНИ ФИНАНСИ

2.1.1. Същност на финансите

Необходимостта от дефиниране на същността на финансите трябва да се свързва с факта, че те са една съвкупност, към която принадлежат множество съставни части, т.е.: корпоративните финанси, публичните финанси, личните финанси и пр.

☺ **Има ли единно мнение по същността на финансите?** → не, няма единно мнение, а е налице дори отказ да се търси такова, като се приема, че това не е необходимо или пък, че то отдавна е известно.

☺ **Какви акценти се поставят при опитите за дефиниране на същността на финансите?** → акцентира се преди всичко върху това, че финансите са:

- съвкупност от парични средства;
- свързани с движението на парични средства;
- свързани с дейността на икономическите субекти;
- свързани с формирането и изразходването на централизирани и децентрализирани парични фондове;
- свързани с паричните отношения между икономическите субекти и др.

☺ **Как може да се установи същността на финансите?** → това може да стане преди всичко на базата на **паричните отношения**, тъй като тази база е невъзможна без изброените акценти, т.е. без:

- парите;
- движението на парите;
- дейността на икономическите субекти;
- формирането и изразходването на централизираните и децентрализираните парични фондове.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. С формирането и изразходването на какви централизирани и децентрализирани фондове се свързва същността на финансите?
2. Има ли връзка същността на финансите с функциите на парите?

2.1.2. Парични отношения

Паричните отношения като база за установяване на същността на финансите също имат свое съдържание, а като определена съвкупност имат още съставни части и структура.

☺ **Какво представляват паричните отношения?** → те са отношения между икономически субекти (физически и юридически лица), които възникват тогава, когато тези субекти използват парите във всичките им функции.

☺ **Какъв е съставът на паричните отношения?** → той зависи от избрания критерии, но могат да бъдат обособени следните основни съставни части на тази съвкупност:

- налични и безналични парични отношения;
- парични отношения между физически лица, между юридически лица, както и между физически и юридически лица;
- парични отношения при функциите на парите: мярка на стойността, средство за обръщение, платежно средства, средство за съхраняване на стойност и световни пари;
- стоково-парични и относително самостоятелни парични отношения;
- еднопосочни и двупосочни парични отношения.

☺ **Каква е структурата на паричните отношения?** → в рамките на общата съвкупност на паричните отношения, при всеки един вариант на изброените съставни части, обективно съществува структура, т.е. разпределение на тези части според заемания относителен дял. Въпросната структура обаче много трудно се установява, а в известна част от случаите това не се и налага.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможни ли са парични отношения при употребата на парите в тяхната функция “мярка на стойността”?
2. Какво е съдържанието на еднопосочните и двупосочните парични отношения?

2.1.3. Същност на основните финансови категории (понятия)

От гледна точка на паричните отношения същността на финансите може да се разглежда както в широк, така и в тесен смисъл.

☺ **Какво представляват финансите в широк смисъл?** → в този смисъл те са понятие, даващо представа за всички парични отношения.

☺ **Какво представляват финансите в тесен смисъл?** → в този смисъл те са понятие, даващо представа само за **финансовите парични отношения**, т.е. само за определена част от всички парични отношения.

☺ **Кой е най-подходящият критерий за определяне на финансовите паричните отношения?** → това е еднопосочността и двупосочността на паричните отношения.

☺ **Каква е същността на кредита, застраховането и осигуряването?** → това се вижда от следващата фигура:

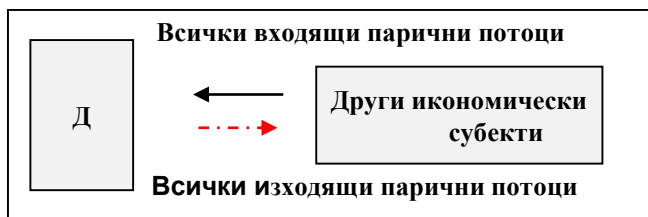
☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е особеното в ценовите парични отношения?
2. Какво е съдържанието на смесените парични отношения?

2.1.4. Същност на държавните финанси

Както за финансите като общо понятие, така и за държавните финанси могат да бъдат изведени представи в широк и тесен смисъл.

☺ **Какво представляват държавните финанси в широкия смисъл?** → в този смисъл те са **израз на всички парични отношения**, в които като страна участва държавата (Д) и може да се представи по следващия начин:

☺ **Какво представляват държавните финанси в тесния смисъл?** → в този смисъл те са **израз само на еднопосочни парични отношения**, в които като страна участва държавата.

☺ **Каква е разликата между държавните и публичните (обществените) финанси?** → като се има предвид, че същността на държавните и публичните (обществените) финанси е еднаква, може да се приеме, че разликата между тях е свързана с техния обхват, т.е.:

- държавните финанси са част от публичните (обществените) финанси;
- държавните финанси са доминираща част от публичните (обществените) финанси.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви други съставни части имат публичните (обществените) финанси?
2. Каква тенденция на развитие показват държавните финанси като съставна част на публичните (обществените) финанси?

2.1.5. Функции на държавните финанси

Както финансите като общо понятие, така и държавните финанси са свързани с определени дейности, които фактически са израз на техните функции.

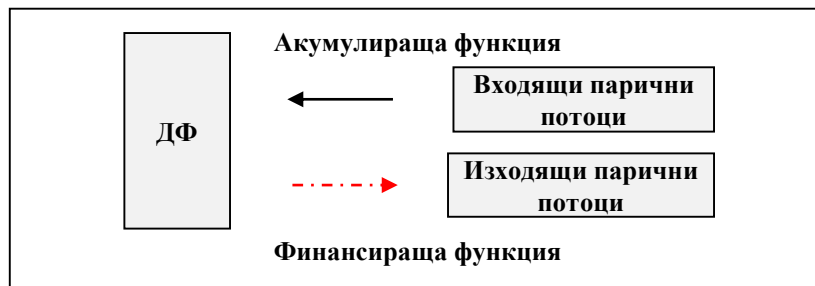
☺ **Какви основни функции изпълняват държавните финанси?** → те изпълняват две основни функции:

- акумулираща функция;
- финансираща функция.

☺ **С какво е свързана акумулиращата функция на държавните финанси?** → тя е свързана с дейности, които формират паричните средства на държавата, т.е. с паричните отношения, базиращи се на **входящите парични потоци**.

☺ **С какво е свързана финансиращата функция на държавните финанси?** → тя е свързана с дейности, които изразходват паричните средства на държавата, т.е. с паричните отношения, базиращи се на **изходящите парични потоци**.

☺ **Как могат схематично да се представят двете основни функции на държавните финанси (ДФ)?** → това може да стане чрез следващата опростена схема:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е връзката между акумулиращата и финансиращата функция на държавните финанси?
2. Възможно ли е да се даде предимство на акумулиращата пред финансиращата функция на държавните финанси или обратно?

2.1.6. Обхват на държавните финанси

Обхватът на държавните финанси може да се разглежда, както от гледната точка на връзката му с агрегираните блага, които задоволяват човешки потребности, така и от позициите на връзката му с паричните потоци.

☺ **Какъв е обхватът на държавните финанси от гледна точка на връзката му с агрегираните блага, които задоволяват човешки потребности?** → от тази гледна точка държавните финанси обхващат преди всичко парични отношения, които са свързани с предоставянето на блага от държавата.

☺ **Какъв е обхватът на държавните финанси от позициите на връзката му с паричните потоци?** → от тази позиция държавните финанси обхващат:

- **входящите парични потоци на държавата**, към които спадат преди всичко потоците, свързани с:
 - приходите от косвени данъци;
 - приходите от преки данъци;
 - неданъчните приходи.
- **изходящите парични потоци на държавата**, към които спадат преди всичко потоците, свързани с разходите за:
 - управление;
 - отбрана и сигурност;
 - обслужване на държавния дълг;
 - социално осигуряване, здравно осигуряване и социално подпомагане;
 - образование;
 - здравеопазване;
 - икономически дейности и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е връзката на обхвата на държавните финанси с благата, които не се предоставят от държавата?

2. Какви са възможностите за установяване на действителния обхват на държавните финанси?

2.1.7. Субекти на държавните финанси

Към субектите на държавните финанси следва да се отнасят лицата, които са придобили права да представляват държавата.

☺ **Какви лица могат да представляват държавата?** → права да представляват държавата могат да имат както юридически, така и физически лица.

☺ **Кои юридически лица могат да представляват държавата?** → това са преди всичко:

- **Народното събрание;**
- **звената на изпълнителната власт**, т.е. Президентството, Министерският съвет, министерствата, агенциите и пр.;
- **звената на съдебната власт**, т.е. Съдът, Прокуратурата и Следствието;
- **звената на осигурителната система**, т.е. Националният осигурителен институт и Националната здравноосигурителна каса;
- **звената на местното самоуправление**, т.е. Общините;
- **другите звена на бюджетна издръжка**, т.е.: държавните училища, държавните заведенията за здраве, култура, спорт и пр.

☺ **Кои физически лица могат да представляват държавата?** → това, при определени условия, са лицата, които ръководят и отговарят за дейността на юридическите лица, представляващи държавата.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи броят на юридическите лица, имащи правото да представляват държавата?

2. От какво зависи броят на физическите лица, имащи правото да представляват държавата?

2.2. ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ

2.2.1. Обща характеристика на човешките потребности

По своята същност човешките потребности са израз на нуждите на хората, свързани с тяхното съществуване.

☺ **Кои са субектите на човешките потребности?** → това са отделните индивиди или пък съвкупности от хора, които са обединени според:

- родова принадлежност;
- професионална принадлежност;
- партийна принадлежност;
- етническа принадлежност;
- регионална принадлежност;
- селищна (градска, селска и пр.) принадлежност;
- държавна принадлежност;
- континентална принадлежност;
- световна принадлежност и пр.

☺ **Кога възникват човешките потребности?** → те възникват с появата на човека и претърпяват много сложна и дълга еволюция.

☺ **Какъв характер имат човешките потребности?** → по принцип, те имат обективен характер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. През какви формации преминава еволюцията на човешките потребности?
2. Зависят ли човешките потребности от субективното влияние на отделните индивиди или съвкупности от хора?

2.2.2. Видове човешки потребности

На базата на различни критерии човешките потребности могат да се подразделят на различни видове.

☺ **Какви видове човешки потребности има според задоволяваните нужди?** → според този критерий човешките потребности се подразделят на:

- **материални потребности**, т.е. потребности от храна, облекло, жилище, превозни средства и пр.
- **нематериални потребности**, т.е. потребности от образование, здравеопазване, сигурност и защита, култура, религия и пр.

☺ **Какви видове човешки потребности има според тяхната връзка със съответните субекти?** → според този критерий човешките потребности се подразделят на:

- **лични (персонални) потребности;**
- **обществени (публични, колективни) потребности.**

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви видове човешки потребности има според времето на тяхното възникване и задоволяване?

2. От какво зависи появата и изчезването на определени видове човешки потребности?

2.3. БЛАГА, ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ

2.3.1. Видове блага, задоволяващи човешки потребности

Към благата, задоволяващи човешките потребности може да се отнесе всяко нещо, което служи за покриване на възникнали нужди на човека, а тяхното разнообразие е много голямо.

☺ **Какви видове блага са известни според задоволяваните потребности?** → според този критерий са известни:

- материални блага;
- нематериални (духовни) блага.

☺ **Какви видове блага са известни според техните потребители?** → според този критерий са известни:

- лични (персонални) блага;
- обществени (публични, колективни) блага.

☺ **Какви видове блага са известни според мястото на тяхното производство?** → според този критерий са известни:

- национални блага;
- чуждестранни блага.

☺ **Допълнителни въпроси:**

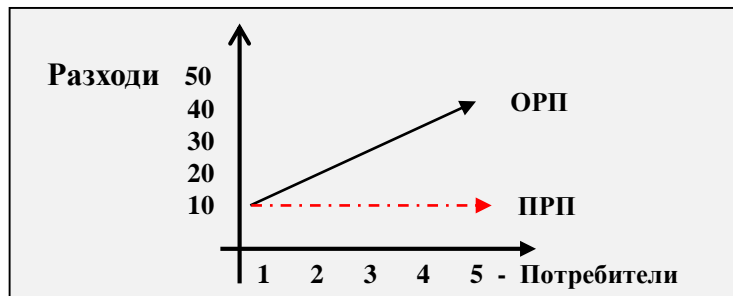
1. Каква еволюция претърпяват материалните и нематериалните блага?
2. Каква еволюция претърпяват личните (персоналните) и обществените (публичните, колективните) блага?

2.3.1. Видове блага, задоволяващи човешки потребности (продължение)

Могат да се обособят още конкурентни и неконкурентни блага според тяхната връзка с общите разходи за потребление (ОРП) и разходите на всеки следващ потребител, т.е. пределните разходи за потребление (ПРП).

☺ **Кои блага спадат към конкурентните блага?** → това са благата, при които както общите разходи за потребление (ОРП), така и разходите на всеки следващ потребител (пределните разходи за потребление (ПРП) са по-големи от нула. Това може да се представи таблично и графично по следващия начин:

Потребители на благо "X"	ОРП	ПРП
1	10	10
2	20	10
3	30	10
4	40	10
5	50	10

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои блага спадат към неконкурентните блага?
2. Как могат да се представят неконкурентните блага таблично и графично?

2.3.1. Видове блага, задоволяващи човешки потребности (продължение)

Възможно е да се обособят съответни видове блага и според тяхната връзка с производителите, възможностите за изключване или не на съответни субекти при тяхното потребление и обхвата на благата.

☺ **Какви разновидности имат благата според техните производители?** → те се подразделят на:

- блага, произведени от частни субекти;
- блага, произведени от обществени (публични) субекти;
- блага, произведени от смесени субекти.

☺ **Какви видове блага са известни според възможностите за изключване или не на съответни потребители?** → според този критерий се различават:

- **делими блага**, т.е. блага, при които е възможно изключване на част от субектите при тяхното потребление;
- **неделими блага**, т.е. блага, при които не е възможно изключване на част от субектите при тяхното потребление.

☺ **Какви разновидности имат благата според техния обхват?** → според този критерий се различават:

- **единични блага**, т.е. блага, които не могат да се разчленяват, тъй като притежават неделима особеност (конкретен вид храна, конкретен вид облекло и пр.);
- **агрегирани блага**, т.е. блага, които представляват множества от блага (храна, облекло, управление, отбрана и сигурност и пр.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква еволюция претърпяват представените блага, задоволяващи човешки потребности?
2. Как графично могат да се представят агрегираните блага?

2.3.2. Агрегиране на благата, задоволяващи човешки потребности

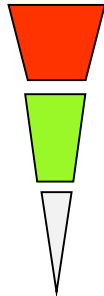
Възможностите за агрегиране на благата, задоволяващи човешки потребности трябва да се съобразяват с необходимостта от агрегиране, със спазването на определени принципи за агрегиране и с възможностите за обособяване на съответни степени.

☺ **Какво налага агрегирането на благата, задоволяващи човешки потребности?** → то се налага поради големия брой съществуващи единични блага и невъзможността да бъдат обхванати и изучавани по друг начин.

☺ **Какви принципи трябва да се спазват при агрегирането на благата?** → трябва да се спазват преди всичко принципите:

- **еднородност**, т.е. включването на еднородни блага в оформените агрегирани блага;
- **показателност**, т.е. оформянето на такива агрегирани блага, които да осигурят надеждност при тяхното използване.

☺ **Какви степени на агрегираност могат да се обособят?** → в най-общ план са възможни следващите степени:

← най-висока степен;

← средна степен;

← най-ниска степен.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е използването и на други принципи за агрегиране на благата?

2. От какво зависят конкретните степени на агрегираност на благата?

2.3.3. Чисти частни агрегирани блага

При агрегирането чрез съобразяване с разходите за потребление и делимостта или пък с производителите на благата е възможно да се обособят три основни вида агрегирани блага: чисти частни агрегирани блага, чисти публични агрегирани блага и смесени агрегирани блага.

☺ Кои блага се включват в чистите частни агрегирани блага според разходите за тяхното потребление и тяхната делимост? → в тази съвкупност се включват само конкурентните и делимите блага. Таблично представяне:

Критерий →	Конкурентност	Делимост
Видове блага ↓		
Чисти частни агрегирани блага (храни, облекла и пр.).	Да	Да

☺ Кои блага се включват в чистите частни агрегирани блага според техните производители? → в тази съвкупност се включват само благата, които са произведени от частни субекти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как се формират цените на чистите частни агрегирани блага?
2. Кой е основният източник на средства за финансиране на производството на чистите частни агрегирани блага?

2.3.4. Чисти публични агрегирани блага

При агрегирането на благата, задоволяващи човешки потребности, е възможно да се обособи и съвкупност от чисти публични агрегирани блага.

☺ Кои блага се включват в чистите публични агрегирани блага според разходите за тяхното потребление и тяхната делимост? → в тази съвкупност се включват само неконкурентните и неделимите блага. Таблично представяне:

Критерий →	Конкурентност	Делимост
Видове блага ↓		
Чисти публични агрегирани блага (управление, отбрана и сигурност и пр.).	Не	Не

☺ Кои блага се включват в чистите публични агрегирани блага според техните производители? → в тази съвкупност се включват само благата, които са произведени от обществени (публични) субекти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как се формират цените на чистите публични агрегирани блага?
2. Кой е основният източник на средства за финансиране на създаването на чисти публични агрегирани блага?

2.3.5. Смесени агрегирани блага

При агрегирането на благата, задоволяващи човешки потребности е възможно да се обособи и съвкупност от смесени агрегирани блага.

- ☺ **Кои блага се включват в смесените агрегирани блага според разходите за тяхното потребление и тяхната делимост?** → в тази съвкупност се включват блага, които при едни условия са чисти частни агрегирани блага, а при други – чисти публични агрегирани блага, т.е.:
- когато са конкурентни и делими те са чисти частни агрегирани блага (А);
 - когато са неконкурентни и неделими те са чисти публични агрегирани блага (Б) .

Таблично представяне:

Критерий →	Конкурентност	Делимост
Видове блага ↓		
Смесени агрегирани блага А (платено образование и пр.).	Да	Да
Смесени агрегирани блага Б (безплатно образование и пр.).	Не	Не

- ☺ **Кои блага се включват в смесените агрегирани блага според техните производители?** → в тази съвкупност се включват благата, които са произведени от смесени субекти, т.е. както от частни, така и от обществени (публични) субекти.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои от изброените три вида агрегирани блага имат пряка връзка с държавните финанси?
2. Възможно ли е в чистите публични агрегирани блага да се включват и чисти частни блага?

2.3.6. Обществени потребности и задоволяващи ги блага

Обществени са потребностите, които са свързани с нуждите на определени съвкупности от хора, третиранни като общества.

☺ **Какво представлява обществото?** → то е “Съвкупност от хора, свързани помежду си с общи обичаи, традиции, интереси и др.” (Български енциклопедичен речник, А-Я, В. Търново, “АБАГАР”, с.772, 1999-2000).

☺ **Какви видове обществени потребности са известни?** → различават се следните основни видове обществени потребности:

- **групови обществени потребности**, т.е. потребности на самостоятелно обособили се, формално или неформално, съвкупности от хора (потребности на гражданското общество, на информационното общество, на студентското общество, на потребителското общество, на интернет обществото и пр.);
- **държавни обществени потребности**, т.е. потребности на хора в рамките на отделно обособила се държава;
- **международни обществени потребности**, т.е. потребности на хора в рамките на оформени съвкупности от държави (държавите от Европейския съюз и пр.);
- **световни обществени потребности**, т. е. потребности на хора, населяващи съответна планета (планетата Земя и пр.).

☺ **С какви блага се задоволяват обществените потребности?** → те се задоволяват с всички видове блага.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква еволюция претърпяват различните видове обществени потребности?
2. Какво е мястото на агрегираните чисти частни, чисти публични и смесени блага в рамките на благата, задоволяващи обществените потребности?

2.3.7. Държавни потребности и задоволяващи ги блага

Държавни са потребностите, които са свързани с нуждите на съвкупности от хора, населяващи определена държава.

☺ **Какво представлява държавата?** → тя е “Обединено в народ общество, заселено върху определена територия и подчинено на една самопроизводна, суверенна и правнопринудителна власт” (Български енциклопедичен речник, А-Я, В.Търново, “АБАГАР”, с.322, 1999-2000).

☺ **Какво представляват държавните потребности?** → те са:

- част от обществените потребности;
- главна (преобладаваща) част от обществените потребности;
- потребности на хора, които са обединени в общество, населяващо определена държава.

☺ **С какви блага се задоволяват държавните потребности?** → те, както и обществените потребности, се задоволяват с всички видове блага, което означава, че:

- съвкупността от задоволяващите ги блага, във всеки даден момент има определена структура;
- въпросната структура е много динамична и трудно установима.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква еволюция претърпяват различните видове държавни потребности?
2. Кои са доминиращите блага, които задоволяват държавните потребности?

2.3.8. Начини за задоволяване на държавните потребности

Задоволяването на държавните потребности може да стане по три начина: чрез произведени от държавата блага, закупени блага и смесен начин.

☺ **Какво представлява предоставянето на блага от самостоятелно производство, задоволяващи държавни потребности?** → това е начин, при който съответните блага се произвеждат и предоставят преди всичко от субектите, които представляват държавата (Народното събрание, Президентството, Министерският съвет и пр.) Този начин се използва най-вече при:

- нематериалните блага;
- неконкурентните блага;
- неделимите блага;
- чистите публични блага.

☺ **Какво представлява предоставянето на закупени блага, задоволяващи държавни потребности?** → това е начин, при който съответните блага се закупуват от субектите, които представляват държавата и след това се предоставят на потребителите. Този начин се използва преди всичко при:

- материалните блага;
- конкурентните блага;
- делимите блага;
- чистите частни блага.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представлява смесения начин за задоволяване на държавните потребности?
2. При кои блага се използва смесеният начин за задоволяване на държавни потребности?

**КЛЮЧОВИ
ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ**

АГРЕГИРАНЕ НА БЛАГА

ВИДОВЕ БЛАГА

ВИДОВЕ ЧОВЕШКИ ПОТРЕНОСТИ

ДЪРЖАВНИ ПОТРЕБНОСТИ

ДЪРЖАВНИ ФИНАНСИ

ОБЩЕСТВЕНИ ПОТРЕБНОСТИ

ПАРИЧНА СЪЩНОСТ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО

ПАРИЧНА СЪЩНОСТ НА КРЕДИТА

ПАРИЧНА СЪЩНОСТ НА ОСИГУРЯВАНЕТО

ПАРИЧНА СЪЩНОСТ НА ФИНАНСИТЕ

ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

СМЕСЕНИ БЛАГА

ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА

ЧИСТИ ЧАСТНИ БЛАГА

Тема трета
**ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА,
ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ възстановите представите си за пазарните механизми;
- ◆ разграничите свръхтърсенето от свръхпредлагането;
- ◆ оцените поведението на цените;
- ◆ преосмислите съдържанието на израза „невидимата ръка“ на Адам Смит;
- ◆ преосмислите виждането на Вилфредо Парето за оптималното разпределение на богатата;
- ◆ използвате конкретните подходи при пазарния избор на блага;
- ◆ установявате възможностите на пазарните механизми за избор на чисти частни, чисти публични и смесени агрегирани блага.

3.1. ПАЗАРЕН МЕХАНИЗЪМ

3.1.1. Обща характеристика

Пазарният механизъм представлява процес на автоматично образуване на цени чрез взаимодействие между търсенето и предлагането на пазарите със съвършена конкуренция.

☺ **Коя конкуренция се приема за съвършена?** → това е конкуренцията между много купувачи и продавачи, които имат равнопоставено отношение към цените.

☺ **Кои са основните субекти, които взимат участие в пазарния механизъм?** → това са:

- субектите, които **предлагат** блага;
- субектите, които **търсят** блага;
- субектите, които **посредничат** при размяната на благата.

☺ **Кога се повишават цените?** → цените се повишават когато при други равни условия търсенето е по-голямо от предлагането.

☺ **Кога се намаляват цените?** → цените се намаляват когато при други равни условия търсенето е по-малко от предлагането.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои други субекти участват в пазарния механизъм?
2. В рамките на какъв период от време може да се прояви автоматичността на пазарния механизъм?

3.1.2. Пазарно търсене на блага

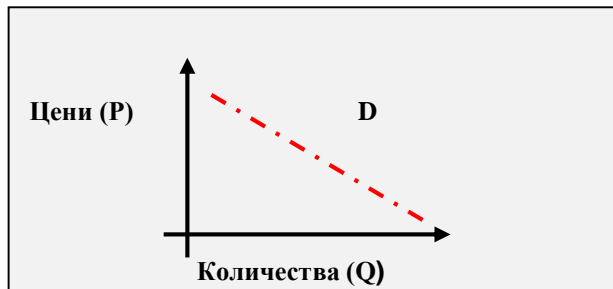
Пазарното търсене на блага представлява проявен интерес от потребителите на съответните блага към тях в рамките на функциониращите пазари.

☺ **Какво представлява пазарното търсене на блага от гледна точка на взаимната връзка между цени и количества?** → то представлява комбинация между тях, при която купувачите се стремят да закупят определени количества блага на възможната най-ниска цена.

☺ **Кои са основните фактори, от които зависи пазарното търсене?** → към тях спадат преди всичко:

- степента на потребност;
- разполагаемите доходи;
- ценовите равнища;
- качествата на предлаганите блага и пр.

☺ **Как може графично да се представи пазарното търсене (D)?** → това може да стане чрез следващата опростена графика:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Обективен или субективен характер има пазарното търсене?
2. Защо при графичното представяне на пазарното търсене е възприет наклон на линията надолу?

3.1.3. Пазарно предлагане на блага

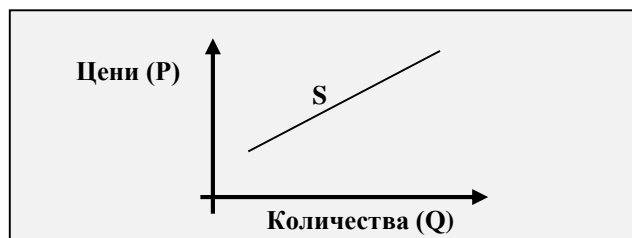
Пазарното предлагане на блага представлява проявена готовност от производителите и/или търговците на съответните блага да ги предоставят в рамките на функциониращите пазари.

☺ **Какво представлява пазарното предлагане на блага от гледна точка на взаимната връзка между цени и количества?** → то представлява комбинация между тях, при която производителите и/или търговците се стремят да продадат определени количества блага на възможната най-висока цена.

☺ **Кои са основните фактори, от които зависи пазарното предлагане?** → към тях спадат преди всичко:

- производствените възможности;
- ценовите равнища.

☺ **Как може графично да се представи пазарното предлагане (S)?** → това може да стане чрез следващата опростена графика:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Обективен или субективен характер има пазарното предлагане?
2. Защо при графичното представяне на пазарното предлагане е възприет наклон на линията нагоре?

3.1.4. Пазарно равновесие между търсенето и предлагането на блага

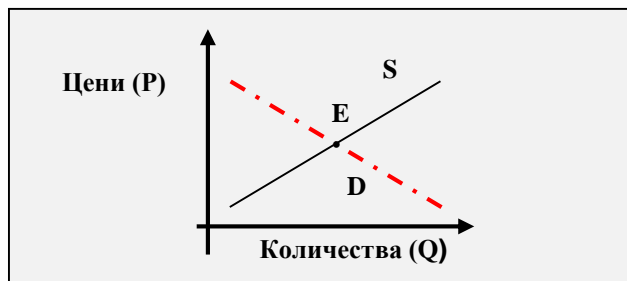
Пазарното равновесие представлява състояние на функциониращите пазари, при което е налице съответствие между пазарното търсене и пазарното предлагане на блага.

☺ **Какво представлява пазарното равновесие от гледна точка на взаимната връзка между цени и количества?** → то представлява състояние на функциониращите пазари, при което установените цени съвпадат с търсените от купувачите и предлаганите от продавачите количества.

☺ **Кои са основните фактори, от които зависи пазарното равновесие?** → към тях спадат преди всичко:

- състоянието на пазарното търсене;
- състоянието на пазарното предлагане.

☺ **Как може графично да се представи пазарното равновесие (E)?** → това може да стане чрез следващата опростена графика:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Съществуват ли обективни предпоставки за постигане на пазарно равновесие?
2. По какъв начин пазарното търсене и пазарното предлагане се адаптират към пазарното равновесие?

3.1.5. Свръхтърсене, свръхпредлагане и приспособяване на цените (по Фишер, Ст. и др., Икономика, София, 1983, с.51)

При определени условия търсенето и предлагането на блага може да излезе извън равновесното състояние и да приеме формата на свръхтърсене или свръхпредлагане.

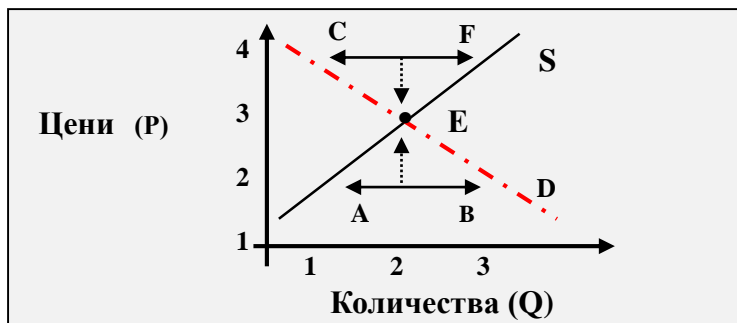
☺ **Кога е налице свръхтърсене на блага (AB)?** → такава ситуация е налице когато:

- търсеното количество е по-голямо от предлаганото количество;
- пазарната цена е по-ниска от равновесната цена.

☺ **Кога е налице свръхпредлагане на блага (CF)?** → такава ситуация е налице когато:

- търсеното количество е по-малко от предлаганото количество;
- пазарната цена е по-висока от равновесната цена.

☺ **Как може графично да се представят свръхтърсенето и свръхпредлагането?** → това може да стане чрез следващата графика:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво поведение имат цените при свръхтърсенето?
2. Какво поведение имат цените при свръхпредлагането?

3.2. “НЕВИДИМАТА РЪКА” на Адам Смит

“Невидимата ръка” е словосъчетание, което е възникнало в условията на класическия капитализъм, но в една или друга степен запазва своето значение за всички пазарни икономики.

☺ **Какво според Адам Смит представлява “невидимата ръка”?** → той твърди, че “Предпочитайки местната производителна дейност пред чуждестранната, индивидът има предвид само собствената си...изгода и в този, както и в много други случаи, бива насочван от **невидима ръка** да съдейства за една цел, която съвсем не е влизала в неговите намерения”. (Богатство на народите, София, 1983, с.437). Адам Смит подчертава още, че “Преследвайки собствения си интерес, той често съдействува за интереса на обществото по-ефикасно, отколкото когато възнамерява действително да съдействува за тази цел.” (Пак там, с.437).

☺ **Каква е съвременната интерпретация на “невидимата ръка”?** → твърди се, че тя представлява “Механизъм, залегнал в основата на пазарната икономика, при който водените от личния си интерес икономически агенти посредством размяната допринасят за общото благо на обществото”. (Български енциклопедичен речник, В. Търново, “АБАГАР” 1999-2000, с.739). Посочва се още, че тя е “...информационния и координационния механизъм на класическия капитализъм, който се задава от динамиката на цените на благата под влияние на търсенето и предлагането.” (Икономическа енциклопедия, София, 2005, с.497).

☺ **Допълнителни въпроси:**

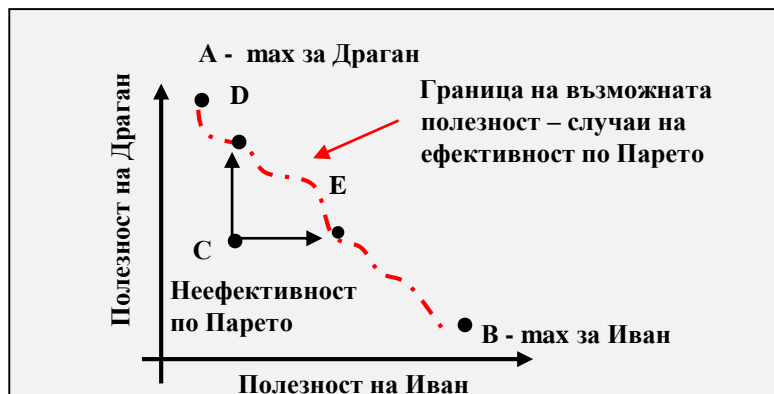
1. Каква е сегашната роля на “невидимата ръка”?
2. Каква ще бъде ролята на “невидимата ръка” в бъдеще?

3.3. ОПТИМАЛНОСТ по Вилфредо Парето (1848 – 1923)

Оптималното (най-доброто) разпределение на богатата може да се оцени само на базата на предварително избрани критерии.

☺ Кое е оптималното разпределение на богатата според Вилфредо Парето? → в условията на съвършена конкуренция това е разпределението, "...при което нито един субект не може да стане по-добре, ако не влоши състоянието на друг, т.е. всички извличат максимално възможното благосъстояние с дадените ресурси" (по Brown, C. V. & Jackson, P. M., Икономика на публичния сектор, София, 1998, с.597).

☺ Как може графично да се представи оптималността по Парето? → това може да стане чрез границата на възможната полезност, включваща всички блага, т.е. чрез следващата графика: (по Фишер, Ст. и др., Икономика, София, 1983, с.185).

☺ Допълнителни въпроси:

1. При какви условия може да се постигне оптималността по Парето?
2. При кои агрегирани блага (частните, публичните или смесените блага) може да се постигне оптималността по Парето?

3.4. КОНКРЕТНИ ПОДХОДИ ЗА ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА
3.4.1. ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ АНАЛИЗ “ПОЛЗИ–РАЗХОДИ”
3.4.1.1. Прогнозиране на бъдещите стойности

Анализът “ПОЛЗИ–РАЗХОДИ” е най-често използваният конкретен подход за пазарен избор и преминава през няколко етапа.

- ☺ През какви етапи преминава анализът “ПОЛЗИ–РАЗХОДИ”? → той преминава през:
- прогнозиране на бъдещите стойности на приходите и разходите, свързани със съответните блага;
 - избор на дисконтов фактор;
 - установяване на настоящите стойности на бъдещите приходи и разходи;
 - установяване на нетните стойности на приходите за съответните блага;
 - избор на съответно благо.

- ☺ Как става прогнозирането на бъдещите стойности на приходите и разходите за съответните блага? → това става чрез различни методи, обединени в следните основни групи:
- **субективни (експертни) методи**, т.е. методи, при които се използват уменията на утвърдили се експерти (“ДЕЛФИ”, “МОЗЪЧНА АТАКА” и пр.);
 - **екстраполационни методи**, т.е. методи, при които се използват възможностите за продължаване на динамични статистически редове;
 - **каузални (причинно-следствени) методи**, т.е. методи, при които търсените прогнозни приходи и разходи се поставят в зависимост от обуславящите ги фактори. **Пример:** $y = a + bx$;
 - **екстремални методи**, т.е. методи, при които се търси максималната или минималната величина на бъдещите приходи и разходи (“СИМПЛЕКС МЕТОД”, „ИТЕРАЦИОНЕН МЕТОД” и пр.).

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е бъдещите стойности да бъдат равни на техните бъдещи номинални величини?
2. Какви оценки могат да се дадат за качествата на изброените групи методи за прогнозиране от гледна точка на тяхната надеждност?

3.4.1.2. Избор на дисконтов фактор

Дисконтовият фактор (ДФ) е множител, с помощта на който става възможно бъдещите стойности на приходите или разходите да се превръщат в настоящи стойности.

☺ Кой дисконтов фактор се използва най-често за намирането на настоящите стойности на бъдещите приходи и разходи? → за тази цел най-често се използва реципрочният израз на сложните лихвени фактори.

☺ Как се установява реципрочният израз на сложните лихвени фактори? → това става чрез следващата формула:

$$\text{ДФ} = 1 : (1 + r)^n$$

където: r е реален лихвен процент за периода;
 n – брой лихвени периоди.

Пример: ако реалният лихвен процент за периода (r) е равен на 3%, а броят на лихвените периоди (n) – на 2, то дисконтовият фактор ще бъде $\approx 0,94$, т. е.:

$$\text{ДФ} = 1 : (1 + 0,03)^2 \approx 0,94$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е при избора на дисконтов фактор вместо лихвените проценти за периода (r), да се използват други проценти?
2. От какво зависи броят на лихвените периоди (n)?

3.4.1.3. Установяване на настоящите стойности на бъдещите приходи

За да се създадат предпоставки за намиране на нетните стойности на приходите от съответните блага най-напред трябва да се установят техните настоящи стойности.

☺ Как могат да се установят настоящите стойности на бъдещите приходи (НСбп)? → това може да стане с помощта на следващата формула:

$$\text{НСбп} = \text{БСП} \cdot \text{ДФ}$$

където: БСП са бъдещи стойности на приходите;
ДФ – дисконтов фактор.

Пример: ако бъдещите стойности на приходите (БСП) са 100 000, а дисконтовият фактор (ДФ) – 0,94, настоящите стойности на бъдещите приходи (НСбп) ще бъдат равни на:

$$\text{НСбп} = 100\,000 \cdot 0,94 = 94\,000$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо трябва да се дисконтират бъдещите стойности на приходите?
2. Зависими ли са настоящите стойности на бъдещите приходи от начина, по който се установява дисконтовият фактор?

3.4.1.4. Установяване на настоящите стойности на бъдещите разходи

За намирането на нетните стойности на приходите за съответните блага е необходимо още да се установят и настоящите стойности на техните бъдещи разходи.

☺ Как могат да се установят настоящите стойности на бъдещите разходи (НСбр)? → това може да стане с помощта на следващата формула:

$$\text{НСбр} = \text{БСр} \cdot \text{Дф}$$

където: БСр е бъдеща стойност на разходите;
Дф – дисконтов фактор.

Пример: ако бъдещите стойности на разходите (БСр) са: за благото “а” – 80 000, за благото “б” – 110 000 и за благото “в” – 100 000, техните настоящи стойности (НСбр) ще бъдат:

$$\text{За благото „а“} - 80\,000 \cdot 0,94 = 75\,200;$$

$$\text{За благото „б“} - 110\,000 \cdot 0,94 = 103\,400;$$

$$\text{За благото „в“} - 100\,000 \cdot 0,94 = 94\,000.$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо трябва да се дисконтират бъдещите стойности на разходите?
2. Зависими ли са настоящите стойности на бъдещите разходи от начина, по който се установява дисконтовият фактор?

3.4.1.5. Установяване на нетните настоящи стойности на приходите и избор на съответни блага

Нетните настоящи стойности на приходите като разлика между настоящите стойности на приходите и разходите се използват за пазарен избор на блага.

☺ **Как се установяват нетните настоящи стойности на приходите (ННСп) за съответните блага?** → това може да стане с помощта на следващата формула:

$$\text{ННСп} = \text{НСбп} - \text{НСбр}$$

Пример: при положение, че настоящите стойности на бъдещите приходи при три блага (“а”, “б” и “в”) са еднакви, т.е. 94 000, а настоящите стойности на разходите за тях са: за благо “а” – 75 200, за благо “б” – 103 400 и за благо “в” - 94 000, то нетните настоящи стойности за техните приходи ще бъдат равни на:

$$\text{За благо “а”} \rightarrow 94\,000 - 75\,200 = \mathbf{18\,800};$$

$$\text{За благо “б”} \rightarrow 94\,000 - 103\,400 = \mathbf{-9\,400};$$

$$\text{За благо “в”} \rightarrow 94\,000 - 94\,000 = \mathbf{0}.$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв подход трябва да се прилага при благата с отрицателни нетни настоящи стойности на приходите ?
2. Какъв подход трябва да се прилага при благата с нулеви нетни настоящи стойности на приходите?

3.4.2. ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ КОЕФИЦИЕНТИ НА ПРИХОДИТЕ КЪМ РАЗХОДИТЕ И ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПЕРИОД НА ВЪЗВРЪЩАЕМОСТ

Освен чрез анализ “ПОЛЗИ – РАЗХОДИ” пазарният избор на блага може да се направи и с помощта на коефициенти на приходите към разходите и показатели за период на възвръщаемост.

☺ Как се установяват коефициентите на приходите към разходите (К)? → това става чрез следващата формула:

$$K = \frac{НСбп}{НСбр};$$

Пример:

$$\begin{aligned} K_a &= 1,3; \\ K_b &= 0,9; \\ K_v &= 1,0. \end{aligned}$$

☺ Как се установяват периодите на възвръщаемост (ПВ)? → това става чрез следващата формула:

$$ПВ = \frac{НСбр}{СГ_{\text{нп}}}$$

където: СГ_{нп} е средногодишна нетна печалба.

Пример:

$$\begin{aligned} ПВ_a &= 1г.; \\ ПВ_b &= 2г.; \\ ПВ_v &= 3г. \end{aligned}$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо при коефициентите на приходите към разходите трябва да се използват техните дисконтирани величини?
2. Защо при периодите на възвръщаемост трябва да се използва средногодишната нетна печалба?

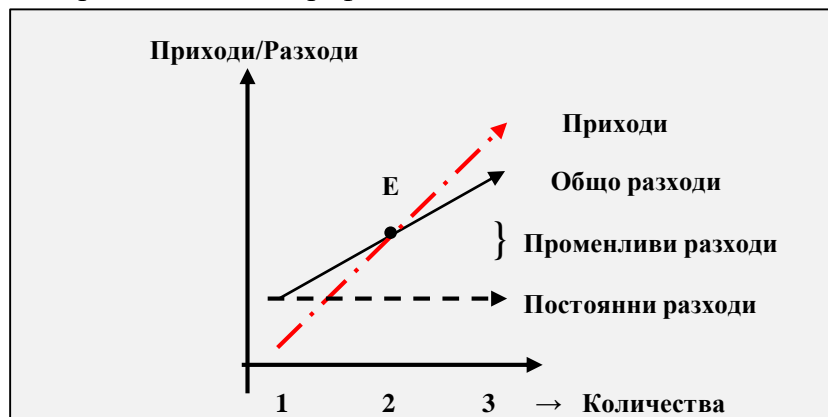
3.4.3. ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ КРИТИЧНАТА ТОЧКА НА ПРОДАЖБИТЕ (break - even - point)

Възможно е още пазарният избор на блага да се направи чрез използване на критичната точка на продажбите.

☺ От какви фактори зависи критичната точка на продажбите за съответните блага? → тя зависи преди всичко от:

- постоянните разходи за тяхното производство;
- променливите разходи за тяхното производство;
- количествата на продажбите;
- приходите от техните продажби.

☺ Как графично може да се представи критичната точка на продажбите за дадено благо? → това може да стане чрез следващата графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как става изборът на блага чрез критичната точка на продажбите?
2. Кой от представените конкретни подходи за пазарен избор на блага е най-подходящ?

3.5. ОБОБЩАВАЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ПАЗАРНИЯ ИЗБОР НА БЛАГА

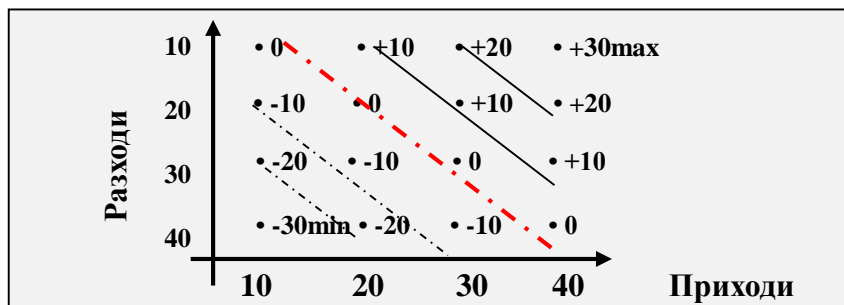
Основание за обобщаващ поглед върху пазарния избор на блага чрез матрично и графично представяне дава твърдението, че теорията на пазарния избор се базира на "... максимална печалба."

(Самуелсон, П. и Нордхаус, В. Экономика, Москва, 2000, с.789)

☺ Какви възможности съществуват за матрично представяне на обобщаващия поглед върху пазарния избор на блага? → това се вижда от следващата опростена матрица:

Приходи → Печалба Разходи ↓	10	20	30	40
10	0	+10	+20	+30
20	-10	0	+10	+20
30	-20	-10	0	+10
40	-30	-20	-10	0

☺ Какви възможности съществуват за графично представяне на обобщаващия поглед върху пазарния избор на блага? → това се вижда от следващата опростена графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви изводи могат да се направят от матричното и графичното представяне?
2. Възможни ли са компромиси при пазарния избор на блага?

3.6. ПАЗАРЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ЧАСТНИ, ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ И СМЕСЕНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА

Разликата между чистите частни, чистите публични и смесените агрегирани блага беше изведена чрез тяхната връзка с конкурентността, делимостта и производствените субекти.

☺ Какви са възможностите за пазарен избор на чисти частни агрегирани блага?

- тяхната конкурентност създава големи възможности за избирането им чрез пазарните механизми;
- пазарните механизми обаче не могат да осигурят избор на тези блага когато има:
 - несъвършена конкуренция;
 - външни ефекти;
 - несъвършена (асиметрична) информация;
 - макроикономическа нестабилност.

☺ Какви са възможностите за пазарен избор на чисти публични агрегирани блага?

- липсата на конкурентност при тях не създава възможности за избирането им чрез пазарните механизми;
- наличието на чисти частни блага в агрегираните чисти публични блага дава основание да се твърди, че по отношение на тях все пак е възможен пазарен избор.

☺ Какви са възможностите за пазарен избор на смесени агрегирани блага?

- това зависи преди всичко от тяхната конкурентност, т.е. възможен е пазарен избор преди всичко на конкурентните, но не и на неконкурентните блага.

☺ Допълнителни въпроси:

1. При какви външни ефекти пазарните механизми не могат да осигурят избор на чисти частни агрегирани блага?

2. Защо е възможен пазарен избор преди всичко на конкурентни смесени агрегирани блага?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АНАЛИЗ „ПОЛЗИ – РАЗХОДИ“

КОЕФИЦИЕНТИ НА ПРИХОДИТЕ КЪМ РАЗХОДИТЕ

КРИТИЧНА ТОЧКА НА ПРОДАЖБИТЕ

„НЕВИДИМАТА РЪКА“ НА АДАМ СМИТ

ОПТИМАЛНОСТ ПО ВИЛФРЕДО ПАРЕТО

ПАЗАРЕН ИЗБОР НА СМЕСЕНИ БЛАГА

ПАЗАРЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА

ПАЗАРЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ЧАСТНИ БЛАГА

ПАЗАРЕН МЕХАНИЗЪМ

ПАЗАРНО РАВНОВЕСИЕ

ПЕРИОДИ НА ВЪЗВРЪЩАЕМОСТ

ПРЕДЛАГАНЕ НА БЛАГА

СВРЪХПРЕДЛАГАНЕ НА БЛАГА

СВРЪХТЪРСЕНЕ НА БЛАГА

ТЪРСЕНЕ НА БЛАГА

Тема четвърта
**ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА,
ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ разширите представата си за публичния избор на блага;
- ◆ разграничавате участниците при публичния избор и техните мотиви за поведение при този избор;
- ◆ оценявате и използвате възможностите на пряката демокрация при публичния избор на блага;
- ◆ оценявате възможностите за постигане на консенсус при пряката демокрация и съдържанието на теоремата за невъзможността за избор на блага чрез нея;
- ◆ вникнете в съдържанието на различните варианти за използване на правилото за мнозинството;
- ◆ оценявате и използвате възможностите на представителната демокрация при публичния избор на блага;
- ◆ преценявате възможностите на публичния избор на блага при чистите частни, чистите публични и смесените агрегирани блага.

4.1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПУБЛИЧНИЯ ИЗБОР НА БЛАГА

Изборът на благата, които задоволяват човешки потребности може да се осъществи не само чрез пазарните механизми, но и чрез публичен подход.

☺ **Какво представлява публичният избор?** → за неговата същност има различни мнения, т.е. твърди се, че той е:

- **процес** на вземане на решение на държавно ниво, който се отличава от пазарния избор по това, че се базира на **максимален брой гласове, а не на максимална печалба** (Самуелсон, Пол и Нордхаус, В., Экономика, Москва, 2000, с.789);
- **механизъм** за адекватно обобщаване на индивидуалните предпочитания и построяване на едно (единствено) колективно (публично) предпочитание (Брусарски, Р. Публични финанси, София, 2005, с.93);
- **система** за разкриване на предпочитанията на отделните граждани към потреблението на публични блага чрез директно гласуване (Brown, C. V. & Jackson, P. M., Икономика на публичния сектор, София, 1998, с.600).

☺ **Кои са основните форми на публичния избор?** → към тях спадат преди всичко:

- **пряката (директната) демокрация**, т.е. изборът чрез пряко (директно) участие на потребителите;
- **представителната (непряката) демокрация**, т.е. изборът чрез предварително избрани представители на потребителите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв стремеж трябва да се проявява при публичния избор на блага от гледна точка на изискванията, свързани с общественото благосъстояние?
2. Какъв стремеж трябва да се проявява при публичния избор на блага от гледна точка на изискванията, свързани с обществената справедливост?

4.2. ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ ПРЯКА ДЕМОКРАЦИЯ

4.2.1. Обща характеристика

Пряката демокрация представлява система, при която публичният избор на блага се прави чрез референдуми, т.е. допитване до всички потенциални потребители, разглеждани като гласоподаватели.

☺ **Защо е необходимо индивидуалните предпочитания на потребителите да се трансформират в обществени (публични) предпочитания?** → това се налага от факта, че отношението на потребителите към благата е различно и зависи преди всичко от техните преценки за ползите, които ще получат от тях и разходите, които ще направят за тях.

☺ **Какви възможности имат потребителите на блага да преценяват въпросните ползи и разходи?** → тези възможности имат различен характер, т.е.:

- **при чистите частни блага и при смесените блага, които са приравнени към тях,** въпросните възможности имат **пряк** характер, тъй като съответните потребители, преди да ги заплатят, могат да преценят наличието на еквивалентност;
- **при чистите публични блага и при смесените блага, които са приравнени към тях,** характерът на тези възможности е **косвен**, тъй като потребителите им ги ползват безплатно, но участват в тяхното финансиране чрез плащане на данъци, такси и пр.

☺ **Кои са основните правила за публичен избор чрез пряка демокрация?** → това са:

- правилото на мнозинството;
- правилото на консенсус.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви възможности съществуват за участие на всички потенциални потребители в референдумите?
2. Какви трудности срещат потребителите при преценките, които трябва да направят за ползите от получените блага и разходите им за тези блага?

4.2.2. Правило на мнозинството

За изборът на блага, при правилото на мнозинството, могат да се използват различни варианти.

☺ Как става изборът на блага ако всеки един участник има право да гласува само за едно от възможните блага, а за избрано се приема благо, което е получило най-много гласове?

→ това става по начин, който е представен в следващата таблица:

Блага ↓	УЧАСТНИЦИ И БЛАГА					Резултати %
	1	2	3	4	5	
а	а			а	а	а = 60%
б		б				б = 20%
в			в			в = 20%

☺ Как става изборът на блага ако всеки участник има право да гласува за всички възможни блага (“а”, “б” и “в”) и да степенува своите предпочитания? → това става по начин, който е представен в следващата таблица:

Места ↓	УЧАСТНИЦИ И БЛАГА					Резултати %
	1	2	3	4	5	
I	а	а	б	в	а	а=60; б=20; в=20
II	в	б	в	а	б	а=20; б=40; в=40
III	б	в	а	б	в	а=20; б=40; в=40

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е при тези два варианта да не се направи избор и какви са последствията от това?
2. Какъв характер имат описаните във втория вариант предпочитания – едновърхов или многовърхов?

4.2.2. Правило на мнозинството (продължение)

Възможно е още изборът на блага в този случай да се осъществи чрез съобразяване с предпочитанията по двойки блага или по двойки заемани места.

☺ **Как става изборът на блага чрез съобразяване с предпочитанията по двойки блага?**

→ това става по начин, който е представен в следващата таблица:

Двойки блага ↓	УЧАСТНИЦИ И БЛАГА					Резултати %
	1	2	3	4	5	
а → б	а	а	б	а	а	а = 80 б = 20
а → в	а	а	в	в	а	а = 60 в = 40
б → в	в	б	б	в	б	б = 60 в = 40

☺ **Как става изборът на блага чрез съобразяване с предпочитанията по двойки места?**

→ това става по начин, който е представен в следващата таблица:

Място ↓	Блага ↓	УЧАСТНИЦИ И БЛАГА					Резултати %
		1	2	3	4	5	
I-II	а, б, в	а	а	б	в	а	а=60, б=20, в=20
I-III	а, б, в	а	а	б	в	а	а=60, б=20, в=20
II-III	а, б, в	в	б	в	а	б	а=20, б=40, в=40

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е при избора на блага чрез съобразяване с предпочитанията по двойки блага и места да не се достигне до избор ?
2. Какво следва да се направи ако при тези два варианта не се достигне до избор?

4.2.2. Правило на мнозинството (продължение)

В рамките на правилото на мнозинството е възможно да се използва и точкова система.

☺ **Какво представлява точковата система?** → това е система, при която на всеки участник в гласуването се предоставят еднакъв брой точки и му се дава право да ги използва според своите предпочитания към съответните блага.

☺ **Как става изборът на блага чрез точковата система?** → това става по начин, който е представен в следващата таблица:

Блага ↓	УЧАСТНИЦИ И ТОЧКИ					Резултати (общ брой точки)
	1	2	3	4	5	
а	50	30	50	30	20	180
б	20	50	30	20	50	170
в	30	20	20	50	30	150
Общо	100	100	100	100	100	500

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква оценка може да се даде за представените варианти на правилото на мнозинството?
2. Възможна ли е манипулация с гласовете при правилото на мнозинството?

4.2.3. Правило на консенсус и теорема за невъзможността

Успоредно с вариантите на правило на мнозинството, пряката демокрация допуска и правило на консенсус, но при нея съществува и теорема за невъзможността.

☺ **Какво представлява правилото на консенсус?** → това е правило, при което в рамките на възможността за избиране от много блага, всички участници в гласуването да са предпочели само едно единствено и то еднакво благо. В по-голямата част от случаите достигането до консенсус е теоретически възможно, а не практически приложимо.

☺ **Какво съдържание има теоремата за невъзможността?** → според тази теорема “...в условия на много комбинации от индивидуални предпочитания на избирателите се достига до нетранзитивен избор: нито едно предпочитание не може да спечели пред другите като общо предпочитано решение.”(по Brown, C. V. & Jackson, P. M. Икономика на публичния сектор, София, 1998, с.601). Това е резултат на невъзможността да бъдат удовлетворени всички необходими условия за гласуване в едно демократично общество, към които спадат:

- наличието на демократичен режим;
- участието на всички потребители;
- удовлетвореност на ефективността по Парето;
- независимостта от странични алтернативи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква оценка може да се даде за теоремата на невъзможността?
2. Какво е приложното поле на пряката демокрация?

4.3. ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ ПРЕДСТАВИТЕЛНА ДЕМОКРАЦИЯ

4.3.1. Обща характеристика

Представителната демокрация е форма на политическа организация на обществото, при която правото на всеки да участва в избирането на блага се упражнява от предварително избрани представители.

☺ **Как става изборът на предварително избраните представители?** → това става в пълно съответствие с изискванията на Конституцията и разработените на базата на нея други нормативни актове.

☺ **Кой участва в публичния избор на блага при представителната демокрация?** → това са:

- **преките участници**, т.е. субектите, които имат право да финализират процедурите, свързани с избора на блага, представлявани от:
 - народните представители (депутатите);
 - членовете на Общинските съвети, известни още като “местни парламенти”.
- **косвените участници**, т.е. субектите, които по косвен начин оказват влияние върху избора на блага, представлявани от:
 - избирателите;
 - политическите партии;
 - президентът и вицепрезидентът;
 - членовете на правителството;
 - администрациите;
 - другите “актьори” (синдикати, екозащитници, звената на съдебната власт, журналисти, експерти и пр.) .

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви интереси трябва да се вземат под внимание при разработването на конкретните нормативни актове, свързани с избора на блага?
2. Как схематично могат да се представят участниците в публичния избор на блага при представителната демокрация?

4.3.2. Преките участници в избора на блага

Преките участници в избора на блага при представителната демокрация имат решаващо значение, тъй като те действително финализират съответните процедури.

☺ **По какъв начин участват народните представители (депутатите) в избора на блага при представителната демокрация?** → те участват в този процес преди всичко чрез:

- включването им в работата на съответните парламентарни комисии;
- упражняване на правото им да гласуват в рамките на провежданите пленарни заседания на Народното събрание.

☺ **По какъв начин участват членовете на Общинските съвети в избора на блага при представителната демокрация?** → те участват в този процес по начин, който е аналогичен с участието на депутатите, но е свързан само с избор на общински (местни) блага.

☺ **От какво трябва да се ръководят преките участници при избора на блага?** → те трябва да се ръководят преди всичко от:

- волята на своите избиратели;
- интересите на партията, към която принадлежат;
- личните си интереси.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви оценки могат да се дадат за съобразяването на преките участници при избирането на блага с волята на избирателите?
2. Какви оценки могат да се дадат за съобразяването на преките участници при избирането на блага с интересите на техните партии?
3. Какви оценки могат да се дадат за съобразяването на преките участници при избирането на блага с техните лични интереси?

4.3. 3. Косвени участници в избора на блага

Косвените участници в избора на блага при представителната демокрация нямат решаващо значение, но тяхната намеса в този процес не трябва да се подценява.

☺ **По какъв начин участват избирателите в избора на блага?** → това става чрез участието им в различни избирателни системи за избиране на народни представители (депутати) в Народното събрание и членове на Общинските съвети.

☺ **По какъв начин участват политическите партии в избора на блага?** → това става чрез техните действия, свързани с мобилизирането на електорат за участие в изборите на базата на програми и стремеж да получат максимален брой гласове в рамките на проявяващата се политическа конкуренция.

☺ **По какъв начин участват президентът и вицепрезидентът в избора на блага?** → това става чрез възможностите, които те имат да оказват влияние върху преките участници, както и чрез правото на президента да налага **отлагателно вето**, т.е. да връща за преразглеждане нормативни актове (закони и пр.), приети от Народното събрание.

☺ **По какъв начин участват членовете на правителството в избора на блага?** → това става чрез активната им намеса в подготовката на проектите за национални блага, които след това се приемат от Народното събрание, както и чрез възможностите, които те имат за въздействие върху преките участници.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. В какви разновидности от избирателни системи могат да участват избирателите на депутати и лица, включващи се в Общинските съвети?
2. По какъв начин участват администрациите и “другите актьори” в избора на блага?

4.4. ОБОБЩАВАЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ПУБЛИЧНИЯ ИЗБОР НА БЛАГА

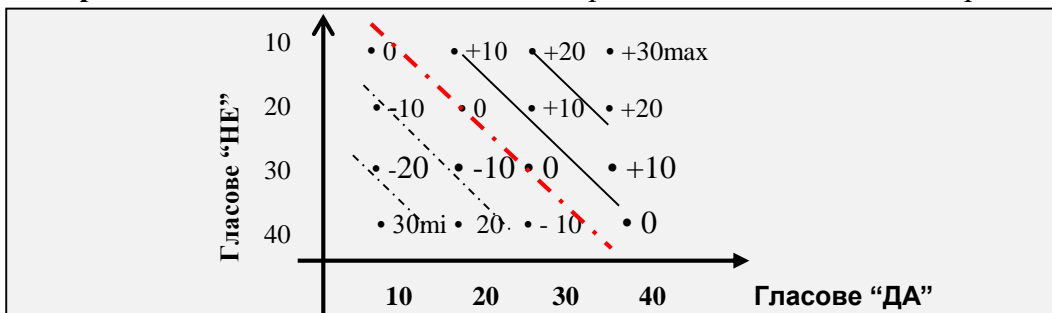
Основанието за обобщаващ поглед върху публичния избор на блага може да се търси в твърдението, че теорията на този избор се базира на "...максималния брой гласове."
(по Самуелсон, П. и Нордхаус, В. Экономика, Москва, 2000, с.789)

☺ **Какви възможности съществуват за матрично представяне на обобщаващия поглед върху публичния избор на блага?** → това се вижда от съдържанието на следващата опростена матрица:

Разлика в гласовете Гласове НЕ"↓	Гласове ДА"→	10	20	30	40
10		0	+10	+20	+30
20		-10	0	+10	+20
30		-20	-10	0	+10
40		-30	-20	-10	0

I кв.
II кв.
III кв.
IV кв.

☺ **Какви възможности съществуват за графично представяне на обобщаващия поглед върху публичния избор на блага?** → това се вижда от съдържанието на следващата опростена графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви изводи могат да се направят от показаното матрично и графично представяне?
2. Възможни ли са компромиси при публичния избор на блага?

4.5. ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ЧАСТНИ, ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ И СМЕСЕНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА

Възможностите за публичен избор на блага при трите вида основни агрегирани блага са различни.

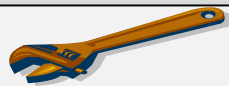
☺ **Какви са възможностите за публичен избор на чисти частни блага?** → по принцип чистите частни блага се избират чрез пазарните механизми. Намесата на публичния избор при тяхното избиране трябва да се свързва преди всичко с включването им в агрегираните публични блага (държавно и местно управление, отбрана и сигурност и пр.).

☺ **Какви са възможностите за публичен избор на чисти публични блага?** → по принцип чистите публични блага се избират чрез публичния избор. В рамките на публичния избор при тези блага по-голямо приложение намира представителната демокрация, което не означава, че трябва да се изключва напълно пряката демокрация.

☺ **Какви са възможностите за публичен избор на смесени блага?** → начинът на избор при смесените блага зависи преди всичко от тяхната конкурентност. При смесените блага, които са приравнени към чистите частни блага съществуват ограничени възможности за приложение на публичния избор, а при смесените блага, които са приравнени към чистите публични блага има големи възможности за неговото използване.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо при смесените блага начинът за техния избор зависи от конкурентността?
2. Коя от формите на публичен избор (пряката или представителната демокрация) намира по-голямо приложение при избора на блага и защо?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ КОНСЕНСУС

**ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ ПРЕДСТАВИТЕЛНА
ДЕМОКРАЦИЯ**

ИЗБОР НА БЛАГА ЧРЕЗ ПРЯКА ДЕМОКРАЦИЯ

ИНДИВИДУАЛНИ ПРЕДПОЧИТАНИЯ

КОЛЕКТИВНИ (ОБЩЕСТВЕНИ) ПРЕДПОЧИТАНИЯ

КОСВЕНИ УЧАСТНИЦИ В ИЗБОРА НА БЛАГА

ПРАВИЛО НА МНОЗИНСТВОТО

ПРЕДСТАВИТЕЛНА ДЕМОКРАЦИЯ

ПРЕКИ УЧАСТНИЦИ В ИЗБОРА НА БЛАГА

ПРЯКА ДЕМОКРАЦИЯ

ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА СМЕСЕНИ БЛАГА

ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА

ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА ЧИСТИ ЧАСТНИ БЛАГА

ТЕОРЕМА ЗА НЕВЪЗМОЖНОСТТА

Тема пета

**ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ
И ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ дефинирате същността на разходите на държавата;
- ◆ определяте мястото на разходите на държавата в рамките на консолидираната фискална програма и брутният вътрешен продукт;
- ◆ извеждате причините за нарастването на разходите на държавата;
- ◆ идентифицирате разходите на държавата за чисти публични агрегирани блага;
- ◆ извеждате състава на разходите за управление на държавата, определяте факторите от които те зависят и установявате тенденциите на тяхното развитие;
- ◆ извеждате състава на разходите на държавата за отбрана и сигурност, определяте факторите от които те зависят и тенденциите на тяхното развитие;
- ◆ извеждате състава на разходите на държавата за обслужване на държавния дълг, определяте факторите от които те зависят и тенденциите на тяхното развитие;
- ◆ определяте разходите на държавата за вноски в бюджета на Европейския съюз.

5.1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ

5.1.1. Същност на държавните разходите

**Същността на разходите на държавата може да се разглежда от различни гледни точки:
икономическа, парична и юридическа.**

☺ **Какво представляват разходите на държавата от икономическа гледна точка?** → те могат да бъдат форма на:

- **преразпределение на доходи**, т.е. форма, при която те продължават смяната на собствеността върху доходите;
- **разпределение на доходи**, т.е. форма, при която те запазват собствеността върху доходите.

☺ **Какво представляват разходите на държавата от парична гледна точка?** → те са израз на нейните **изходящи парични потоци**, т.е. на движението на пари от държавата към другите икономически субекти.

☺ **Какво представляват разходите на държавата от юридическа гледна точка?** → те са движение на пари, което се основава на действащи:

- закони;
- наредби;
- правилници и други нормативни документи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Коя форма на разходи преобладава – преразпределителната или разпределителната?
2. Кои са основните действащи закони, които уреждат разходите на държавата в България ?

5.1.2. Държавните разходи в рамките на консолидираната фискална програма

Разходите на държавата, в обобщен вид, се включват в консолидираната фискална програма.

☺ **Какво представлява консолидираната фискална програма от гледна точка на разходите на държавата?** → това е програма, която обхваща всички разходи на държавата, намиращи отражение в звената на нейната бюджетна система, включваща:

- държавния бюджет;
- общинските бюджети
- осигурителните бюджети.

☺ **Как са представени разходите на държавата в консолидираната фискална програма?**

→ те са представени за всяка година по следния начин:

• **видове разходи в абсолютна форма, т.е.:**

- текущи разходи за персонала, за издръжка, за субсидии, за лихви, за социално осигуряване и пр.;
- капиталови разходи (придобиване на дълготрайни активи, основен ремонт, резерви и пр.);
- вноски в общия бюджет на ЕС.

• **разходи на държавата по функции в абсолютна форма и в % от БВП, т.е. разходи за:**

- управление;
- отбрана и сигурност;
- образование;
- здравеопазване и пр.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой съставя консолидираната фискална програма?

2. Каква тенденция на развитие показват разходите на държавата, които са включени в консолидираната фискална програма през последните пет години?

5.1.3. Държавните разходи в рамките на брутния вътрешен продукт

Икономическата същност на разходите на държавата дава основание да се търси тяхното място и в рамките на брутния вътрешен продукт.

☺ **Какви съставни части има брутният вътрешен продукт?** → това зависи от начина за неговото установяване. Според изданието на УНСС „Основни термини използвани в учебния процес“, София, 2011, т.І, А-Н, с.101 и с. 220, т.І, О-Я, с.213) той може да бъде изчислен чрез сумиране на:

- **добавената стойност (производствен подход)**, включваща преди всичко добавената стойност от съответните отрасли, нетната величина на данъците върху стоките и услугите и пр.;
- **изплатените доходи (доходен подход)**, включващи преди всичко плащанията за използван труд, данъците върху производството и вноса, субсидиите и пр.;
- **разходите за потребление (разходен подход)**, включващи преди всичко личните потребителски разходи на населението, брутните вътрешни инвестиции, разходите за правителствени покупки и пр.

☺ **Може ли съвкупната величина на разходите на държавата да се отъждествява с брутния вътрешен продукт?** → не, тъй като тя представлява само част от него.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква тенденция на развитие показва брутният вътрешен продукт през последните пет години?
2. Какъв е абсолютният и относителният дял на разходите на държавата в рамките на брутния вътрешен продукт през последните пет години?

5.1.4. Основни причини за нарастване на държавните разходите

Тенденцията за нарастване на разходите на държавата е зависима от много причини, но известна част от тях могат да се обособят като основни.

☺ **Кои са техническите и технологичните причини за нарастване на разходите на държавата?** → това са бързите промени в техническите и технологичните решения, които предизвикват повишаване на цените на предоставяните от държавата чисти публични и смесени блага.

☺ **Кои са демографските причини за нарастване на разходите на държавата?** → това са последиците от негативно променящата се структура на населението, които предизвикват увеличаване на разходите за социално осигуряване (пенсии и пр.).

☺ **Кои са инфраструктурните причини за нарастване на разходите на държавата?** → това са преди всичко налагащите се промени в инфраструктурните обекти (пътища, ж.п. линии, пристанища, летища, мелиорации, градоустройства и пр.), които предизвикват нарастване на инвестиционните разходи на държавата.

☺ **Кои са инфлационните причини за нарастване на разходите на държавата?** → това са постоянно нарастващите ценови равнища, които засягат предоставяните от държавата чисти публични и смесени блага.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви други основни причини могат да предизвикат нарастване на разходите на държавата?

2. Пряко или косвено е влиянието на причините за нарастване на разходите на държавата?

5.1.5. Видове държавни разходи

Съвкупността от разходи на държавата може да се раздели на съответни видове и подвидове според влиянието им върху брутния вътрешен продукт, националния доход и националното богатство, както и според начина на тяхното представяне в националните сметки.

☺ **Какви видове и подвидове разходи прави държавата според влиянието им върху брутния вътрешен продукт, националния доход и националното богатство?** → тя прави:

- **производителни разходи**, т.е. разходи, които създават предпоставки за увеличаване на брутния вътрешен продукт, националния доход и националното богатство и се разделят на:
 - **пряко производителни разходи**, т.е. разходи, които са пряко свързани с количеството на факторите на производство;
 - **косвено производителни разходи**, т.е. разходи, които оказват влияние върху качеството на факторите на производство (разходи за образование, за здравеопазване и пр.).
- **непроизводителни (консумативни) разходи**, т.е. разходи, които нямат връзка с факторите на производство.

☺ **Какви видове и подвидове разходи прави държавата според тяхното представяне в националните сметки?** → тя прави:

- **разходи за покупка на производствени фактори**, т.е. за наемане на труд и придобиване на средства за производство;
- **трансферни разходи**, т.е. разходи за пенсии, стипендии, субсидии, помощи за безработни и социално слаби групи, главници и лихви по държавни дългове и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Как се отразяват разходите на държавата за покупка на производствени фактори върху ресурсите, с които разполага частният сектор?
2. Какво е отражението на трансферните разходи на държавата върху ресурсите, с които разполага частният сектор?

5.1.5. Видове държавни разходи (продължение)

Съвкупността от разходи на държавата може да се раздели на съответни видове и подвидове и според начина на отразяването им в съответните бюджети, вида на задоволяваните потребности и тяхното функционално предназначение.

☺ **Какви видове разходи прави държавата според начина на отразяването им в съответните бюджети?** → тя прави:

- **редовни разходи**, т.е. разходи, които предварително са включени в съответните бюджети;
- **извънредни разходи**, т.е. разходи, които не са включени предварително в съответните бюджети.

☺ **Какви видове разходи прави държавата според бюджета, в който те са включени?** → тя прави разходи, които са включени в държавния бюджет, общинските бюджети и осигурителните бюджети.

☺ **Какви видове разходи прави държавата според вида на задоволяваните потребности?**
→ тя прави разходи за лични и веществени потребности.

☺ **Какви видове разходи прави държавата според тяхното функционално предназначение?**
→ тя прави разходи, преди всичко за управление, отбрана и сигурност, обслужване на държавния дълг, социално осигуряване, здравно осигуряване, социално подпомагане, образование, здравеопазване и икономически дейности и услуги.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога се налага държавата да прави извънредни разходи?
2. Какво се включва в разходите на държавата за икономически дейности и услуги?

5.1.5. Видове държавни разходи (продължение)

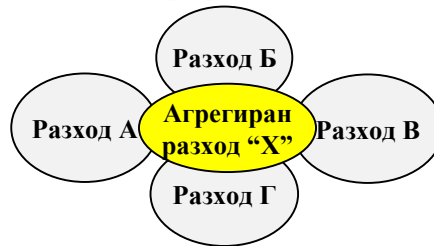
Най-после съвкупността от разходи на държавата може да се раздели на съответни видове според връзката им с благата, които задоволяват човешки потребности и техния обхват.

☺ Какви видове разходи прави държавата според връзката им с благата, задоволяващи човешки потребности? → тя прави преди всичко разходи за:

- **чисти публични блага**, т.е. разходи за неконкурентни и неделими блага, произведени от публични (обществени) субекти;
- **част от смесените блага**, т.е. разходи за блага, които притежават характеристики, присъщи на чистите публични блага.

☺ Какви видове разходи прави държавата според техния обхват? → тя прави:

- **единични разходи**, т.е. разходи, които не могат да бъдат разчленявани, тъй като задоволяват конкретно взета човешка потребност;
- **агрегирани разходи**, т.е. разходи, които включват в себе си повече от един вид единични разходи или пък са съвкупност от други видове агрегирани разходи и могат да бъдат представени по следния графичен начин:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Присъщи ли са на държавата разходи за чисти частни блага?
2. Каква е разликата между агрегираните разходи, включващи повече от един вид разходи за единични блага и агрегираните разходи, състоящи се от други видове разходи за агрегирани блага?

5.2. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА

5.2.1. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ

5.2.1.1. Състав на разходите за чисти публични блага

Съставът на агрегираните разходи на държавата за чисти публични блага може да се определи по различни начини.

☺ **Кои са начините за определяне на състава на агрегираните разходи на държавата за чисти публични блага?** → това може да стане чрез съобразяване с:

- **конкурентността и делимостта на благата**, което означава, че в тях трябва да се включват само разходите за неконкурентни и неделими блага;
- **производителите на благата**, което означава, че в тях трябва да се включват само разходите, които се правят от публични и смесени субекти.

☺ **Какви са резултатите, които се получават от приложението на тези два начина за определяне на състава на въпросните агрегирани разходи на държавата?** → по принцип трябва да се получават еднакви резултати, но не е изключено да се появят и определени различия.

☺ **Кои конкретни разходи на държавата се включват в нейните агрегирани разходи за чисти публични блага?** → към тези разходи на държавата спадат преди всичко агрегираните разходи за:

- управление на държавата;
- отбрана и сигурност на държавата;
- обслужване на държавния дълг;
- вноски в бюджета на Европейския съюз.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой от двата начина за определяне състава на агрегираните разходи на държавата за чисти публични блага е по-точен и трябва да се прилага?
2. Възникват ли проблеми при определянето на агрегираните разходи на държавата за чисти публични блага?

5.2.1.2. Управлението на държавата като агрегирано благо

Управлението на държавата представлява съвкупност от дейности, които се осъществяват в съответствие с изискванията на Конституцията като върховен закон, действащите в страната други закони и свързаните с тях нормативни актове.

☺ **Защо управлението на държавата може да се третира като чисто публично агрегирано благо?** → това е така, тъй като то:

- е неконкурентно и неделимо благо;
- като благо се предоставя от публични субекти.

☺ **Кои основни начала от Конституцията на България служат за база на нейното държавно управление?** → това са преди всичко постановките, че България е:

- република с парламентарно, а не с монархическо управление;
- единна държава с местно самоуправление, т.е. нейната територия се разделя на общини и области;
- правова държава, т.е. нейното управление се базира на действащи закони и свързаните с тях други нормативни актове;
- държава, в която властта се разделя на законодателна, изпълнителна и съдебна;
- държава с политически плурализъм, т.е. държава с едновременно и равноправно функциониране на множество партии;
- държава, в която собствеността е частна и публична, а частната собственост е неприкосновена;
- държава, в която икономиката се основава на свободната стопанска инициатива, т.е. тя има пазарен характер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е мястото на общините в рамките на управлението на държавата?

2. С какво се отличава публичната от частната собственост?

5..2.1.3. Обща характеристика на разходите за управление на държавата

Агрегираните разходи за управление на държавата, като изходящи парични потоци, осигуряват условия за нормална работа на органите на държавна власт.

☺ **Защо агрегираните разходи за управление на държавата се включват в нейните агрегирани разходи за чисти публични блага?** → това се дължи на факта, че те са свързани с благото “управление на държавата”, което е неконкурентно, неделимо и се предоставя от публични субекти.

☺ **Кои разходи за управление на държавата са свързани с нейната законодателна власт?** → това са разходите, които осигуряват условия за нормална работа на Народното събрание.

☺ **Кои разходи за управление на държавата са свързани с нейната изпълнителна власт?** → това са разходите, които осигуряват условия за нормална работа на Президентството и Министерския съвет.

☺ **Кои разходи за управление на държавата са свързани с нейната съдебна власт?** → това са разходите, които осигуряват условия за нормална работа на Съда, Прокуратурата и Следствието.

☺ **Кои разходи за управление на държавата са свързани с местното самоуправление?** → това са разходите, които осигуряват условия за нормална работа на общините, районите и кметствата.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Към кои звена на Министерския съвет са насочени разходите за управление?

2. Към кои звена на съдебната система са насочени разходите за управление?

5.2.1.4. Фактори, от които зависят държавните разходи за управление и тяхната принадлежност към другите видове разходи

Агрегираните разходи за управление на държавата зависят от множество фактори и освен към агрегираните разходи за чисти публични блага те принадлежат и към други видове разходи.

☺ **Кои са факторите, от които зависят агрегираните разходи за управление на държавата?**

→ тези разходи зависят преди всичко от:

- броя на звената, които са включени в държавното управление на България и техните функции;
- броя на заетия персонал във въпросните звена и определеното трудово възнаграждение за него;
- количеството и цените на дълготрайните и краткотрайните материални и нематериални активи, които са необходими за създаване на нормални условия за работа.

☺ **Към кои други видове разходи, освен към разходите за агрегирани чисти публични блага, принадлежат агрегираните разходи за управление на държавата?** → те принадлежат още към:

- непроизводителните разходи;
- разходите за покупка на производствени фактори;
- редовните разходи и само по изключение могат да бъдат извънредни;
- личните и веществените разходи;
- разходите на всички самостоятелно обособени бюджети.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи броят на звената, които са включени в държавното устройство на България?

2. Защо агрегираните разходи за управление на държавата имат непроизводителен характер?

3. Какво развитие показват агрегираните разходи за управление на държавата през последните пет години?

5.2.2. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ОТБРАНА И СИГУРНОСТ

5.2.2.1. Отбраната и сигурността като агрегирано благо

Отбраната и сигурността представляват съвкупност от дейности, които осигуряват външна защита и вътрешна сигурност на една държава.

☺ **Защо отбраната и сигурността в България могат да се третират като чисто публично агрегирано благо?** → това е така, тъй като то:

- е неконкурентно и неделимо благо;
- като благо се предоставя преди всичко от публични субекти.

☺ **Какви цели имат дейностите, свързани с отбраната и сигурността?** → те имат за цел да:

- защитят и запазят независимостта, суверенитета и териториалната цялост на страната;
- създадат вътрешно- и външнополитически условия за гарантиране на националната сигурност;
- защитят населението от пожари, промишлени аварии, природни бедствия, катастрофи и опасни замърсявания;
- противодействат на престъпността и опазват обществения ред;
- защитават правата и свободите на гражданите, опазват техния живот и пазят тяхното здраве и имущество;
- осигуряват охрана и контрол на държавните граници;
- осигуряват защита на икономическата и финансово-кредитната система, държавните културни ценности и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е при отбраната и сигурността като благо да се създадат предпоставки за доминираща намеса на конкурентността и делимостта?
2. Възможно ли е при отбраната и сигурността като благо да се създадат предпоставки за доминираща намеса на частни икономически субекти?

5.2.2.2. Обща характеристика на държавните разходи за отбрана и сигурност

Агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност представляват изходящи парични потоци, насочени както към вътрешни, така и към външни икономически субекти.

☺ **Защо агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност се включват в нейните агрегирани разходи за чисти публични блага?** → това се дължи на факта, че те са свързани с благото “отбрана и сигурност”, което е неконкурентно и неделимо и се предоставя от публични субекти.

☺ **Зависят ли агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност от поети международни задължения?** → да, зависят както в миналото, така и сега, тъй като България:

- до 1991г. беше равноправен член на **Варшавския договор** (Warsaw Pact) с официалното наименование **Договор за приятелство, съдействие и взаимопомощ** в рамките на социалистическите страни.
- от 2004г. е равноправен член на **НАТО** (North Atlantic Treaty Organisation).

☺ **Възможно ли е скоро потребността от разходи на държавата за отбрана и сигурност да отпадне?** → това не е възможно, тъй като все още съществуват много причини, които налагат готовност за външна защита и поддържане на необходимия вътрешен ред.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви функции изпълнява НАТО (North Atlantic Treaty Organisation)?
2. Кои са причините, които налагат готовност за външна защита и поддържане на необходимия вътрешен ред?

5.2.2.3. Фактори, от които зависят държавните разходи за отбрана и сигурност и тяхната принадлежност към другите видове разходи

Агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност също зависят от множество фактори и освен към разходите за агрегирани чисти публични блага те принадлежат и към други видове разходи.

☺ **Кои са факторите, от които зависят агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност?** → тези разходи зависят преди всичко от:

- **международните икономически отношения**, т.е. от отношенията между държавите, които са свързани със създаването и използването на факторите на производство;
- **международните политически отношения**, т.е. от отношенията между политическите структури, които са обособени в отделните държави;
- **състоянието на вътрешната сигурност** на гражданите на отделните държави, т.е. от състоянието на престъпността и другите подобни явления.

☺ **Към кои други видове разходи, освен към разходите за агрегирани чисти публични блага принадлежат агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност?** → те принадлежат още към:

- **непроизводителните разходи**;
- **разходите за покупка на производствени фактори**;
- **редовните разходи** и само по изключение могат да бъдат извънредни разходи;
- **личните и веществените разходи**;
- **разходите на държавния бюджет** и само в незначителна степен могат да бъдат включени в другите звена на бюджетната система.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. **Защо агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност принадлежат към непроизводителните разходи?**

2. **Какво развитие показват агрегираните разходи на държавата за отбрана и сигурност през последните пет години?**

5.2.3. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ОБСЛУЖВАНЕ НА ДЪРЖАВНИЯ ДЪЛГ

5.2.3.1. Обслужването на държавния дълг като агрегирано благо

Обслужването на държавния дълг представлява съвкупност от дейности, осигуряващи погасяването на доброволно приети и/или наложени парични задължения на държавата.

☺ **Защо обслужването на държавния дълг може да се третира като чисто публично благо?**

→ това е така, тъй като то:

- е неконкурентно и неделимо благо;
- като благо се предоставя от публични субекти.

☺ **Какво включва съвкупността от дейности, които са свързани с обслужването на държавния дълг като чисто публично благо?** → тази съвкупност включва преди всичко:

- контрола върху размера, динамиката и обслужването на всички финансови задължения, които са поети от името и за сметка на държавата;
- разработването и прилагането на политика по управление на държавния дълг;
- разработването и прилагането на ефективна политика, свързана с ДЦК и обезпечаването на необходимите предпоставки за функциониране на вътрешния дългов пазар;
- идентифицирането и наблюдението на възможните рискове, които могат да възникнат при изпълнението на набелязаните стратегически цели и пр.

☺ **Възможно ли е да се приеме, че агрегираното благо “обслужване на държавния дълг” е присъщо на всяка една държава във всички стадии на нейното развитие?** → не, тъй като наличието на това благо е свързано само с доброволно приети и/или наложени задължения на държавата.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой ръководи дейностите, свързани с обслужването на държавния дълг като чисто публично благо?
2. Кога една държава приема доброволно натрупване на държавен дълг?

5.2.3.2. Обща характеристика на държавните разходи за обслужване на държавния дълг

Агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг също представляват изходящи парични потоци, насочени както към вътрешни, така и към външни икономически субекти.

☺ **Защо агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг се включват в нейните агрегирани разходи за чисти публични блага?** → това се дължи на факта, че този дълг не е конкурентен и не е делим, както и на обстоятелството, че той се погасява от публични субекти.

☺ **Какви разновидности имат агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг?** → те биват:

- **разходи за покриване на вътрешни дългове**, т.е. разходи за дългове към вътрешни икономически субекти;
- **разходи за покриване на външни дългове**, т.е. разходи за дългове към външни икономически субекти.

☺ **Какви съставни части имат агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг?** → те включват преди всичко:

- **погасителни плащания**, т.е. плащания на съответните главници;
- **лихвени плащания**, т.е. плащания на дължимите лихви.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват наложените на държавата парични плащания?
2. Какво представляват главниците, които са основна съставна част от дълговите плащания?

5.2.3.3. Фактори, от които зависят държавните разходи за обслужване на държавния дълг и тяхната принадлежност към другите видове разходи

Агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг също зависят от множество фактори и освен към разходите за агрегирани чисти публични блага те принадлежат и към други видове разходи.

☺ **Кои са факторите, от които зависят агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг?** → тези разходи зависят преди всичко от:

- предвидените срокове за погасителните плащания;
- предвидените срокове за лихвените плащания;
- възможностите на държавата да обслужва натрупания държавен дълг.

☺ **Към кои други видове разходи, освен към разходите за агрегирани чисти публични блага принадлежат агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг?** → те принадлежат още към:

- непроизводителните разходи, тъй като само по косвен път може да се търси връзка с производителните разходи;
- трансферните разходи, т.е. към разходите, чрез които се извършва само преразпределение на парични ресурси;
- редовните разходи и само по изключение могат да бъдат извънредни разходи;
- разходите преди всичко на държавния и общинските бюджети и само по изключение могат да бъдат присъщи на останалите звена на бюджетната система.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява мораториумът и каква връзка има той с държавния дълг?
2. Кога разходите за обслужване на държавния дълг могат да бъдат отнесени към производителните разходи?
3. Какво развитие показват агрегираните разходи на държавата за обслужване на държавния дълг през последните пет години?

5.2.4. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ВНОСКИ В БЮДЖЕТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

По своята същност тези разходи представляват изходящи парични потоци на държавата, които са свързани с нейното членство в тази общност.

☺ **Защо вноските в бюджета на Европейския съюз могат да се третираат като разходи за чисти публични блага?** → това е така, тъй като те:

- не са конкурентни и не са делими;
- като благо се предоставя от публични субекти .

☺ **От кои фактори зависят тези разходи?** → те зависят преди всичко от:

- размера на БВП за съответните години;
- определения от ЕС процент за вноските на отделните държави.

☺ **Към кои други разходи принадлежат разходите на държавата за вноски в бюджета на ЕС?** → въпросните разходи могат да бъдат:

- както производителни, така и непроизводителни;
- както трансферни, така и разходи за покупка на производствени фактори;
- преди всичко редовни;
- както лични, така и веществени.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е да се освободят държавите от ЕС от разходите за вноски в неговия бюджет?
2. Каква тенденция на развитие показват разходите на България за вноски в бюджета на ЕС през последните пет години?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АГРЕГИРАНИ РАЗХОДИ НА ДЪРЖАВАТА

БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ

ВИДОВЕ РАЗХОДИ НА ДЪРЖАВАТА

КОНСОЛИДИРАНА ФИСКАЛНА ПРОГРАМА

РАЗХОДИ ЗА ВНОСКИ В БЮДЖЕТА НА ЕС

РАЗХОДИ ЗА ОБСЛУЖВАНЕ НА ДЪРЖАВНИЯ ДЪЛГ

РАЗХОДИ ЗА ОТБРАНА И СИГУРНОСТ

РАЗХОДИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ДЪРЖАВАТА

РАЗХОДИ ЗА ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ БЛАГА

СЪЩНОСТ НА РАЗХОДИТЕ НА ДЪРЖАВАТА

Тема шеста

ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА СМЕСЕНИ БЛАГА

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ определяте състава на агрегираните разходи на държавата за смесени блага;
- ◆ разграничавате съставните части на смесените агрегирани блага;
- ◆ определяте факторите, от които зависят разходите на държавата за смесени блага;
- ◆ класифицирате разходите на държавата за смесени блага в рамките на другите видове блага;
- ◆ разкривате и разрешавате проблемите, свързани със социалните разходи на държавата;
- ◆ разкривате и разрешавате проблемите, свързани с държавните разходи за образование;
- ◆ разкривате и разрешавате проблемите, свързани с държавните разходи за здравеопазване;
- ◆ разкривате и разрешавате проблемите, свързани с държавните разходи за икономически дейности и услуги.

6.1. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

6.1.1. Състав на разходите на държавата за смесени блага

Съставът на агрегираните разходи на държавата за смесени блага също може да се определи по различни начини.

☺ **Кои са начините за определяне на състава на агрегираните разходи на държавата за смесени блага?** → това може да стане отново чрез съобразяване с:

- **конкурентността и делимостта на благата**, което означава, че в техния състав трябва да се включват само разходите за онези смесени блага, които притежават характеристики, присъщи на чистите публични блага;
- **производителите на благата**, което означава, че в техния състав трябва да се включват само разходите за онези смесени блага, които са предоставени от публични и смесени субекти.

☺ **Кои конкретни разходи на държавата се включват в нейните агрегирани разходи за въпросните смесени блага?** → към тези разходи на държавата принадлежат преди всичко агрегираните разходи на държавата за:

- социално осигуряване;
- здравно осигуряване;
- социално подпомагане;
- образование;
- здравеопазване;
- икономически дейности и услуги.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Коя част от смесените блага не е свързана с разходите на държавата за смесени блага?
2. В състава на агрегираните разходи на държавата за смесени блага попадат ли и разходи за чисти частни блага?

6.1.2. Социалното осигуряване като смесено благо

Социалното осигуряване представлява съвкупност от дейности, осъществявани от социално осигурителните субекти, чиято цел е удовлетворяването и поддържането на жизнените възможности на нетрудоспособното население.

☺ **Защо социалното осигуряване може да се третира като смесено агрегирано благо?** → това е така, тъй като известна част от него спада към чистите публични блага, а другата част – към чистите частни блага.

☺ **Кои са социалноосигурителните субекти в България?** → това е публичната организация Национален осигурителен институт (НОИ) и частните Пенсионно-осигурителни дружества (ПОД).

☺ **Кои са социално осигурените лица в България?** → това са нетрудоспособните лица, т.е. децата до определена възрастова граница, временно нетрудоспособните и пенсионерите.

☺ **Какви измерения имат жизнените потребности на нетрудоспособното население?** → тези потребности се измерват чрез **жизнения минимум**, който има две разновидности:

- **екзистенц минимум**, включващ потребностите, с които нетрудоспособните могат да преживяват;
- **социален минимум**, включващ потребностите, с които нетрудоспособните могат не само да преживяват, но и да задоволяват определена част от своите обществени нужди.

☺ **Какви форми на социално осигуряване са известни?** → известни са: парична форма, натурална форма и смесена форма.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Необходима ли е конкуренция между социалноосигурителните субекти?
2. Възможно ли е по друг начин да се определи съставът на социално осигурените лица в България?

6.1.2. Социалното осигуряване като смесено благо (продължение)

Социалното осигуряване като смесено агрегирано благо изпълнява определени функции и може да бъде организирано по различен начин.

☺ **Какви основни функции изпълнява социалното осигуряване като чисто публично агрегирано благо?** → то изпълнява:

- **социална функция**, т.е. поддържа социалното равновесие в страната;
- **икономическа функция**, т.е. полага грижи за работната сила като фактор на производството;
- **преразпределителна функция**, т.е. преразпределя доходи в полза на нетрудоспособните.

☺ **Какви принципни системи за организиране на социалното осигуряване са известни?**

→ известни са:

- **разходно-покривна система**, т.е. система, при която разходите за нетрудоспособните се покриват от вноски на работещите;
- **капиталово-покривна система**, т.е. система, при която се извършва прехвърляне на парични средства от една към друга фаза на жизнения цикъл на осигурените чрез натрупването им по техните лични партии.

☺ **Какви видове социално осигуряване са известни?** → известни са:

- основно задължително социално осигуряване (**I стълб**), допълнително задължително пенсионно осигуряване (**II стълб**) и доброволно осигуряване (**III стълб**);
- еднопартитно, двупартитно и трипартитно социално осигуряване;
- краткосрочно и дългосрочно социално осигуряване.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е разликата между трите стълба на социалното осигуряване?

2. Каква е разликата между еднопартитното, двупартитното и трипартитното социално осигуряване?

6.1.3. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА КРАТКОСРОЧНО СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

Агрегираните разходи на държавата за краткосрочно социално осигуряване са свързани с потребностите на осигурените субекти при временна нетрудоспособност и оставане без работа (безработица).

☺ **Какви видове разходи за краткосрочно социално осигуряване прави държавата?** → това са преди всичко **паричните обезщетения**:

- при временна нетрудоспособност;
- при карантина или отстраняване от работа;
- за санитарно-курортно лечение;
- за гледане на болен член на семейството;
- за трудоустрояване;
- за майчинство;
- за безработица.

☺ **Кои са факторите, от които зависят разходите на държавата за краткосрочно социално осигуряване?** → всеки един от изброените видове разходи за краткосрочно социално осигуряване зависи от специфични за него фактори, т.е. съществува **много голямо разнообразие** от фактори.

☺ **Как се определя размерът на разходите на държавата за краткосрочно социално осигуряване?** → въпросният размер се определя **най-често** в % от среднодневния осигурителен доход, върху който са внесени осигурителните вноски, но е възможно той да се определи и в % от получаваното среднодневно брутно трудово възнаграждение,

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо държавата прави разходи за обезщетения при безработица?
2. Каква е ролята на държавата при частта от социалното осигуряване, която е свързана с чистите частни агрегирани блага?

6.1.4. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ДЪЛГОСРОЧНО СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

6.1.4.1. Разходи за пенсии за осигурителен стаж и възраст

Разходите за пенсии за осигурителен стаж и възраст са зависими от правото за получаване на пенсия, броя на пенсионерите и начина за тяхното изчисляване.

☺ **При какви условия се придобива правото на тази пенсия?** - тези условия са предвидени в Кодекса за социално осигуряване и са свързани с осигурителния стаж и възрастта на кандидатите за пенсиониране.

☺ **От какво зависи броят на пенсионерите?** – този брой зависи преди всичко от броя на лицата:

- придобили правото да получават тази пенсия;
- изявили желание да бъдат пенсионирани;
- изгубили правото да получават тази пенсия.

☺ **Как се изчислява пенсията за осигурителен стаж и възраст?** → това става в зависимост преди всичко от:

- средно месечния осигурителен доход за страната;
- индивидуалния коефициент на кандидата за пенсиониране;
- продължителността на осигурителния стаж.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляваше точковата система, свързана с правото да се получава пенсия за стаж и възраст?
2. Защо се използва индивидуален коефициент при изчисляването на пенсията за стаж и възраст?

6.1.4.2. Разходи за други видове пенсии

В рамките на разходите за дългосрочно социално осигуряване попадат още разходите за: пенсии за инвалидност поради злополука и професионално заболяване, пенсии за инвалидност поради общо заболяване, наследствени пенсии и други пенсии.

☺ **Как се изчисляват пенсиите за инвалидност поради злополука и професионално заболяване ?** → тяхното изчисляване става в зависимост преди всичко от:

- средно месечния осигурителен доход за страната;
- индивидуалния коефициент на лицата, имащи право на тази пенсия;
- специалния коефициент, зависим от трудоспособността.

☺ **Как става изчисляването на пенсиите за инвалидност поради общо заболяване ?** → това става по аналогичен начин на изчисляването на пенсията за злополука и професионално заболяване.

☺ **Какъв е размерът на наследяваната част от пенсиите?** → този размер е право пропорционален на броя на наследниците.

☺ **Какви други пенсии се изплащат?** → изплащат се още:

- социални пенсии;
- пенсии за особени заслуги и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо размерът на наследствените пенсии се поставя в зависимост от броя на наследниците?

2. Какво представлява осъвременяването на пенсиите?

6.1.5. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ

Здравното осигуряване от парична гледна точка представлява дейност, която е свързана с набирането на здравноосигурителни приходи, управление на набраните средства и тяхното законосъобразно използване.

☺ **Защо здравното осигуряване може да се третира като смесено агрегирано благо?** → това е така, тъй като известна част от него спада към чистите публични блага, а другата част – към чистите частни блага.

☺ **Какви са разновидностите на здравното осигуряване?** → различават се два вида здравно осигуряване:

- **задължително здравно осигуряване**, организирано от държавата;
- **доброволно здравно осигуряване**, организирано от частни икономически субекти.

☺ **Кои са здравноосигурените лица?** → това са всички български и приравнените към тях граждани, както и дългосрочно пребиваващите в България чужди граждани.

☺ **Кои са здравноосигурителните субекти в България?** → това са:

- публичната организация Национална здравноосигурителна каса (**НЗОК**);
- частните икономически субекти, които не са вече здравно-осигурителни дружества (**ЗОД**), а застрахователни дружества (**ЗД**).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е да се изключи държавната намеса при здравното осигуряване?
2. Каква е ролята на държавата при частта от здравното осигуряване, която е свързана с чистите частни агрегирани блага?

6.1.6. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

Социалното подпомагане от парична гледна точка също представлява дейност, която е свързана с осигуряването на парични средства, управлението на тези средства и тяхното законосъобразно използване.

☺ **Защо социалното подпомагане се третира като смесено агрегирано благо?** → това е така, тъй като преобладаващата част от него спада към чистите публични агрегирани блага, а другата част – към чистите частни агрегирани блага.

☺ **Кои са субектите, които имат право на социално подпомагане от държавата?** → това са всички български граждани, които поради здравни, възрастови, социални и други независещи от тях причини не могат да осигурят доходи от труд и имущество за задоволяване на основните си жизнени потребности.

☺ **Кои са субектите, които осигуряват предоставянето на социално подпомагане в частта му, принадлежаща към чистите публични блага?** → това са преди всичко:

- Министерство на труда и социалната политика;
- Агенцията за социално подпомагане към това министерство.

☺ **Къде се съсредоточават средствата за онази част от социалното подпомагане, която принадлежи към чистите публични агрегирани блага?** → те се съсредоточават във фонд “Социална закрила” към Министерство на труда и социалната политика.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са източниците на парични средства, които се използват за социално подпомагане от държавата?
2. Какво включва частта от социалното подпомагане, която спада към чистите частни блага?
3. Какво развитие показват разходите на държавата за социално осигуряване и социално подпомагане през последните пет години?

6.2. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

6.2.1. Образованието като смесено агрегирано благо

Образованието е дейност, която осигурява преди всичко условия за придобиване на знания и умения, както и за възпитание на обучаваните.

☺ **Защо образованието се третира като смесено агрегирано благо?** → това е така, тъй като известна част от него спада към чистите публични блага, а другата част – към чистите частни блага.

☺ **Какви елементи включва държавната образователната система на България?** → тя включва преди всичко:

- предучилищното образование;
- основното образование;
- средното образование, към което спада образованието в:
 - общообразователните училища;
 - професионалните училища;
- висшето образование, към което спада образованието в:
 - университети;
 - специализирани висши училища;
 - колежи;
- образованието през целия живот.

☺ **Кой организира онази част от образованието като смесено благо, която принадлежи към чистите публични агрегирани блага?** → тази част от образованието се организира от Министерство на образованието и науката.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е вниманието, което трябва да се отделя на образованието като смесено благо, принадлежащо към чистите публични агрегирани блага?
2. Каква е ролята на държавата при частта от образованието, която е свързана с чистите частни агрегирани блага?

6.2.2. Особенности на държавните разходи за образование

По своята същност разходите на държавата за образование представляват нейни изходящи парични потоци, които са насочени както към вътрешни, така и към външни икономически субекти.

☺ **Кои са факторите, от които зависят разходите на държавата за образование?** → това са преди всичко:

- броят на обучаваните, който се намира в много силна зависимост от демографските процеси;
- броят на звената на образователната система;
- броят на ангажираните преподаватели и служители;
- възнагражденията на ангажираните преподаватели и служители;
- материална база за обучение и пр.

☺ **Към кои други видове разходи на държавата принадлежат нейните разходи за образование?** → въпросните разходи са още:

- непряко (косвено) производителни, тъй като създават предпоставки за увеличаване на производителността на труда;
- разходи за покупка на производствени фактори и трансферни разходи;
- редовни и само по изключение могат да бъдат извънредни;
- лични и веществени;
- централизирани и децентрализирани.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е вниманието, което трябва да се отделя на разходите на държавата за наука, които представляват част от разходите за образование?
2. Каква тенденция на развитие показват разходите на държавата за образование през последните пет години?

6.3. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

6.3.1. Здравеопазването като смесено благо

Здравеопазването е дейност, която осигурява преди всичко условия за профилактика и лечение при заболяване.

☺ **Защо здравеопазването се третира като смесено агрегирано благо?** → това е така, тъй като известна част от него спада към чистите публични блага, а другата част – към чистите частни блага.

☺ **Какви елементи включва държавната здравната система на България?** → тя включва преди всичко:

- лечебните заведения за извън болнична помощ (амбулатории, лаборатории и пр.);
- лечебни заведения за болнична помощ (болници);
- други лечебни заведения (центрове, хосписи и пр.).

☺ **Кой организира онази част от здравеопазването като смесено благо, която принадлежи към чистите публични агрегирани блага?** → тази част от здравеопазването се организира от Министерство на здравеопазването и Националната здравноосигурителна каса (НЗОК).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е вниманието, което трябва да се отдели на здравеопазването като смесено благо, принадлежащо към чистите публични блага?
2. Каква е ролята на държавата при частта от здравеопазването, която е свързана с чистите частни агрегирани блага?

6.3.2. Особености на държавните разходи за здравеопазване

По своята същност разходите на държавата за здравеопазване представляват нейни изходящи парични потоци, които са насочени както към вътрешни, така и към външни икономически субекти.

☺ **Кои са факторите, от които зависят разходите на държавата за здравеопазване?** → това са преди всичко:

- мащабите на профилактиката, т.е. степента на развитие на предпазните мероприятия;
- интензивността на заболяванията;
- броят на звената на здравната система;
- броят на медицинския персонал;
- материалната база на здравните заведения и пр.

☺ **Към кои други видове разходи на държавата принадлежат нейните разходи за здравеопазване?** → въпросните разходи са още:

- непряко (косвено) производителни, тъй като създават предпоставки за участие на работната сила в създаването на брутният вътрешен продукт, националния доход и националното богатство;
- разходи за покупка на производствени фактори;
- редовни и само по изключение могат да бъдат извънредни;
- лични и веществени;
- централизирани и децентрализирани.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е вниманието, което трябва да се отделя на разходите на държавата за здравеопазване като разходи за чисти публични агрегирани блага?
2. Каква тенденция на развитие показват разходите на държавата за здравеопазване и здравно осигуряване през последните пет години?

6.4. ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И УСЛУГИ

6.4.1. Икономическите дейности и услугите като смесено благо

Икономическите дейности и услугите осигуряват производството и предоставянето на материални и нематериални блага, използвайки микроикономически фактори на производство.

☺ **Защо икономическите дейности и услугите се третира като смесено агрегирано благо?**
→ това е така, тъй като известна част от нея спада към чистите публични блага, а другата част – към чистите частни блага.

☺ **В кои икономически дейности и услуги се намесва държавата?** → при пазарните условия държавата се намесва в икономическите дейности и услугите преди всичко на следните отрасли:

- минното дело и енергетиката;
- селското и горското стопанство;
- транспорта и съобщенията;
- промишлеността и строителството.

☺ **Какви форми приема намесата на държавата в икономическите дейности и услугите?**
→ тя се осъществява преди всичко чрез:

- **организиране на собствено производство;**
- **дотации**, т.е. предоставяне на средства на стопанските предприятия при реализирани загуби в резултат на нейна намеса в ценообразуването;
- **субвенции**, т.е. съучастие в одобрени от държавата проекти на частни стопански предприятия, които имат по-широка социална значимост.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е ролята на държавата при частта от икономическите дейности и услугите, които са в състава на чистите частни агрегирани блага?

2. Еднаква ли е значимостта на дотациите и субвенциите при пазарните условия?

6.4.2. Особености на държавните разходи за икономически дейности и услуги

По своята същност разходите на държавата за икономически дейности и услуги представляват нейни изходящи парични потоци, които също са насочени към вътрешни и външни икономически субекти.

☺ **Кои са факторите, от които зависят разходите на държавата за икономически дейности и услуги?** → най-съществено влияние върху тези разходи имат:

- мащабите на пряката стопанска дейност на държавата, т.е. нейната ориентация към производство и предоставяне на блага и услуги в рамките на държавните стопански предприятия;
- степента на намеса на държавата в ценообразуването, т.е. в поддържането на по-ниски крайни цени в съответствие с водената от нея социална политика;
- готовността на държавата да подпомага реализирането на социално значими проекти на стопанските предприятия, които не са държавна собственост.

☺ **Към кои други видове разходи на държавата принадлежат нейните разходи за икономически дейности и услуги?** → въпросните разходи са още:

- пряко производителни;
- разходи за покупка на производствени фактори;
- редовни;
- лични и веществени;
- централизирани и децентрализирани.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е да се освободи държавата от разходите за икономически дейности и услуги?
2. Каква тенденция на развитие показват разходите на държавата за икономически дейности и услуги през последните пет години?
3. Какво показва обобщаващият поглед върху разходите на държавата в България?

**КЛЮЧОВИ
ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ**

ДОТАЦИИ

НАЦИОНАЛЕН ОСИГУРИТЕЛЕН ИНСТИТУТ

НАЦИОНАЛНА ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНА КАСА

РАЗХОДИ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

РАЗХОДИ ЗА ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ

РАЗХОДИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И УСЛУГИ

РАЗХОДИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

РАЗХОДИ ЗА ПЕНСИИ

РАЗХОДИ ЗА СМЕСЕНИ БЛАГА

РАЗХОДИ ЗА СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

РАЗХОДИ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

СУБВЕНЦИИ

Тема седма

**ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ И ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ
ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ
ПОКАЗАТЕЛИ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ разширите представите си за обществените поръчки;
- ◆ разграничавате обектите на обществените поръчки;
- ◆ разпознавате субектите при обществените поръчки;
- ◆ доказвате икономическите, техническите и персоналните възможности на кандидатите за обществени поръчки;
- ◆ използвате предвидените процедури за възлагане и договаряне на обществени поръчки;
- ◆ разработвате и подавате оферти за участие в обществените поръчки;
- ◆ класирате участниците в обществените поръчки;
- ◆ установявате същността на взаимната връзка между разходите на държавата и макроикономическите показатели;
- ◆ установявате взаимната връзка между разходите на държавата и brutния вътрешен продукт, заетостта и ценовите равнища.

7.1. ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ

7.1.1. Обща характеристика на обществените поръчки

Преобладаващата част от разходите на държавата се осъществяват след предварително изпълнени изисквания на Закона за обществените поръчки и свързаните с него други нормативни документи.

☺ **Защо след като разходите на държавата са свързани с блага, които са избрани чрез пряка или представителна демокрация се налага за преобладаващата част от тях да се организират и провеждат обществени поръчки?** → това се налага поради необходимостта да се:

- изберат съответни изпълнители;
- създадат условия за конкурентност.

☺ **Кой организира провеждането на обществени поръчки?** → това се прави от съответните юридически лица, които имат право да се разпореждат с предвидените в техните бюджети държавни парични ресурси, т.е. от лицата, представляващи:

- държавния бюджет;
- общинските бюджети;
- осигурителните бюджети.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е държавните разходи да се изпълняват без организирането и провеждането на обществени поръчки?
2. Валидни ли са изискванията на Закона за обществените поръчки и за частните икономически субекти?

7.1.2. Обекти на обществените поръчки

Организирането и провеждането на обществени поръчки е свързано с предварително регламентиране на техните обекти.

☺ **При спазването на какви принципи се определят обектите на обществените поръчки?**

→ това става преди всичко чрез принципите:

- равнопоставеност;
- недопускане на дискриминация;
- конкуренция;
- публичност;
- прозрачност.

☺ **Кои са обектите на обществените поръчки?** → това са:

- **доставките на стоки** - в рамките на определените от закона стойности, осъществявани чрез покупка, лизинг, наемане, както и свързаните с тях дейности по инсталиране, тестване и пр.
- **предоставянето на услуги** - в рамките на определените от закона стойности;
- **строителството** - също в рамките на определените от закона стойности.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо има стойностни ограничения (прагове) за обектите на обществените поръчки и какви са те?
2. Възможно ли е при обществените поръчки да има подизпълнители?

7.1.3. Субекти на обществените поръчки

Организирането и провеждането на обществени поръчки е свързано не само със съответни обекти, но и с предварително регламентирани субекти.

☺ **Кои са основните субекти при обществените поръчки?** → това са:

- **възложителите**, т.е. субектите, които се разпореждат с държавни средства (органите на държавна власт, БНБ, дипломатическите и консулските представителства на България, публично правните организации и пр.);
- **кандидатите за участие**, т.е. българските и чуждестранните физически и юридически лица, както и техните обединения, желаещи да участват в обществените поръчки;
- **изпълнителите**, т.е. кандидатите за участие в обществените поръчки, с които възложителите са сключили договори за изпълнение на обществените поръчки.

☺ **Възможно ли е участието и на други субекти в обществените поръчки?** → това е възможно, а към тях могат да бъдат отнесени:

- съорганизаторите на обществените поръчки, при съвместното възлагане;
- подизпълнителите на обществени поръчки.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога се налага съвместното възлагане на обществени поръчки?
2. Каква е ролята на подизпълнителите при обществените поръчки?

7.1.4. Икономически изисквания към кандидатите за обществени поръчки

Икономическите изисквания към субектите на обществените поръчки са свързани преди всичко с доказване на техните икономически възможности да изпълнят тези поръчки.

☺ **Как става доказването на икономическите възможности на кандидатите за обществени поръчки?** → това става чрез представяне на всички или на част от изискуемите се документи, към които спадат:

- годишни финансови отчети;
- допълнителна информация за изпълнени вече подобни обществени поръчки;
- референции на обслужващи банки, застрахователни дружества и пр.

☺ **За доказване на икономическите възможности на кандидатите за обществени поръчки може ли да се използва обществено достъпна информация?** → да, това е възможно като се използва информация от:

- статистически институции;
- банкови институции.
- контролиращи институции и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. **Защо е необходимо да се доказват икономическите възможности на кандидатите за обществени поръчки?**
2. **Какво трябва да се прави когато за кандидатите да изпълнят обществени поръчки се получи противоречива информация?**

7.1.5. Технически и персонални изисквания към кандидатите за обществени поръчки

Субектите на обществените поръчки трябва да доказват не само своите икономически възможности, но още техническите и персоналните си възможности.

- ☺ **Как става доказването на техническите възможности на кандидатите за обществени поръчки?** → това става чрез представяне на доказателства, че:
- разполагат с необходимите технически средства и съоръжения за изпълнението на обществената поръчка;
 - разполагат със система за управление и проследяване на доставките;
 - прилагат системи за опазване на околната среда;
 - прилагат системи за управление на качеството и пр.

- ☺ **Как става доказването на персоналните възможности на кандидатите за обществени поръчки?** → това става чрез представяне на доказателства, че:
- разполагат с ръководен състав с необходимата професионална компетентност за изпълнението на обществената поръчка;
 - разполагат с персонал, който има необходимата професионална компетентност за изпълнението на поръчката и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо е необходимо да се доказват техническите и персоналните възможности на кандидатите за обществени поръчки?
2. Възможно ли е техническите и персоналните възможности да се доказват чрез договори за временно наемане на техника и персонал?

7.1.6. Процедури за възлагане на обществени поръчки

Обществените поръчки, които са свързани с разходите на държавата, се осъществяват и по предварително регламентирани процедури за възлагане.

☺ **Какви видове процедури са предвидени за организиране и провеждане на обществени поръчки?** → от гледна точка на правата на кандидатите за обществени поръчки са предвидени два основни вида процедури:

- **открити процедури**, при които всички заинтересовани лица могат да подадат оферти;
- **ограничени процедури**, при които оферти могат да подават само кандидати, които са получили покана за участие.

☺ **Какви разновидности имат откритите и ограничените процедури?** → тези разновидности подробно са представени в Закона за обществените поръчки.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са предимствата и недостатъците на представените процедури за възлагане на обществени поръчки?
2. Централизирано или децентрализирано става възлагането на обществени поръчки?

7.1.7. Обявяване и регистриране на обществените поръчки

Възлагането на обществени поръчки чрез описаните процедури подлежи както на обявяване, така и на регистриране.

☺ **Кой взема решение за обявяване на обществени поръчки?** → решението се взема от възложителите.

☺ **Какво трябва да съдържа обявлението за обществените поръчки?** → то трябва да съдържа преди всичко:

- наименованието и адресните данни на възложителя;
- видът на процедурата;
- обекта и предмета на поръчката;
- мястото и срокът за изпълнение на поръчката;
- критериите за подбор на кандидатите и пр.

☺ **Къде се обявяват и къде се вписват решенията за възлагане на обществени поръчки?**
→ обществените поръчки се **обявяват** в “Държавен вестник”, при определени условия в “Официален вестник” на ЕС и ежедневните вестници, а се **вписват** в Регистъра на обществените поръчки при Агенцията за обществени поръчки към Министерство на финансите.

☺ **Кой разглежда офертите за обществени поръчки, как се оценяват те и как става класирането?** → **разглеждането** става от специално назначени за тази цел комисии, **оценката** се прави по най-ниската цена или по икономически най-изгодната оферта, а **класирането** – в низходящ ред.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Коя оценка при офертите е по-приемлива – най-ниската цена или икономически най-изгодната оферта?
2. С кого се сключват договорите за обществени поръчки?

7.1.8. Оферти за участие в обществените поръчки

Желанието за участие в обществените поръчки се оформя от съответните кандидати чрез разработване и представяне на оферти.

☺ **Какво представляват офертите за участие в обществените поръчки?** → те са писмено, едностранно волеизявление от страна на кандидатите за участие в обществените поръчки до техните възложители.

☺ **Какво съдържание имат офертите за кандидатстване в съответните обществени поръчки?** → офертите нямат задължителна стандартна форма, но трябва задължително да съдържат предварително определената от възложителите информация.

☺ **Как става подаването на разработените оферти?** → това става по предварително договорен ред, но задължително в запечатана и непрозрачна опаковка с поставен върху нея изходящ номер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо офертите нямат стандартна форма?
2. Възможно ли е да се промени съдържанието на офертите след тяхното подаване?

7.1.9. Критерии за оценяване на офертите при обществените поръчки

За разработване и представянето на оферти за участие в обществените поръчки, както и за класирането на кандидатите за тяхното изпълнение са необходими предварително избрани критерии.

☺ **Какво представляват критериите, по които ще бъдат оценявани офертите при обществените поръчки?**

- това са предварително избрани признаци, които трябва да:
 - имат пряка връзка с обекта на обществените поръчки;
 - създават предпоставки за оценяване на възможностите на кандидатите да изпълнят обществената поръчка;
 - осигуряват възможности за класиране на въпросните кандидати;
 - бъдат разбираеми за всички участници в обществените поръчки;
 - формират условия за управление и контрол на обществените поръчки.

☺ **Кой е основният критерии за оценяване на офертите при обществените поръчки?**

- това е ценовият критерии.

☺ **Какви допълнителни критерии се използват за оценяване на офертите при обществените поръчки?**

- това изцяло зависи от особеностите на съответните обществени поръчки.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно и допустимо ли е да се коригират обявените вече критерии за оценка на офертите ?
2. Кой определя критериите за оценяване на офертите за участие в обществените поръчки?

7.1.10. Класиране на кандидатите при обществените поръчки

Класирането на кандидатите при обществените поръчки става чрез приложението на предварително разработена методика в основата на която стои точковата система.

- ☺ **Как се оценява ценовият критерий при кандидатите с най-ниска цена?** → за тази цел:
- най-напред се определя тежестта на ценовия критерий и тежестта на останалите критерии като се приема, че цялата съвкупност от критерии е равна на 100%. **Пример:** 70% за ценовия критерий и 30% за останалите критерии;
 - след това се определя максималният брой точки за ценовия критерий. **Пример:** 80 точки. Те се предоставят на кандидата с най-ниска цена. **Пример:** кандидатът **К1ц** е с най-ниска цена от 100 000 и получава 80 точки.
 - процедурата за този кандидат и този критерий завършва чрез отчитане на възприетата тежест. **Пример:** $TK1ц = 80 * 70\% = 56$ точки.

☺ **Как се оценява ценовият критерий при останалите кандидати?** → за тази цел се използва следващата формула:

$$TK2ц = \left[\frac{K1ц}{K2ц} * 80 \right] * 70\%$$

Пример: $TK2ц = \left[\frac{100\ 000}{110\ 000} * 80 \right] * 70\% = 50,96$ точки

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи тежестта на ценовия критерий и кой я определя?
2. На каква база кандидатите за обществени поръчки определят цената на поръчките?

7.1.10. Класиране на кандидатите при обществените поръчки
(продължение)

Ако при определянето на критериите за обществените поръчки е предвидено използването не само на ценови критерии, но и на други критерии е необходимо за тях също да се определи съответен брой точки.

- ☺ Как се определя броят на точките при другите критерии? → за тази цел:
- най-напред се определя общият брой точки за тях. **Пример:** 60 точки;
 - след това този общ брой точки се разпределя между допълнителните критерии. **Пример:** при избрани още два критерия за „а“ се определят 40 точки, а за критерия „б“ – 20 точки;
 - за всеки един от другите критерии по-нататък се определя неговия измерител. **Пример:** при процентен измерител **К1а** има 10%, а **К2а** – 8%. Приема се, че кандидатът с най-висок процент (**К1а**) получава максималния брой точки (40) и неговите окончателни точки ще бъдат 12 ($40 * 30\%$);
 - броят на точките за **ТК2а** се определя чрез следващата формула:

$$TK2a = \left[\frac{K2a}{K1a} * 40 \right] * 30\%$$

$$\text{Пример: } TK2a = \left[\frac{8}{10} * 40 \right] * 30\% = 9,60 \text{ точки}$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как се определя общият брой на точките за другите критерии и как се разпределя той между тях?
2. От какво зависят измерителите на другите критерии?

7.1.10. Класиране на кандидатите при обществените поръчки (продължение)

Когато се изчислява броят на точките при другите критерии напълно възможно е вместо проценти да се използват други измерители (коэффициенти, абсолютни числа и пр.).

- ако за критерия „б“ е валиден коефициентен измерител и той за **К16** е 0,2, а за **К26** - 0,5 това ще означава, че точките за **ТК26** ще бъдат 6 ($20 * 30\%$), а точките за **ТК16** ще се определят по следващия начин:

$$\text{Пример: ТК16} = \left[\frac{0,2}{0,5} * 20 \right] * 30\% = 2,40 \text{ точки}$$

☺ Какво ще бъде класирането на въпросните кандидати при посочените резултати от точковата система? → това зависи от сбора на точките от възприетите критерии и се вижда от съдържанието на следващата таблица:

Кандидати	Ценови критерии (ц)	Допълнителен критерии (а)	Допълнителен критерии (б)	Общ брой точки
К1	56,00	12,00	2,40	70,40
К2	50,96	9,60	6,00	66,56

☺ Допълнителни въпроси:

1. Дават ли получените резултати от класирането основание да се водят допълнителни разговори с кандидатите?
2. Възможни ли са манипулации при този начин за класиране?

7.1.11. Обжалване и контрол на обществените поръчки

Процедурите, които са свързани с обществените поръчки могат да се обжалват и да бъдат контролирани.

☺ **Какво подлежи на обжалване при обществените поръчки, пред кого става обжалването и какви решения се вземат във връзка с подадените жалби?** → всяко решение, действие или бездействие на възложителите във връзка с процедурите за възлагане на обществени поръчки, до сключването на договори за тях, подлежи на обжалване относно неговата законосъобразност пред **Комисията за защита на конкуренцията**, която е длъжна да реши, че:

- оставя жалбата без уважение;
- установява незаконосъобразността на решението и налага предвидените санкции;
- обявява за нищожно решението на възложителя;
- отменя незаконосъобразното действие и връща преписката за продължаване на процедурата по обществената поръчка.

☺ **Кой упражнява контрол върху обществените поръчки?** → успоредно с Комисията за защита на конкуренцията обществените поръчки се контролират от:

- Сметната палата;
- Агенцията за държавна финансова инспекция към Министерство на финансите.

☺ **Какви наказания се налагат при нарушения на Закона за обществените поръчки?** → при доказани нарушения, по съответния ред, се налагат глоби, вариращи в определени от закона граници, а при повторно нарушение размерът им се удвоява.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо жалбите във връзка с обществените поръчки се разглеждат от Комисията за защита на конкуренцията?
2. Какви правомощия има Сметната палата по отношение на контрола, който тя упражнява върху обществените поръчки?

7.2. ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ

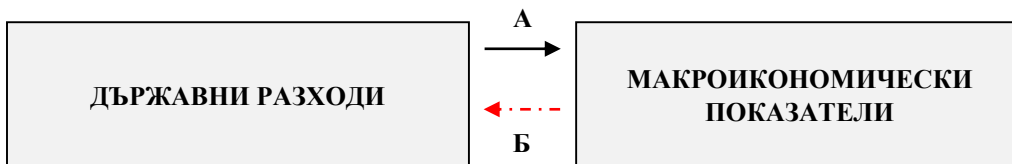
7.2.1. Обща характеристика

Безспорен е фактът, че между държавните разходи и макроикономическите показатели съществува взаимна връзка.

☺ **Кои са основните макроикономически показатели, които имат връзка с държавните разходи?** → към тях могат да се отнесат преди всичко:

- състоянието на brutния вътрешен продукт;
- състоянието на заетостта;
- състоянието на ценовите равнища.

☺ **Как схематично може да се представи разглежданата взаимна връзка?** → това може да стане чрез следващата опростена схема:

☺ **Какво показва връзката А?** → тя показва какви изменения настъпват в макроикономическите показатели при възникване на промени в държавните разходи.

☺ **Какво показва връзката Б?** → тя показва какви изменения настъпват в държавните разходи при възникване на промени в макроикономическите показатели.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможна ли е взаимна връзка между държавните разходи и други макроикономически показатели?
2. Съществува ли взаимна връзка между държавните разходи и микроикономическите показатели?

7.2.1. Обща характеристика (продължение)

Взаимната връзка между държавните разходи и макроикономическите показатели има своя съдържателна характеристика.

☺ **Каква е съдържателната характеристика на взаимната връзка между държавните разходи и макроикономическите показатели?** → въпросната взаимна връзка дава представа за това какви промени настъпват в предварително избраните **зависими променливи** величини или съответните **зависими динамични статистически редове**, ако настъпят изменения в други избрани **независими променливи** величини или други **независими динамични статистически редове**.

☺ **С какво се отличава взаимната връзка между държавните разходи и макроикономическите показатели?** → тя се отличава преди всичко с това, че:

- в по-голямата част от случаите се проявява по косвен (опосредстван) начин;
- се показва преди всичко в дългосрочен план;
- много трудно се установява.

☺ **Възможно ли е разглежданата взаимна връзка да се третира като пряка причинно-следствена връзка?** → в по-голямата част от случаите не е възможно, тъй като **наличието на паралелност** в изменението на две предварително избрани величини или на два предварително избрани динамични статистически реда (еднопосочна или разнопосочна) не винаги означава, че между тях съществува съответна причинно-следствена връзка (зависимост).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво съдържание има косвеният начин за проявление на разглежданата взаимна връзка?
2. Допустими ли са случаи, при които въпросната взаимна връзка има пряк причинно-следствен характер?

7.2.1. Обща характеристика (продължение)

Степента на взаимната връзка между държавните разходи и макроикономическите показатели може да се установи по различни начини.

☺ Как се установява степента на зависимост между зависимите и независимите променливи величини (зависимите и независимите динамични статистически редове)?

→ това става чрез **корелационен анализ** или **анализ на еластичността**, т.е. чрез:

- **корелационни коефициенти (КК)**, които в зависимост от формата на корелационната връзка, както и от характера на използваната статистическа информация могат да бъдат най-различни (коефициенти на обикновена корелация, коефициенти на множествена корелация и пр.).
- **коефициенти на еластичност (КЕ)**, които според Фишър, Ст., Дорнбуш, Р. и Шмалензи, Р., Икономика, София, 1997, с.87 и Woll, A., Wirtschaftslexikon, Munchen, 2000, s.172), се установяват с помощта на следващата формула:

$$КЕ = \frac{\% \Delta Y}{\% \Delta X}$$

където: $\% \Delta Y$ е процентно изменение на зависимата величина (резултат);
 $\% \Delta X$ – процентно изменение на независимата величина (фактор).

Пример:

$$КЕ = \frac{120\%}{80\%} = 1,5$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо в рамките на това учебно помагало са предпочетени коефициентите на еластичност?
2. Какви са възможностите на корелационния анализ за установяване на третираната взаимна връзка?

7.2.1. Обща характеристика (продължение)

Използването на коефициентите на еластичност зависи от това кои величини в разглежданата взаимна връзка се приемат за зависими (резултати) и кои за независими (фактори).

☺ По какъв начин ще се използват коефициентите на еластичност ако се търси зависимата променлива величина (резултат) $\% \Delta Y$? → в този случай тя ще се установи с помощта на следващата формула:

$$\% \Delta Y = \% \Delta X \cdot KE$$

Пример:

$$\% \Delta Y = 80\% \cdot 1,5 = 120\%$$

☺ По какъв начин ще се използват коефициентите на еластичност ако се търси независимата променлива величина (фактор) $\% \Delta X$? → в този случай тя ще се установи с помощта на следващата формула:

$$\% \Delta X = \frac{\% \Delta Y}{KE}$$

Пример:

$$\% \Delta X = \frac{120\%}{1,5} = 80\%$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои величини в разглежданата взаимна връзка могат да се приемат за зависими (резултат)?
2. Кои величини в разглежданата взаимна връзка могат да се приемат за независими (фактор)?

7.2.1. Обща характеристика (продължение)

Коефициентите на еластичност могат да бъдат равни на единица ($KE = 1$) и да показват, че взаимната връзка е нееластична.

☺ **Какво показва нееластичната взаимна връзка, т. е. връзката, при която $KE = 1$?** → тази връзка показва, че при нея:

- процентното изменение на “променливата резултат” е равно на процентното изменение на “променливата фактор”, т.е.:

$$\% \Delta Y = \% \Delta X$$

Пример:

$$110\% : 110\% = 1$$

- с колкото се увеличава процентът на “променливата фактор” с толкова се увеличава и процентът на “променливата резултат”, т.е.:

Пример:

$$115\% : 115\% = 1$$

- с колкото се намалява процентът на “променливата фактор” с толкова се намалява и процентът на “променливата резултат”, т.е.:

Пример:

$$105\% : 105\% = 1$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Ако макроикономическите показатели се приемат за зависима променлива (резултат) възможно ли е разглежданата връзка да бъде нееластична?
2. Ако разходите на държавата се приемат за зависима променлива (резултат) възможно ли е разглежданата връзка да бъде нееластична?

7.2.1. Обща характеристика (продължение)

Коефициентите на еластичност могат да бъдат и по-големи от единица ($KE > 1$), т.е. да показват, че взаимната връзка е положително еластична.

☺ **Какво показва положителната еластична взаимна връзка, т.е. връзката, при която $KE > 1$? → тази връзка показва, че при нея:**

- процентното изменение на “променливата резултат” е по-голямо от процентното изменение на “променливата фактор”, т.е.:

$$\% \Delta Y > \% \Delta X$$

Пример:

$$132\% : 110\% = 1,2$$

- увеличаването на процентното изменение на “променливата фактор” е съпроводено с по-голямо нарастване на процентното изменение на “променливата резултат”, съответстващо на KE , т.е.:

Пример:

$$138\% : 115\% = 1,2$$

- намаляването на процентното изменение на “променливата фактор” е съпроводено с по-голямо намаление на процентното изменение на “променливата резултат”, съответстващо на KE , т.е.:

Пример:

$$126\% : 105\% = 1,2$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Ако макроикономическите показатели се приемат за зависима променлива (резултат) възможно ли е разглежданата връзка да бъде положително еластична?
2. Ако разходите на държавата се приемат за зависима променлива (резултат) възможно ли е разглежданата връзка да бъде положително еластична?

7.2.1. Обща характеристика (продължение)

Коефициентите на еластичност могат да бъдат и по-малки от единица, ($KE < 1$), т.е. да показват, че взаимната връзка е отрицателно еластична.

☺ **Какво показва отрицателно еластичната взаимна връзка, т.е. връзката, при която $KE < 1$? → тази връзка показва, че при нея:**

- процентното изменение на “променливата резултат” е по-малко от процентното изменение на “променливата фактор”, т.е.:

$$\% \Delta Y < \% \Delta X$$

Пример:

$$88\% : 110\% = 0,8$$

- увеличаването на процентното изменение на “променливата фактор” е съпроводено с по-малко нарастване на процентното изменение на “променливата резултат”, съответстващо на KE , т.е.:

Пример:

$$92\% : 115\% = 0,8$$

- намаляването на процентното изменение на “променливата фактор” е съпроводено с по-малко намаление на процентното изменение на “променливата резултат”, съответстващо на KE , т.е.:

Пример:

$$84\% : 105\% = 0,8$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Ако макроикономическите фактори се приемат за зависима променлива (резултат), възможно ли е и в този случай разглежданата връзка да бъде е отрицателно еластична?
2. Ако разходите на държавата се приемат за зависима променлива (резултат), възможно ли е и в този случай разглежданата връзка да бъде отрицателно еластична?

7.2.2. Взаимна връзка между държавните разходи и състоянието на brutния вътрешен продукт

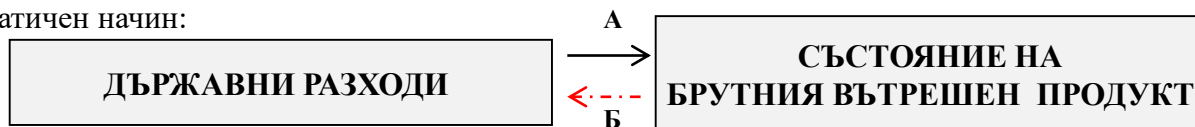
Брутният вътрешен продукт (БВП) представлява обща пазарна стойност на произведените стоки и услуги в течение на определен период от време (обикновено една година) в съответните държавни граници.

☺ **Кои са факторите, от които зависи брутният вътрешен продукт?** → въпросните фактори могат да се разделят на две основни групи:

- макроикономически фактори;
- микроикономически фактори.

☺ **Кои са макроикономическите фактори, от които зависи брутният вътрешен продукт?** → това са земята, капиталът и трудът.

☺ **Каква е взаимната връзка между държавните разходи и състоянието на брутния вътрешен продукт?** → тази връзка е двупосочна и може да се представи по следващия схематичен начин:

☺ **Какво представлява връзката А?** → тя показва отражението на тези разходи върху състоянието на брутния вътрешен продукт;

☺ **Какво показва връзката Б** → тя показва, че при равни други условия от състоянието на въпросния продукт, макар и косвено чрез приходите на държавата, зависят нейните разходи.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са микроикономическите фактори, от които зависи брутният вътрешен продукт?
2. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката А и връзката Б в България през последните пет години и какво означават те?

7.2.2. Взаимна връзка между държавните разходи и състоянието на brutния вътрешен продукт (продължение)

Изчислените коефициенти за еластичност могат да се използват за прогнозиране и планиране на годишните процентни изменения на държавните разходи и БВП като зависими и независими променливи величини.

☺ Ако при връзката А са известни процентните изменения на brutния вътрешен продукт като зависима променлива величина ($\% \Delta \text{БВП}$) как могат да се установят процентните изменения на държавните разходи като независима променлива величина ($\% \Delta \text{ДР}$)? → за тази цел могат да се използват следващите формули:

$$\% \Delta \text{ДР} = \% \Delta \text{БВП} / \text{КЕАа}$$

$$\% \Delta \text{ДР} = \% \Delta \text{БВП} * \text{КЕАб}$$

☺ Ако при връзката Б са известни процентните изменения на държавните разходи като зависима променлива величина ($\% \Delta \text{ДР}$) как могат да се установят процентните изменения на brutния вътрешен продукт като независима променлива величина ($\% \Delta \text{БВП}$) ? → за тази цел могат да се използват следващите формули:

$$\% \Delta \text{БВП} = \% \Delta \text{ДР} * \text{КЕБб}$$

$$\% \Delta \text{БВП} = \% \Delta \text{ДР} / \text{КЕБа}$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви резултати се получават при взаимната връзка А в България през последните пет години?
2. Какви резултати се получават при взаимната връзка Б в България през последните пет години?

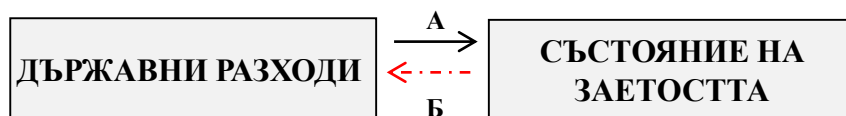
7.2.3. Взаимна връзка между държавните разходи и състоянието на заетостта

Състоянието на заетостта (З) дава представа за степента на ангажираност на трудоспособното население с труд.

☺ **От какво зависи състоянието на заетостта?** → то зависи преди всичко от степента на развитие на реалната икономика и здравословното състояние на трудоспособните лица.

☺ **Как се измерва състоянието на заетостта?** → това става преди всичко чрез процентно отношение на броя на заетите лица към броя на трудоспособните.

☺ **Каква е взаимната връзка между държавните разходи и състоянието на заетостта?**
→ тази връзка е двупосочна и може да се представи по следващия схематичен начин:

☺ **Какво представлява връзката А?** → тя показва отражението на тези разходи върху условията, от които зависи възможността за ангажиране на трудоспособните лица във всички сектори на икономиката.

☺ **Какво представлява връзката Б?** → тя показва, че при равни други условия от това състояние, макар и косвено, чрез държавните приходи, зависят нейните разходи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката А в България през последните пет години и какво означават те?
2. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката Б в България през последните пет години и какво означават те?

7.2.3. Взаимна връзка между държавните разходи и състоянието на заетостта (продължение)

Изчислените коефициенти за еластичност могат да се използват за прогнозиране и планиране на процентните изменения на държавните разходи и заетостта като зависими и независими променливи величини.

☺ Ако при връзката А са известни процентните изменения на заетостта като зависима променлива величина ($\% \Delta Z$) как могат да се установят процентните изменения на държавните разходи като независима променлива величина ($\% \Delta ДР$)? → за тази цел могат да се използват следващите формули:

$$\% \Delta ДР = \% \Delta Z / КЕАа$$

$$\% \Delta ДР = \% \Delta Z * КЕАб$$

☺ Ако при връзката Б са известни процентните изменения на държавните разходи като зависима променлива величина ($\% \Delta ДР$) как могат да се установят процентните изменения на заетостта като зависима променлива величина ($\% \Delta Z$)? → за тази цел могат да се използват следващите формули:

$$\% \Delta Z = \% \Delta ДР * КЕБб$$

$$\% \Delta Z = \% \Delta ДР / КЕБа$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви резултати се получават при взаимната връзка А в България през последните пет години?
2. Какви резултати се получават при взаимната връзка Б в България през последните пет години?

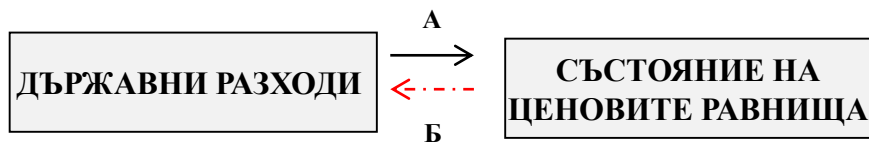
7.2.4. Взаимна връзка между държавните разходи и състоянието на ценовите равнища

Състоянието на ценовите равнища (ЦР) може да се запази, повиши (инфлация) или намали (дефлация).

☺ **От какво зависи състоянието на ценовите равнища?** → то зависи преди всичко от съотношението между търсенето и предлагането на стоки и услуги.

☺ **Как се измерва състоянието на ценовите равнища?** → то се измерва с индексите на цените и преди всичко с индекса на цените на потребителските стоки.

☺ **Каква е взаимната връзка между разходите на държавата и състоянието на ценовите равнища?** → тази връзка е двупосочна и може да се представи по следващия схематичен начин:

☺ **Какво представлява връзката А?** → тя показва отражението на тези разходи върху търсенето и предлагането на стоки и услуги.

☺ **Какво представлява връзката Б?** → тя може да се докаже преди всичко чрез зависимостта на тези разходи от въпросните равнища.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката А през последните пет години в България и какво означават те?
2. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката Б през последните пет години в България и какво означават те?

7.2.4. Взаимна връзка между държавните разходи и състоянието на ценовите равнища (продължение)

Изчислените коефициенти за еластичност могат да се използват за прогнозиране и планиране на процентните изменения на държавните разходи и ценовите равнища като зависими и независими променливи величини.

☺ Ако при връзката А са известни процентните изменения на ценовите равнища като зависима променлива величина ($\% \Delta ЦР$) как могат да се установят процентните изменения на държавните разходи като независима променлива величина ($\% \Delta ДР$)? → за тази цел могат да се използват следващите формули:

$$\% \Delta ДР = \% \Delta ЦР / КЕАа$$

$$\% \Delta ДР = \% \Delta ЦР * КЕАб$$

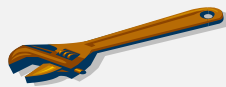
☺ Ако при връзката Б са известни процентните изменения на държавните разходи като зависима променлива величина ($\% \Delta ДР$) как могат да се установят процентните изменения на ценовите равнища като независима променлива величина ($\% \Delta ЦР$)? → за тази цел могат да се използват следващите формули:

$$\% \Delta ЦР = \% \Delta ДР * КЕБб$$

$$\% \Delta ЦР = \% \Delta ДР / КЕБа$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви резултати се получават при взаимната връзка А в България през последните пет години?
2. Какви резултати се получават при взаимната връзка Б в България през последните пет години?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И
БРУТНИЯ ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ**

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И
ЗАЕТОСТТА**

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И
МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ
ПОКАЗАТЕЛИ**

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И
ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА**

**ИЗИСКВАНИЯ КЪМ КАНДИДАТИТЕ
ЗА ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ**

**КЛАСИРАНЕ НА КАНДИДАТИТЕ ЗА ОБЩЕСТВЕНИ
ПОРЪЧКИ**

КОЕФИЦИЕНТИ НА ЕЛАСТИЧНОСТ

ОБЕКТИ И СУБЕКТИ ПРИ ОБЩЕСТВЕНИТЕ ПОРЪЧКИ

ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ

ОФЕРТИ ПРИ ОБЩЕСТВЕНИТЕ ПОРЪЧКИ

**ПРОЦЕДУРИ ЗА ВЪЗЛАГАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНИ
ПОРЪЧКИ**

Тема осма

**ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ
И ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ КОСВЕНИ ДАНЪЦИ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ дефинирате същността на държавните приходи;
- ◆ определяте мястото на държавните приходи в рамките на консолидираната фискална програма и брутният вътрешен продукт;
- ◆ определяте и използвате елементите на данъчното облагане;
- ◆ извеждате и използвате принципите на данъчното облагане;
- ◆ разграничавате и използвате начините за облагане с данъци;
- ◆ дефинирате същността на данъчната прехвърляемост и използвате начините за нейното осъществяване;
- ◆ установявате зависимостта на данъчните приходи от данъчните размери;
 - ◆ дефинирате същността на косвените данъци;
 - ◆ използвате елементите на данъчното облагане при данъка върху добавената стойност;
 - ◆ използвате елементите на данъчното облагане при акцизите;
 - ◆ използвате елементите на данъчното облагане при митата;
- ◆ определяте инфлационното данъчно облагане при косвените данъци.

8.1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ

8.1.1. Същност на държавните приходи

Същността на държавните приходи може да се разглежда от различни гледни точки: икономическа, парична и юридическа.

☺ **Какво представляват държавните приходи от икономическа гледна точка?** → те могат да бъдат форма на:

- **преразпределение на доходи**, т.е. форма, при която се сменя собствеността върху доходите;
- **разпределение на доходи**, т.е. форма, при която не се сменя собствеността върху доходите.

☺ **Какво представляват държавните приходи от парична гледна точка?** → те са израз на нейните **входящи парични потоци**, т.е. на движение на пари от другите икономически субекти към държавата.

☺ **Какво представляват държавните приходи от юридическа гледна точка?** → те са движение на пари, което се основава на:

- действащи закони;
- наредби, правилници и други нормативни документи, свързани с въпросните закони.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Коя форма на приходи преобладава – преразпределителната или разпределителната?
2. Кои са основните, действащи закони, които уреждат държавните приходи?

8.1.2. Необходимост от акумулиране на държавни приходи

Общата трайна причина за акумулиране на приходи трябва да се свързва с необходимостта от набиране на парични средства, които да осигуряват възможности на държавата да финансира своите разходи и да изпълнява присъщите им функции.

☺ **Какъв характер имат конкретните причини за акумулиране на парични средства от държавата?** → известна част от въпросните причини имат траен, а другата част - временен характер.

☺ **Кои са конкретните трайни причини за акумулиране на държавни приходи?** → към тях спадат:

- необходимостта от намеса на държавата при осигуряване на парични средства за издръжка на структури и звена, които нямат способността да реализират доходи (управленски, отбранителни, образователни, здравни и пр.), т.е. средства за **издръжка на непроизводствената сфера**;
- необходимостта от намеса на държавата при **териториалното преразпределение на доходи**;
- необходимостта от намеса на държавата при **междутрасловото преразпределение на доходи**;
- необходимостта от намеса на държавата при **международното преразпределение на доходи**.

☺ **Кои са временните причини за акумулиране на държавни приходи?** → към тях спадат преди всичко причините, които оказват влияние върху въпросната акумулация само през определен период от време, т.е. причини, които са свързани с извънредни ситуации (природни бедствия, военни конфликти и пр.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво налага териториалното преразпределение на доходи?
2. Какво налага междутрасловото преразпределение на доходи?
3. Какво налага международното преразпределение на доходи?

8.1.3. Държавните приходи в рамките на консолидираната фискална програма

В обобщен вид държавните приходи също се включват в консолидираната фискална програма на държавата.

☺ **Какво представлява консолидираната фискална програма от гледна точка на държавните приходи?** → това е програма, която обхваща всички приходи на държавата, които намират отражение в звената на нейната бюджетна система, включваща:

- държавния бюджет;
- общинските бюджети;
- осигурителните бюджети.

☺ **Как са представени държавните приходи в консолидираната фискална програма?** → те са представени в абсолютна форма за всяка година по следния начин:

- данъчни приходи:
 - корпоративни данъци;
 - данъци върху доходите на физически лица;
 - данък върху добавената стойност (ДДС);
 - акцизи;
 - мита;
 - осигурителни вноски и пр.
- неданъчни приходи:
 - такси;
 - приходи и доходи от собственост;
 - глоби, санкции и наказателни лихви и др.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Има ли прогнозни елементи консолидираната фискална програма?

2. Каква тенденция на развитие показват държавните приходи в България, които са включени в консолидираната фискална програма през последните пет години?

8.1.4. Държавните приходи в рамките на brutния вътрешен продукт

Икономическата същност на държавните приходи дава основание да се търси тяхното място и в рамките на brutния вътрешен продукт.

☺ **Какви части има brutния вътрешен продукт?** → това бе показано при държавните разходи и зависи от начина за неговото установяване, т.е. дали се изчислява чрез сумиране на:

- добавената стойност (производствен подход);
- изплатените доходи (доходен подход);
- разходите за потребление (разходен подход).

☺ **Може ли съвкупната величина на държавните приходи да се отъждествява с brutния вътрешен продукт?** → не, тъй като те представляват само част от него.

☺ **От какво зависи частта от brutния вътрешен продукт, която приема формата на държавни приходи?** → това зависи от провежданата рестриктивна или експанзивна фискална политика.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е абсолютният дял на държавните приходи в България от brutния вътрешен продукт през последните пет години?
2. Какъв е относителният дял на държавните приходи в България от brutния вътрешен продукт през последните пет години?

8.1.5. Основни видове държавни приходи

Обособяването на основни видове приходи на държавата може да се осъществи чрез използването на различни критерии, но най-подходящо е тяхното разделяне според това дали те имат данъчен или неданъчен характер.

- ☺ **Кои държавни приходи спадат към данъчните приходи?** → това са приходите, които от:
- **икономическа гледна точка** най-често са форма за преразпределение на доходи, т.е. форма за промяна на собствеността върху съответните доходи;
 - **юридическа гледна точка** са законно, задължително, безвъзмездно, а при определени условия и принудително плащане.
- ☺ **Кои държавни приходи спадат към неданъчните приходи?** → това са приходите, които от:
- **икономическа гледна точка** в по-голямата част от случаите не са форма за преразпределение на доходи, а форма за тяхното еквивалентно използване;
 - **юридическа гледна точка** в по-голямата част от случаите нямат задължителен и/или безвъзмезден характер.
- ☺ **Каква структура имат изброените видове държавни приходи?** → доминиращо място заемат данъчните приходи, а второстепенно – неданъчните приходи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е да се търси обществена възмездност (възвръщаемост) на данъчните приходи?
2. Кога и защо се налага принудителното събиране на държавните приходи?
3. Какво представлява еквивалентното използване на доходи?

8.2. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДАНЪЧНИТЕ ПРИХОДИ

8.2.1. Възникване на данъците и теории за тяхната същност

Данъците възникват на определен етап от развитието на обществото и преминават през сложна и продължителна еволюция.

☺ **Коя е основната предпоставка за възникване на данъците?** → това е появата на държавата, което става след преминаването на обществото от неговата първобитна обществено-икономическа формация към робовладелческата му формация.

☺ **Каква еволюция претърпяват данъците?** → най-напред се появяват **натуралните данъци**, а след това възникват и **паричните данъци**.

☺ **Какви теории за същността на данъците са известни?** → известни са преди всичко:

- **еквивалентна теория**, т.е. теория според която данъците са еквивалент на ползите, които данъкоплатците имат от държавата;
- **застрахователна теория**, т.е. теория според която данъците са застраховка срещу риска за сигурността на имуществата и личността;
- **жертвена теория**, т.е. теория според която данъците са жертва, която данъкоплатците трябва да понесат срещу благата, които държавата им осигурява;
- **експлоататорска теория**, т.е. теория според която данъците са инструмент за експлоатация;
- **приносна теория**, т.е. теория според която данъците са инструмент за участие на данъкоплатците в издръжката на държавата.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е постигането на еквивалентност между платените данъци и ползите, които предоставя държавата?
2. Как държавата може да покрие рискове, които са свързани с имуществата и личността?
3. Как държавата осъществява експлоатация чрез данъците, които събира?

8.2.2. Елементи на данъчното облагане

Обособяването на всеки отделен вид данък е свързано с присъщите му данъчни елементи, известни като елементи на данъчното облагане.

- ☺ **Какво представлява обектът (предметът) на данъка?** → той дава представа за доходът, имуществото, оборотът и пр., които подлежат на облагане.
- ☺ **Какво представлява субектът на данъка?** → той дава представа **не само за държавата и общините**, получаващи съответния данък, но и за лицата, които плащат или понасят данъка.
- ☺ **Какво представлява мащабът на данъка?** → той дава представа за белега, по който става облагането (стойност, квадратура, кубатура и пр.).
- ☺ **Какво представлява данъчната единица?** → тя дава представа за стотната, хилядната или друга част от обекта на данъка.
- ☺ **Какво представлява данъчната основа?** → тя дава представа за облагаемите данъчни единици.
- ☺ **Какво представлява данъчният размер?** → той дава представа за данъка, който се дължи на една данъчна единица.
- ☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то представлява произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква е разликата между платците и носителите на данъка като субекти на данъчното облагане?
2. По какъв начин може да се представи данъчният размер като елемент на данъчното облагане?

8.2.3. Принципи на данъчното облагане и източници на средства за тяхното плащане

Данъчното облагане е подчинено на определени принципи, а изплащането на дължимите данъци има свои източници.

☺ **На какви принципи е подчинено данъчното облагане?** → в основата на сегашните принципи стоят принципите, формулирани от Адам Смит (1723-1790), (“Богатство на народите”, София, 1983, с.801-803) и включват:

- **законност**, т.е. облагането с данъци да бъде възможно само при наличието на закон;
- **всеобщност**, т.е. на облагане с данъци да подлежат всички, предвидени в закона обекти и субекти;
- **съразмерност**, т.е. натоварването на данъкоплатците с данъци трябва да съответства на техните платежни възможности;
- **определеност**, т.е. всички елементи на данъчното облагане трябва ясно и недвусмислено да бъдат описани;
- **удобство**, т.е. събирането на данъците трябва да се извършва в удобно за платците време;
- **евтинност**, т.е. администрирането на данъците трябва да става с възможния най-малък разход за държавата.

☺ **Кои са източниците на средства за плащане на данъците?** → могат да се използват както **вътрешни**, така и **външни източници**, т.е. както собственият национален доход и собственото национално богатство, така и чуждият национален доход и чуждото национално богатство.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви са възможностите за постигане на всеобщност при данъчното облагане?
2. Какви са възможностите за постигане на съразмерност при данъчното облагане?
3. При какви обстоятелства се използват външни източници на средства за плащане на дължимите данъци?

8.2.4. Начини за облагане с данъци

Начините за облагане с данъци претърпяват интересна еволюция, която започва с поголовното облагане и продължава с пропорционално облагане.

☺ **Какво представлява поголовното облагане с данъци?** → при него данъчното задължение се определя на глава от населението, независимо от платежните му възможности, което означава, че то е:

- много примитивно;
- не отговаря на принципите на данъчното облагане;
- приложимо най-вече при възникването на данъците.

☺ **Какво представлява пропорционалното облагане с данъци?** → при него, след облагането, не се променя съотношението между елементите на данъчната основа и най-често се използва еднакъв данъчен размер. **Пример:**

Данъчна основа	Данъчен размер (%)	Данъчно задължение	Оставаща данъчна основа
100	10	10	90
200	10	20	180
300	10	30	270
1 : 2 : 3	← съотношение →		1 : 2 : 3

☺ **Какви разновидности има пропорционалното облагане?** → различават се:

- **единно пропорционално облагане**, т.е. облагане, при което всички данъчно задължени субекти се облагат с еднакъв данъчен размер;
- **диференцирано пропорционално облагане**, т.е. облагане, при което данъчно задължените субекти се разделят на групи и за всяка обособена група се прилага различен, но еднакъв за групата данъчен размер.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е поголовно облагане в условията на развита пазарна икономика?

2. Какви са предимствата и недостатъците на пропорционалното облагане?

8.2.4. Начини за облагане с данъци (продължение)

Еволюцията в начините за облагане с данъци достига и до появата на прогресивно облагане.

☺ **Какво представлява прогресивното облагане с данъци?** → при него съотношението между елементите на данъчната основа се променя в полза на по-ниските доходи и най-често се използва нарастващ размер.

☺ **Какви разновидности има прогресивното облагане?** → различават се:

- **пряко прогресивно облагане**, т.е. облагане, при което данъчният размер се увеличава с нарастването на данъчната основа. **Пример:**

Данъчна основа	Данъчен размер (%)	Данъчно задължение	Оставаща данъчна основа
100	10	10	90
200	12	24	176
300	15	45	255
1 : 2 : 3	← съотношение →		1 : 1,96 : 2,83

- **непряко (скрито) прогресивно облагане**, т.е. облагане, при което данъчният размер е еднакъв, но данъчната основа се намалява с една и съща необлагаема част. **Пример:**

Данъчна основа	Данъчен размер (%)	Данъчно задължение	Оставаща данъчна основа
100-20* = 80	10	8	92
200-20* = 180	10	18	182
300-20* = 280	10	28	272
1 : 2 : 3	← съотношение →		1 : 1,98 : 2,96

* необлагаеми данъчни единици

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви са предимствата и недостатъците на прогресивното облагане?
2. Възможно ли е използването на единно и диференцирано прогресивно облагане?

8.2.5. Прехвърляемост на данъците

По своята същност прехвърляемостта на данъците представлява стремеж за освобождаване от данъчно натоварване.

☺ **Кога има прехвърляемост на данъците?** → тя е налице когато платците на данъците не съвпадат с техните носители.

☺ **Какви разновидности има прехвърляемостта на данъците в зависимост от посоката на прехвърлянето?** → различават се:

- **прехвърляемост назад**, при която данъчното натоварване се прехвърля върху субекти, които стоят пред платца. **Опростена схема:**

- **прехвърляемост напред**, при която данъчното натоварване се прехвърля върху субекти, които стоят след платца. **Опростена схема:**

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са възможностите за прехвърляне на данъците назад?
2. Какви са възможностите за прехвърляне на данъците напред?

8.2.6. Начини за събиране на данъците

Начините за събиране на данъците претърпяват дълга и сложна еволюция и могат условно да се разделят на стари и съвременни начини.

☺ **Кои са старите начини за събиране на данъци?** → към тях спадат събирането на данъци чрез:

- **откупуване**, при който държавата продава данъците на други икономически субекти (физически или юридически лица), след което те придобиват правото да извършват тяхното събиране;
- **бирници**, при които събирането на данъците става от специално назначени за тази цел лица, наричани **бирници**;
- **гербови марки и гербова хартия**, при който данъчно задължените лица предварително закупуват гербови марки и гербова хартия.

☺ **Кои са съвременните начини за събиране на данъци?** → към тях спадат събирането на данъци чрез:

- **плащане в брой**, при който се използват монети и банкноти;
- **банков превод**, при който се използват безналични парични средства, т.е. парични средства по сметки в банковите институции;
- **обложно събиране**, при което предварително и сложно се извършва определяне на данъчното задължение;
- **безобложно събиране**, при което не се извършва предварително и сложно определяне на данъчното задължение.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са недостатъците на старите начини за събиране на данъци?
2. Каква тенденцията на развитие показва събирането на данъците в брой и чрез банков превод?
3. Какви предимства и недостатъци имат обложното и безобложното събиране на данъци?

8.2.7. Данъчна политика и данъчна администрация

Данъчната политика представлява дейност за вземане на решения, които засягат устройството и функционирането на данъчната система, а данъчната администрация е администрацията, която отговаря за функционирането на тази система.

☺ **Какви ръководни начала включва данъчната политика?** → към тези начала спадат преди всичко:

- законността;
- лоялността;
- прозрачността и пр.

☺ **С какви решения е свързана данъчната политика?** → тя е свързана с решения, засягащи:

- видовете данъци;
- организацията на отделните видове данъци;
- оценките за данъчното натоварване;
- съотношението между отделните видове данъци;
- синхронизацията на данъчната система със системата на ЕС и пр.

☺ **Кои са основните звена на данъчната администрация?** → тази администрация включва:

- **Националната агенция по приходите (НАП)**, която има Централно управление и съответен брой териториални дирекции (ТД) с изнесени офиси за приходите на държавния бюджет и задължителните осигурителни вноски;
- Дирекции “Приходи и администриране на местните данъци и такси” за приходите на общините.

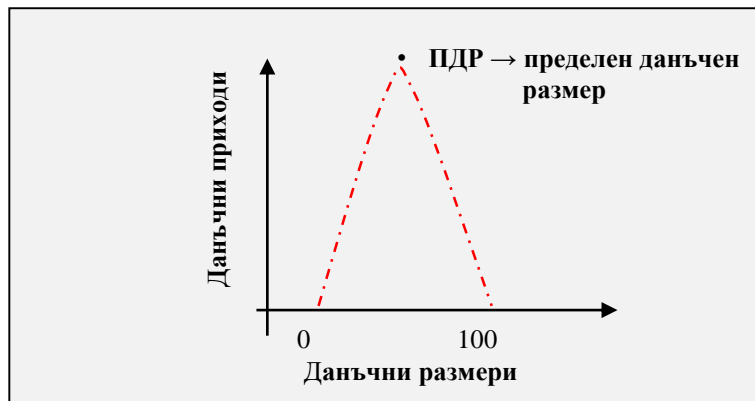
☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви други ръководни начала може да включва данъчната политика?
2. С какви други решения може да бъде свързана данъчната политика?
3. На кого са подчинени звената на данъчната администрация?

8.2.8. Зависимост на данъчните приходи от данъчните размери

Зависимостта на данъчните приходи от данъчните размери заслужава специално внимание, тъй като тя не е еднопосочна.

☺ Какъв графичен вид има кривата на Артър Лафер (американски икономист), даваща представа за зависимостта на данъчните приходи от данъчните размери? → тя има следващия графичен вид:

☺ Кога в зависимост от данъчните размери данъчните приходи се увеличават? → те се увеличават успоредно с повишаването на данъчните размери, докато последните достигнат своята пределна граница, т.е. пределния данъчен размер (ПДР).

☺ Кога в зависимост от данъчните размери данъчните приходи започват да намаляват? → те започват да намаляват след като данъчните размери преминават своята пределна граница, т.е. пределния данъчен размер (ПДР).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо данъчните приходи променят зависимостта си от данъчните размери?
2. Каква данъчна политика следва да се води на базата на зависимостта на данъчните приходи от данъчните размери?

8.2.9. Видове данъчни приходи

Данъчните приходи в зависимост от тяхната икономическа и юридическа характеристика и предварително избраните критерии могат да бъдат разделени на различни видове.

☺ **Какви видове данъци са известни според активите, с които те се заплащат?** → според този критерий те биват натурални и парични данъци.

☺ **Какви видове данъци са известни според възможностите да бъде прехвърлено данъчното задължение?** → според този критерий те биват прехвърляеми и непрехвърляеми данъци.

☺ **Какви видове данъци са известни според това кога се включват в съответните бюджети?** → според този критерий те биват редовни и извънредни данъци.

☺ **Какви видове данъци са известни според това в кои бюджети се включват?** → според този критерий те биват централизирани (държавни) и децентрализирани (общински) данъци.

☺ **Какви видове данъци са известни според обектите на облагане?** → според този критерий те биват:

- имуществени данъци;
- доходни данъци;
- оборотни данъци.

☺ **Какви видове данъци са известни според това какъв е обектът на облагането и съпадението на платците с носителите на данъка?** → според тези критерии те биват:

- косвени данъци;
- преки данъци.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е обособяването и на други видове данъци?
2. Каква тенденция на развитие показват отделните видове данъци в България през последните пет години?

8.3. ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ КОСВЕНИ ДАНЪЦИ

8.3.1. ДАНЪК ВЪРХУ ДОБАВЕНАТА СТОЙНОСТ

(ДДС)

8.3.1.1. Същност и състав на косвените данъци

Независимо от липсата на единно мнение за същността и състава на косвените данъци те трябва да се свързват преди всичко с обектите и субектите на данъчното облагане.

☺ **Какво представляват косвените данъци от гледна точка на обектите на облагане?** → това са данъци, с които се облагат преди всичко обороти от осъществени продажби на стоки и услуги.

☺ **Какво представляват косвените данъци от гледна точка на субектите на облагане?** → това са данъци, при които няма съвпадение между техните платци и носители, т.е. те са **прехвърляеми данъци**, включващи се в цените на стоките като самостоятелен елемент.

☺ **Какъв е съставът на косвените данъци в България?** → те включват:

- данък върху добавената стойност (ДДС);
- акцизи;
- мита.

☺ **Възможно ли е инфлационно облагане при косвените данъци?** → да, такова облагане е възможно тогава, когато данъчната основа при тези данъци се увеличава в резултат на настъпили инфлационни процеси, а данъчните размери се запазват.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви начини за прехвърляне на косвените данъци съществуват?
2. Ограничени или неограничени са възможностите за прехвърляне на косвените данъци?
3. Ограничени или неограничени са обектите за облагане с косвени данъци?

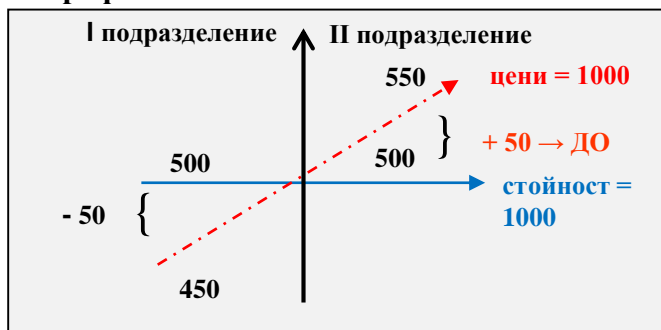
8.3.1.2. Данъкът върху оборота (ДО) като предшественик на ДДС

Данъкът върху оборота се събираше в България до 1994г., т.е. до замяната му с данък върху добавената стойност.

☺ Върху каква принципна основа бе изграден данъкът върху оборота? → той имаше за своя принципна основа наложилото се разбиране, че при плановите условия стопанската дейност се осъществява в рамките на две подразделения:

- **I подразделение** – производство на средства за производство (машини, суровини, материали и пр.);
- **II подразделение** – производство на предмети за потребление (храни, облекла и пр.).

☺ Какво се облагаше с данък върху оборота? → с него се облагаха само оборотите от продажби на предмети за потребление, т.е. от продажби на стоки, произведени във II-то подразделение, а оборотите от продажби на стоки, произведени в I-то подразделение не се облагаха с този данък. **Графика:**

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо с данък върху оборота се облагаха само оборотите от продажба на стоки, произведени във II-то подразделение?
2. Възможна ли е разлика между стойността и цената на стоките и пълно компенсиране на загубата на стойност чрез данъка върху оборота?

8.3.1.3. Теоретични основи на данъка върху добавената стойност

За разлика от данъка върху оборота с данък върху добавената стойност се облагат оборотите от продажби, както на предметите за потребление, така и на средствата за производство.

☺ Какво представлява проблемът “натрупване на данък” при ДДС? → при него става въпрос за възможността в данъчната му основа да се включва и ДДС, с което се създават предпоставки за начисляване на данък върху данък.

☺ Какви възможности съществуват за преодоляване на този проблем при ДДС?

→ разрешаването на този проблем може да стане по два начина, т.е. чрез:

- **верижно изчистване**, т.е. в рамките на веригите от платци всеки следващ платец да намалява своето данъчно задължение с платения преди него ДДС. **Пример:**

Производители А (машини и пр.)
(продажби на В за 1 500, по 20%
ДДС, равно на 300)

Производители Б (материали и пр.)
(продажби на В за 500, по 20%
ДДС, равно на 100)

Производители В (обувки и пр.)
(продажби за 5 000, по 20%, равно на 1 000 начислено
ДДС, а дължимото ще бъде $1\,000 - 400 = 600$)

- **облагане само на добавената стойност** при всеки платец на ДДС. **Пример:**

Парични постъпления от продажби на В = 5 000		
Пренесена стойност = 2 000	Добавена стойност = 3 000	ДДС → 20% 600

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Съществуваше ли проблемът “натрупване на данък” при данъка върху оборота?
2. Какви са възможностите за използване на двата начина за преодоляване на проблема “натрупване на данък” при ДДС?

**8.3.1.4. Устройство и развитие на данъка
върху добавената стойност
(Закон за данък върху добавената стойност)**

Обект на облагане при този данък са преди всичко възмездните доставки на стоки и услуги на територията на страната, т.е. оборотите от продажба на стоки и услуги, както и на някои други обороти, показани на следващите страници.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → при данъка върху добавената стойност, като косвен данък, се различават следващите субекти:

- **държавата**, която получава данъка;
- **платците на данъка** → това са лицата, които имат задължението да внасят данъка в бюджета, известни още като **данъчно задължени лица** или **данъчно регистрирани лица**. Те са лица, които извършват независима икономическа дейност, т.е. дейност, свързана с производство, търговия, предоставяне на услуги, както и упражняване на свободни професии. Тяхната регистрация може да бъде:
 - задължителна → когато имат оборот от продажбите равен или по-голям от определения размер;
 - доброволна → когато този оборот е под определения размер.
- **носителите на данъка** → това са лицата, които понасят данъчната тежест, т.е. лицата, които купуват съответните стоки и услуги и от чийто доходи се покрива това данъчно плащане.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е стойността на продадените стоки и услуги, както и стойността на осъществения внос на стоки.

☺ **Коя е данъчната единица?** → това е 100лв. от стойността на съответните обекти.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват “стоката” и “услугата” по смисъла на Закона за ДДС?
2. Защо е възприет оборот, от който зависи задължителното и доброволното регистриране по Закона за ДДС?

8.3.1.4. Устройство и развитие на данъка върху добавената стойност (продължение)

Обект на облагане при този данък е още възмездното придобиване на стоки и услуги в рамките на ЕС, известно като вътреобщностно придобиване, с място на изпълнение на територията на страната и извършено от регистрирано по ДДС лице или лице, за което е възникнало задължението за регистрация.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е стойността върху, която се начислява данъка, т. е. съвкупността от облагаемите данъчни единици, което означава, че от нея се изключват необлагаемите данъчни единици, обхващащи:

- облагаемите доставки с 0 (нулев) данъчен размер:
 - износът извън територията на ЕС;
 - доставките на злато за централните банки;
 - доставките, които са свързани с безмитната търговия и пр.
- освободените доставки:
 - доставките, които са свързани със социалните грижи, спорта и пр.;
 - доставките на финансови, застрахователни, пощенски и пр. услуги;
 - хазартът и пр.

☺ **Какво представлява начисленото данъчно задължение при този данък (НДЗ)?** → то представлява произведение от данъчната основа и данъчния размер и може да се изчисли по един от следващите начини:

$$\begin{array}{l} \text{с проценти от 100} \\ 5000 * 20 \\ \text{НДЗ} = \frac{\quad}{100} = 1000 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{с проценти над 100} \\ 6000 * 20 \\ \text{НДЗ} = \frac{\quad}{100 + 20} = 1000 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{с проценти под 100} \\ 4000 * 20 \\ \text{НДЗ} = \frac{\quad}{100 - 20} = 1000 \end{array}$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо има облагаеми доставки с 0% ДДС?
2. Кога се прилагат различните начини за определяне на начисленото данъчно задължение (НДЗ)?

8.3.1.4. Устройство и развитие на данъка върху добавената стойност (продължение)

Обект на облагане с този данък е още вътреобщностното придобиване на нови превозни средства и акцизни стоки с място на изпълнение на територията на страната, както и вносът на стоки.

☺ **Какво представлява действителното данъчно задължение при този данък (ДДЗ)?** → то представлява разлика между начисленото данъчно задължение (НДЗ) и платения вече данък върху добавената стойност от други субекти (ПДДС), т.е.:

$$\text{ДДЗ} = \text{НДЗ} - \text{ПДДС}$$

Пример: $1000 - 400 = 600$

☺ **Какво представлява данъчният кредит при този данък?** → това е сумата, която регистрираното лице има право да приспадне от данъчните си задължения по ДДС в рамките на съответния данъчен период за:

- платен данък за получени стоки и услуги;
- платен данък преди да е възникнало данъчното задължение;
- платен данък за осъществен внос.

Ако сумата на данъчния кредит е по-голяма от начисленото данъчно задължение се извършва **прихващане**, т.е. погасяване на други данъчни задължения на регистрираното лице или **възстановяване** от държавния бюджет в определен срок.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо е възприета практиката на данъчен кредит при този данък?
2. Какъв е данъчният размер при този данък и какъв е начинът за облагане при него?
3. Какво развитие показват приходите от този данък в България през последните пет години?

8.3.2. АКЦИЗИ (Закон за акцизите и данъчните складове)

Обект на облагане с този данък са оборотите от продажба на алкохол и алкохолни напитки, тютюневи изделия, енергийни продукти и електрическа енергия.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → при акцизите като косвен данък се различават следващите субекти:

- **държавата**, получаваща данъка;
- **платци на акциза** → това са лицата, които имат право да продават акцизни стоки (лицензираните складодържатели, регистрираните по закона за акцизите лица и пр.);
- **носителите на акциза** → това са лицата, които понесат данъчната тежест, т.е. лицата, които купуват и употребяват акцизни стоки.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → той е много разнообразен (хектолитри и литри при алкохолът и алкохолните напитки, късове при тютюневите изделия и пр.).

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя също е много разнообразна и е пряко зависима от мащабът (хектолитър, литър, късове и пр.).

☺ **Кое е данъчната основа?** → това е съвкупността от облагаемите данъчни единици, тъй като има и освободени от облагане единици.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък и какъв е начинът за облагане при него ?
2. Какво развитие показват приходите от акцизи в България през последните пет години?

8.3.3. МИТА (Закон за митниците)

Обект на облагане с този данък са вносът и транзитното преминаване на стоки през територията на България като страна, членка на Европейския съюз.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → при митата, като косвени данъци, отново се различават следващите субекти:

- **държавата**, получаваща данъка;
- **платците на данъка** → това са вносителите и лицата, които организират транзитното преминаване на стоки през България като страна, членка на ЕС;
- **носителите на данъка** → това са лицата, които понасят данъчната тежест, т.е. лицата, които купуват стоки и услуги, обложени с мита.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → съществуват две разновидности:

- **стойността**, т.е. “адвалорни мита”;
- **количествата**, т.е. “специфични мита”.

☺ **Коя е данъчната единица?** → в зависимост от мащаба, данъчната единица може да бъде:

- 100лв. от стойността на подлежащите на обмитяване стоки и услуги;
- определена част от количеството на стоката (килограм, тон, литър и пр.).

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е съвкупността от облагаемите данъчни единици, т. е. цялата стойност или цялото количество на съответната стока, намалени с необлагаемите (освободените) данъчни единици.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа (митническата стойност или митническото количество) и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер и какъв е начинът за облагане при митата?

3. Какво развитие показват митата в България през последните пет години ?

8.3.4. ИНФЛАЦИОННО ОБЛАГАНЕ ПРИ КОСВЕНИТЕ ДАНЪЦИ

Такъв вид облагане възниква тогава, когато се запазват данъчните размери на косвените данъци, но се увеличава тяхната данъчна основа в резултат на всеобщо и относително дълготрайно нарастване на цените.

☺ **Какво представлява инфлационното облагане при данъка върху добавената стойност?**
→ това е облагане на оборотите от продажби на стоки и услуги, които нарастват в резултат на увеличаване на цените, без да се променят данъчните размери. **Пример:**

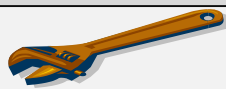
1	Количество на стоките и услугите		1 000
2	Цени:	- нормални	100
		- инфлационни	120
3	Данъчна основа (т.1 * т.2):	- нормална	100 000
		- инфлационна	120 000
4	Данъчен размер		20%
5	Приходи на държавата (т.3 * т.4):	- нормални	20 000
		- инфлационни	24 000
6	Косвен инфлационен данък		4 000

☺ **Какво представлява инфлационното облагане при акцизите?** → това е облагане на оборотите от продажби, които нарастват в резултат на увеличаване на цените, без да се променят данъчните размери.

☺ **Какво представлява инфлационното облагане при митата?** → това е облагане на оборотите от внос и транзит, които нарастват в резултат на увеличаване на цените, без да се променят данъчните размери.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво развитие показва инфлационното облагане в България през последните пет години?
2. Какво развитие показват косвените данъци в България през последните пет години?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АКЦИЗИ

ВИДОВЕ ДАНЪЦИ

ДАНЪК ВЪРХУ ДОБАВЕНАТА СТОЙНОСТ

ДАНЪЧНА ПОЛИТИКА И ДАНЪЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ

ЕЛЕМЕНТИ НА ДАНЪЧНОТО ОБЛАГАНЕ

**ЗАВИСИМОСТ НА ДАНЪЧНИТЕ ПРИХОДИ ОТ
ДАНЪЧНИТЕ РАЗМЕРИ**

**ИНФЛАЦИОННО ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ ПРИ
КОСВЕНИТЕ ДАНЪЦИ**

КОСВЕНИ ДАНЪЦИ

МИТА

НАЧИНИ ЗА ОБЛАГАНЕ С ДАНЪЦИ

НАЧИНИ ЗА СЪБИРАНЕ НА ДАНЪЦИТЕ

ПРЕХВЪРЛЯЕМОСТ НА ДАНЪЦИТЕ

ПРИНЦИПИ НА ДАНЪЧНОТО ОБЛАГАНЕ

ТЕОРИИ ЗА СЪЩНОСТТА НА ДАНЪЦИТЕ

Тема девета

ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ ПРЕКИ ДАНЪЦИ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ дефинирате същността на преките данъци;
- ◆ разграничавате видовете преки данъци;
- ◆ прилагате елементите на данъчното облагане при имуществените и доходните данъци;
- ◆ установявате инфлационното данъчно облагане при преките данъци;
- ◆ използвате елементите на корпоративните данъци;
- ◆ използвате елементите на данъците върху доходите на физическите лица;
- ◆ контролирате корпоративното подоходно облагане;
- ◆ контролирате данъчното облагане на физическите лица;
- ◆ разкривате тенденциите в развитието на преките данъци.

9.1. ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА ИМУЩЕСТВАТА

9.1.1. Същност и състав на преките данъци

Независимо от липсата на единно мнение за същността на преките данъци тя също трябва да се свързва преди всичко с обектите и субектите на данъчното облагане.

☺ **Какво представляват преките данъци от гледна точка на обекта на облагане?** → това са данъци, с които се облагат притежавани имуществва (имоти) и получавани доходи.

☺ **Какво представляват преките данъци от гледна точка на техните субекти?** → това са данъци, при които има съвпадение между техните платци и носители, т.е. те са **непрехвърляеми данъци**.

☺ **Какъв е съставът на преките имуществвени данъци в България?** → съгласно Закона за местните данъци и таксите те включват:

- Данък върху недвижимите имоти;
- Данък върху наследствата;
- Данък при придобиване на имуществва по дарение и по възмезден начин;
- Данък върху превозните средства.

☺ **Какъв е съставът на преките подоходни данъци в България?** → те включват:

- Корпоративните подоходни данъци;
- Данъците върху доходите на физическите лица.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са предимствата и недостатъците на преките данъци?

2. Възможно ли е всички данъци да бъдат преки?

9.1.2. Същност и състав на имуществата и мотиви за тяхното данъчно облагане

Имуществата представляват притежавани активи, които съобразно наличието на различни мотиви подлежат на данъчно облагане.

☺ **Какви разновидности имат притежаваните имущества според тяхната мобилност?**

→ според този критерий те биват:

- **недвижими имущества**, т.е. имущества, които не могат да променят местонахождението си (земя, сгради и пр.);
- **движими имущества**, т.е. имущества, които могат да променят местонахождението си (коли и пр.).

☺ **Какви разновидности имат притежаваните имущества според тяхната веществена характеристика?** → според този критерий те биват:

- **материални имущества**, т.е. активи които имат материална веществена характеристика (земя и пр.);
- **нематериални имущества**, т.е. активи, които нямат материална веществена характеристика (софтуерни продукти, лицензи и пр.).

☺ **Какви разновидности имат притежаваните имущества според срока на тяхната годност?**

→ според този критерий те биват:

- **дълготрайни имущества**, т.е. активи, които могат да се използват по-продължително време (сгради, земя и пр.);
- **краткотрайни имущества**, т.е. активи, които могат да се използват за кратко време (запаси и пр.).

☺ **Кои са мотивите за данъчно облагане на известна част от притежаваните имущества?**

→ въпросните мотиви трябва да се търсят преди всичко в рамките на възприетите принципи за данъчно облагане и най-вече в принципа за съразмерност.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо само част от притежаваните имущества подлежат на данъчно облагане?
2. Каква връзка имат другите принципи за данъчно облагане с мотивите за облагане на имуществата?

9.1.3. Данък върху недвижимите имоти (Закон за местните данъци и такси)

Обект на облагане при този данък са разположените на територията на страната сгради и поземлени имоти в строителните граници на населените места и селищните образувания, както и застроените земи извън тях.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **общините**, получаващи данъка и **данъчно задължените лица**, към които спадат:

- собствениците на облагаемите с този данък недвижими имуществва;
- ползвателите на тези имуществва при учредено вещно право за ползване.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → сега това е стойността на недвижимите имоти за разлика от далечното минало когато за сградите като мащаб са служели етажите, комините или прозорците.

☺ **Коя е данъчната единица?** → сега е 1000лв. от стойността на недвижимите имоти за разлика от далечното минало когато за сградите тя е била един етаж, един комин или един прозорец.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е облагаемата част от стойността на недвижимите имоти, която се получава като от общата им стойност се извадят освободените от данък данъчни единици (имоти, които са публична общинска и държавна собственост, сградите, служещи за читалища, обучение и научна дейност; молитвени домове и пр.).

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е производението от облагаемата част на недвижимите имоти (данъчната основа) и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо притежаваната земя извън населените места не се облага с този данък?
2. Какъв е данъчният размер при този данък?
3. Какъв е начинът за облагане при този данък?

9.1.4. Данък върху наследствата (Закон за местните данъци и такси)

Обект на облагане при този данък са наследените от български граждани по закон или по завещание имущества в страната или в чужбина, както и имуществовата на чуждите граждани, които са наследени в страната.

☺ **Какво включва наследеното имущество като обект на данъчното облагане?** → то включва притежаваните от наследодателя движими и недвижими вещи и права върху такива вещи, както и другите му имуществени права, вземания и задължения към момента на откриване на наследството.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **общините**, получаващи този данък и **наследниците** по закон и завещание.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е стойността на наследеното имущество.

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е равна на 100 лв. от стойността на наследеното имущество.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е облагаемата част от стойността на наследеното имущество, която се получава като се извади от общата му стойност освободената от облагане стойност (стойността на имуществото, което е завещано на държавата, общините, БЧК, читалищата и пр. както и стойността на обикновената покъщнина, библиотеките, музикалните инструменти и др.) и се разделя на **наследствени дялове**.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от облагаемата част на наследеното имущество и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Съществуват ли възможности за премахване на този данък?

**9.1.5. Данък върху даренията и при възмездно
придобиване на имущества
(Закон за местните данъци и такси)**

Обект на облагане при този данък са имуществата, придобити по дарение, както и недвижимите имоти, ограничените вещни права върху тях и моторните превозни средства, придобити по възмезден начин (продажба или замяна).

☺ **Подлежат ли на облагане имуществата, придобити по дарения между роднини по права линия и между съпрузи?** → не, тези имущества са освободени от облагане с този данък.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **общините**, получаващи този данък и **приобретателите** (получателите) на имущества при продажба, а при замяна - лицата, които придобиват (получават) имущества с по-висока стойност, ако не е уговорено друго.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е стойността (оценката) на дарението, продажбата или замяната.

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е равна на 100 лв. от стойността на дарението, продажбата или замяната.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е облагаемата част от стойността (оценката) на дарението и продажбата, а при замяната – стойността (оценката) на по-скъпите имущества. От нея се изключват необлагаемите имущества (придобитите имущества от държавата, общините, българските здравни, образователни, културни и научни организации на бюджетна издръжка и пр.)

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от облагаемата част на придобитото имущество и данъчния размер.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък ?
3. Съществуват ли възможности за премахване на този данък?

9.1.6. Данък върху превозните средства (Закон за местните данъци и такси)

Обект на облагане при този данък са превозните средства, които са регистрирани за движение по пътната мрежа в Република България, корабите, вписани в регистрите на българските пристанища и въздухоплавателните средства, вписани в държавния регистър на България.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **общините**, получаващи този данък и **собствениците** на съответните превозни средства.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това са киловатите (конските сили), кубическите сантиметри, бруто тон регистрите, броят на местата, излетното тегло и др.

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя зависи от това дали превозните средства са сухопътни (киловати, кубически сантиметри, брой места и пр.), плавателни (бруто тон регистри) или въздухоплавателни (тон излетно тегло).

☺ **Коя е данъчната основа?** → това са облагаемите данъчни единици, т.е. броят на облагаемите киловати, куб. сантиметри, местата, тон регистрите, тон излетните тегла и пр. От нея се изключват необлагаемите единици (превозните средства на държавните и общинските организации, организациите на бюджетна издръжка, дипломатическите представителства и пр.).

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Съществува ли връзка между този данък и таксите за използване на съответните пътни артерии?

9.2. ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА ДОХОДИТЕ
9.2.1. КОРПОРАТИВНО ПОДОХОДНО ОБЛАГАНЕ
9.2.1.1. Същност и състав на доходите и мотиви за тяхното
данъчно облагане

От данъчна гледна точка доходите представляват парични постъпления на юридическите и физическите лица, които подлежат на облагане с данъци?

☺ **Каква е разликата между получаваните приходи и доходи?** → много често тези две понятия се отъждествяват, но между тях действително съществува разлика, т.е.:

- **приходите** дават представа за получените **брутни** парични средства;
- **доходите** дават представа за получените **нетни** парични средства, т.е. за разликата между приходите и признатите разходи.

☺ **Какви разновидности имат доходите от гледна точка на данъчното облагане?** → те биват преди всичко:

- **печалба**, т.е. частта от паричното постъпление на юридическите лица, представляващо разлика между техните парични приходи и признатите им разходи;
- **трудова доход**, т.е. приходите на физическите лица от упражняването на трудова дейност;
- **други доходи**, т.е. други приходи, към които спадат получените депозитни лихви и пр.

☺ **Кои са мотивите за данъчно облагане на известна част от получаваните доходи?** → те трябва да се търсят преди всичко в рамките на възприетите принципи за облагане и най-вече в принципа за съразмерност.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо като доходи при данъчното облагане на трудовите и приравнените към тях възнаграждения, както и при получените други парични средства, се вземат приходите?
2. Каква връзка имат другите принципи за данъчно облагане с мотивите за облагане на доходите?

9.2.1.2. Данък върху корпоративната печалба (Закон за корпоративното подоходно облагане)

Обект на облагане при този данък е печалбата на корпорациите, т.е. тяхното нетно парично постъпление, представляващо разлика между брутното им парично постъпление и признатите разходи.

☺ **По какъв друг начин може да се дефинира корпоративната печалба, която е обект на данъчно облагане?** → тя може да се третира още като част от:

- брутните парични постъпления на корпорациите от продадени стоки и услуги;
- реализирания от корпорациите чист доход;
- възнаградението, което собствениците на предприятията получават за рисковете, които те поемат при инвестирането на капитали в тях и пр.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **държавата**, получаваща този данък и **корпорациите** на:

- местните юридически лица;
- чуждестранните юридически лица, осъществяващи стопанска дейност в България.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е левовият израз на печалбата.

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е равна на 100 лв. от облагаемата печалба.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е **облагаемата печалба**, която се получава от **счетоводната печалба** след нейното коригиране с установените постоянни и временни данъчни разлики.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната (облагаемата) печалба и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Как се установява счетоводната печалба и какво представляват постоянните и временните данъчни разлики?

9.2.1.3. Данъци, удържани при източника на доходи (Закон за корпоративното подоходно облагане)

Обект на облагане при тези данъци са предварително определените със закон доходи на чуждестранните и местните физически лица, получени в България.

☺ **Кои доходи на чуждестранните физически лица се облагат с окончателни данъци?** → това са доходите, получени в България като обезщетения за пропуснати ползи и неустойки, наемите за ползване на имуществата, авторските и лицензионните възнаграждения, доходите от управление и контрол и пр.

☺ **Кои доходи на местни и чуждестранни физически лица се облагат с окончателни данъци?** → това са доходи, получени от дивиденди, ликвидационни дялове, лихви по срочни депозити и пр.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **държавата**, получаваща тези данъци, **корпорациите** като платци на данъците и **местните и чуждестранните лица**, получаващи описаните доходи като техни носители.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → левовият израз на описаните доходи.

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е 100 лв. от доходите на съответните лица.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е облагаемата част от получените доходи.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при тези данъци?

2. Какъв е начинът за облагане при тези данъци?

3. Защо е възприета практиката на окончателни данъци?

9.2.1.4. Данък върху разходите (Закон за корпоративното подоходно облагане)

Обект на облагане при този данък са части от представителните разходи, социалните разходи и разходите в натура.

- ☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **държавата**, получаваща този данък и **корпорациите**, които изплащат посочените разходи.
- ☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е левовият израз на разходите, които подлежат на облагане.
- ☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е равна на 100 лв. от разходите, които подлежат на облагане.
- ☺ **Коя е данъчната основа?** → това е облагаемата сума на представителните разходи, социалните разходи и разходите в натура (ползването на активи за лични нужди).
- ☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Защо описаните разходи подлежат на данъчно облагане?

9.2.1.5. Алтернативни данъци (Закон за корпоративното подоходно облагане)

Обект на облагане при тези данъци са приходите от хазартна дейност, приходите на бюджетните предприятия от стопанска дейност и нормативно определените приходи от опериране с кораби.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **държавата**, получаваща тези данъци и **корпорациите**, които получават посочените приходи и не подлежат на облагане с корпоративен данък върху печалбата.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е левовият израз на приходите, които подлежат на облагане с тези данъци.

☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е 100 лв. от приходите, които подлежат на облагане с тези данъци.

☺ **Коя е данъчната основа?** → това е сумата на приходите, която подлежи на облагане със съответния алтернативен корпоративен данък, която е различна при:

- приходите от хазартна дейност;
- приходите на бюджетните предприятия;
- приходите от опериране с кораби.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при тези данъци?
2. Какъв е начинът за облагане при тези данъци?
3. Защо описаните приходи подлежат на данъчно облагане?

9.2.1.6. Туристически данък (Закон за местните данъци и такси)

Това е данък, който има за свой обект приходите от нощувки.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **общините**, получатели на този данък, **лицата**, които предлагат нощувки като платци на данъка и **ползвателите на туристическата услуга** като носители на данъка.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → нощувките.

☺ **Коя е данъчната единица?** → една нощувка.

☺ **Коя е данъчната основа?** → тя е съвкупност от облагаемите данъчни единици.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Защо приходите от нощувки подлежат на данъчно облагане?
4. Различието между платците и носителите на този данък не го ли прави косвен данък?

9.2.1.7. Данък върху застрахователните премии (Закон за данък върху застрахователните премии)

Това е данък, който има за свой обект застрахователните премии.

☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **държавата**, получаваща този данък, **застрахователните дружества** - като платци на данъка и **застрахованите лица** – като негови носители.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → левовият израз на застрахователните премии.

☺ **Коя е данъчната единица?** → 100 лева от застрахователните премии.

☺ **Коя е данъчната основа?** → тя е съвкупност от облагаемите данъчни единици.

☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Кои са мотивите за въвеждането на този данък?
4. Различието между платците и носителите на този данък не го ли прави косвен данък?

9.2.2. ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА ДОХОДИТЕ НА ФИЗИЧЕСКИТЕ ЛИЦА

9.2.2.1. Данък върху общия годишен доход (ДОД) (Закон за данъците върху доходите на физическите лица)

Обект на облагане при този данък е общият годишен доход на отделните физически лица, включващ доходи от трудови и приравнени към тях правоотношения, друга стопанска дейност, наеми или друго възмездно предоставяне за ползване на права или имущества, прехвърляне на права или имущества и други източници.

- ☺ **Какви са другите източници на доходи, които се включват в общия годишен доход?**
→ към тази съвкупност принадлежат обезщетенията за пропуснати ползи и неустойки, част от паричните и предметните награди от игри, състезания и конкурси, производствените дивиденди от кооперации и пр.
- ☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **държавата**, получаваща този данък, **юридическите лица**, които внасят в държавния бюджет този данък и **физическите лица** като негови носители.
- ☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е левовият израз на изброените доходи.
- ☺ **Коя е данъчната единица?** → тя е 100 лв. от изброените годишни доходи.
- ☺ **Коя е данъчната основа?** → това е сумата от годишните доходи на физическите лица, намалена с необлагаемите доходи.
- ☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → то е произведение от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Какво се включва в доходите от друга стопанска дейност?
4. Различието между платците и носителите на този данък не го ли прави косвен данък?

9.2.2.2. Патентен данък
(Закон за местните данъци и такси)

Обект при този данък са физическите лица в т.ч. и едноличните търговци, които упражняват патентна дейност.

- ☺ **Коя дейност спада към патентната дейност?** → това е дейността, която е свързан с:
- дребно хотелиерство;
 - заведения за хранене и развлечения;
 - търговия на дребно;
 - платени паркинги;
 - дърводелски услуги;
 - шивашки, кожарски, кожухарски, плетачни и други подобни услуги.
(около 40 вида)
- ☺ **Кои са субектите на облагане?** → това са **общините**, получаващи този данък и **физическите лица, включително едноличните търговци**, които упражняват патентна дейност.
- ☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е лицето, упражняващо патентна дейност.
- ☺ **Коя е данъчната единица?** → това е отделното лице, упражняващо патентна дейност.
- ☺ **Коя е данъчната основа?** → това е отделното лице, упражняващо патентна дейност.
- ☺ **Какво представлява данъчното задължение?** → в този случай то съвпада с данъчния размер, който е силно диференциран.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какъв е данъчният размер при този данък?
2. Какъв е начинът за облагане при този данък?
3. Кои са мотивите за отделното съществуване на този данък?

9.3. ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ ОТ ОСИГУРИТЕЛНИ ВНОСКИ

Независимо от факта, че тези приходи не се наричат “осигурителни данъци” те по своята същност са данъчни, тъй като от икономическа гледна точка са форма за преразпределение на доходи, а от юридическо гледище - законно, задължително, пряко безвъзмездно, а при определени условия и принудително плащане.

☺ **Кой е обектът на осигурителните вноските?** → това е осигурителният доход, който представлява предварително определена по законодателен път величина.

☺ **Кои са субектите при тези вноски?** → това са **държавата**, която ги получава, **техните вносители** - като платци и **субектите**, от които те се удържат – като носители.

☺ **Кой е мащабът (белегът)?** → това е паричният израз на осигурителния доход.

☺ **Коя е осигурителната единица?** → тя е 100лв. от осигурителния доход.

☺ **Коя е осигурителната основа?** → това е осигурителният доход, който се определя всяка година със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване и има следните разновидности:

- **минимални месечни размери:**

- за основните икономически дейности и квалификационни групи професии;
- за самоосигуряващите се лица.

- **максимален месечен размер.**

☺ **Как се определя осигурителното задължение?** → в този случай то като произведение от осигурителната основа и осигурителния размер се подразделя на две съставни части:

- социално-осигурително задължение;
- здравно-осигурително задължение.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е осигурителният размер при осигурителните вноски?
2. Какъв е начинът за определяне на осигурителните вноски?
3. Каква тенденция на развитие показват държавните приходи от преки данъци през последните пет години?

9.4. ИНФЛАЦИОННО ОБЛАГАНЕ ПРИ ПРЕКИТЕ ДАНЪЦИ

Такъв вид облагане възниква тогава, когато се запазват данъчните размери на преките данъци (имуществени и доходни), но се увеличава тяхната данъчна основа.

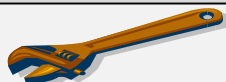
☺ Какво представлява инфлационното облагане при имуществените данъци? → това е облагане на притежаваните имуществва, при което техните цени се увеличават в резултат на инфлация, без да се променят данъчните размери. **Пример:**

1	Брой имоти		1 000
2	Цена на един имот:	- нормална	50 000
		- инфлационна	60 000
3	Данъчна основа (т.2 * т.1):	- нормална	50 000 000
		- инфлационна	60 000 000
4	Данъчен размер		1,5 ‰
5	Приходи на държавата (т.3 * т. 4):	- нормални	75 000
		- инфлационни	90 000
6	Пряк инфлационен данък		15 000

☺ Какво представлява инфлационното облагане при доходните данъци? → това е облагане на получаваните приходи, при което техните величини се увеличават в резултат на стремеж за догонване на растежа на цените (инфлацията), без да се променят данъчните размери.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са основните причини за нарастване на цените на притежаваните имуществва?
2. Защо се налага получаваните приходи да догонват растежа на цените и какви други последици има такава практика?
3. Каква тенденция проявява инфлационното облагане при преките данъци през последните пет години?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АЛТЕРНАТИВНИ ДАНЪЦИ

ДАНЪК ВЪРХУ ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПРЕМИИ

ДАНЪК ВЪРХУ ОБЩИЯ ДОХОД

ДАНЪК ВЪРХУ РАЗХОДИТЕ

**ИНФЛАЦИОННО ОБЛАГАНЕ ПРИ ПРЕКИТЕ
ДАНЪЦИ**

КОРПОРАТИВЕН ДАНЪК

ПАТЕНТЕН ДАНЪК

ПРИХОДИ ОТ ИМУЩЕСТВЕНИ ДАНЪЦИ

**ПРИХОДИ ОТ КОРПОРАТИВНО ПОДОХОДНО
ОБЛАГАНЕ**

**ПРИХОДИ ОТ ОБЛАГАНЕ ДОХОДИТЕ НА
ФИЗИЧЕСКИТЕ ЛИЦА**

ПРИХОДИ ОТ ОСИГУРИТЕЛНИ ВНОСКИ

ПРИХОДИ ОТ ПРЕКИ ДАНЪЦИ

ТУРИСТИЧЕСКИ ДАНЪК

Тема десета

**ДАНЪЧЕН МЕНИДЖМЪНТ, ДЪРЖАВНИ НЕДАНЪЧНИ ПРИХОДИ
И ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ
ПРИХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ дефинирате същността на данъчния мениджмънт;
- ◆ организирате държавните данъчни приходи;
- ◆ планирате държавните данъчни приходи;
- ◆ контролирате държавните данъчни приходи;
- ◆ разграничавате неданъчните от данъчните държавни приходи;
- ◆ оценявате държавните приходи от такси (берии) и притежавана собственост;
- ◆ разкривате същността и оценявате взаимната връзка между държавните приходи и макроикономическите показатели;
- ◆ разкривате същността и оценявате взаимната връзка между държавните приходи и брутният вътрешен продукт;
- ◆ разкривате същността и оценявате взаимната връзка между държавните приходи и заетостта;
- ◆ разкривате същността и оценявате взаимната връзка между държавните приходи и ценовите равнища.

10.1. ДАНЪЧЕН МЕНИДЖМЪНТ

10.1.1. Обща представа

Важността и сложността на държавните данъчни приходи налагат използването на подходящо управление.

☺ **Какво представлява данъчният мениджмънт?** → той представлява **съвкупност от дейности**, свързани с управлението на държавните данъчните приходи и обхваща преди всичко тяхното организиране, планиране и контролиране. От своя страна:

- **организирането на държавните данъчни приходи** има за цел преди всичко да определи видовете данъчни плащания и да прецизира техните устройствени елементи;
- **планирането на държавните данъчни приходи** има за цел да предвиди развитието на техните обеми в рамките на избраните периоди от време;
- **контролирането на държавните данъчни приходи** има за цел да установява както несъответствията в рамките на видовете данъчни плащания и отклоненията от дефинираните данъчни елементи, така също и изпълнението на предвидените обеми.

☺ **Кой осъществява данъчният мениджмънт?** → той се осъществява от много юридически и физически субекти под ръководството на Министерство на финансите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е в данъчният мениджмънт като съвкупност от действия да бъдат включени и други съставни части?
2. Има ли съществена разлика между управлението на държавните данъчни приходи и данъчния мениджмънт?

10.1.2. Организиране на държавните данъчни приходи

Доброто организиране на държавните данъчни приходи създава предпоставки за провеждане на успешна данъчна политика.

☺ **С какво трябва да се съобразява организирането на държавните данъчни приходи?**

→ то трябва да се съобразява преди всичко със:

- същността на данъчните плащания;
- устройствените данъчни елементи;
- платежните способности на данъкоплатците;
- финансовото състояние на държавата;
- разрешаването не само на текущите, но и на бъдещите проблеми.

☺ **Възможно ли е при организирането на държавните данъчни приходи да се пренася възприетата практика от други държави?** → това е възможно, но след анализиране и съобразяване с причините за съществуващите различия, към които могат да бъдат отнесени:

- натрупаните традиции;
- платежните способности на данъкоплатците;
- целите на провежданата данъчна политика и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е влиянието на платежните способности на данъкоплатците върху организацията на държавните данъчни приходи?
2. Възможно ли е чрез организирането на държавните данъчни приходи да се провежда социална политика?

10.1.3. Планиране на държавните данъчни приходи

Планирането на държавните данъчни приходи създава условия за тяхното предсказуемо бъдещо развитие.

☺ **Възможно ли е планирането на държавните данъчни приходи да се отъждествява с тяхното прогнозиране?** → не, това е невъзможно, тъй като:

- **прогнозирането** на държавните данъчни приходи е дейност, при която се разработват множество варианти за тяхното бъдещо състояние през избраните периоди от време;
- **планирането** на държавните данъчни приходи е дейност, при която се прави избор на най-подходящият вариант.

☺ **Какви методи могат да се използват за прогнозиране и планиране на държавните данъчни приходи?** → възможно е приложението на:

- субективни (експертни) методи;
- екстраполационни методи;
- каузални (причинно-следствени) методи;
- екстремални методи.

Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е резултатите от екстраполационните, каузалните и екстремалните методи да се приемат без експертна оценка?
2. Какви други методи за прогнозиране и планиране на държавните данъчни приходи са известни?

10.1.3. Планиране на държавните данъчни приходи

Планирането на държавните данъчни приходи създава условия за тяхното предсказуемо бъдещо развитие.

☺ **Възможно ли е планирането на държавните данъчни приходи да се отъждествява с тяхното прогнозиране?** → не, това е невъзможно, тъй като:

- **прогнозирането** на държавните данъчни приходи е дейност, при която се разработват множество варианти за тяхното бъдещо състояние през избраните периоди от време;
- **планирането** на държавните данъчни приходи е дейност, при която се прави избор на най- подходящият вариант.

☺ **Какви методи могат да се използват за прогнозиране и планиране на държавните данъчни приходи?** → възможно е приложението на:

- субективни (експертни) методи;
- екстраполационни методи;
- каузални (причинно-следствени) методи;
- екстремални методи.

Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е резултатите от екстраполационните, каузалните и екстремалните методи да се приемат без експертна оценка?
2. Какви други методи за прогнозиране и планиране на държавните данъчни приходи са известни?

10.1.4. Контрол върху държавните данъчни приходи

Контролът върху държавните данъчни приходи е дейност, която засяга всички други основни съставни части на данъчния мениджмънт.

☺ **Каква е базата за контрол върху държавните данъчни приходи?** → това е отчетността, към която спадат преди всичко:

- счетоводната отчетност на държавните данъчни приходи;
- статистическата отчетност на държавните данъчни приходи.

☺ **Какви разновидности на контрол върху държавните данъчни приходи могат да се разграничат?** → възможно е този контрол да бъде преди всичко:

- предварителен, текущ и последващ;
- планов и извънпланов;
- периодичен (месечен, тримесечен и пр.) и по сигнали.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой осъществява контролът върху държавните данъчни приходи?
2. От какво зависи обективността при контрола върху държавните данъчни приходи?

10.2. ДЪРЖАВНИ НЕДАНЪЧНИ ПРИХОДИ

10.2.1. Същност на държавните неданъчни приходи

Същността на държавните неданъчни приходи е различна от същността на данъчните приходи, както от икономическа, така и от юридическа гледна точка.

☺ **Какво представляват държавните неданъчни приходи от икономическа гледна точка?**
→ от тази гледна точка те могат да бъдат, но могат и да не бъдат форма за преразпределение на доходи, т.е. форма на промяна на собствеността върху съответните доходи.

☺ **Какво представляват държавните неданъчни приходи от юридическа гледна точка?**
→ от тази гледна точка те могат да имат, но могат и да нямат задължителен и/или безвъзмезден характер.

☺ **Какъв е съставът на неданъчните държавни приходи?** → към държавните неданъчни приходи спадат преди всичко:

- приходите от такси (берии);
- приходите от собственост;
- другите неданъчни приходи, т.е. приходите от:
 - глоби;
 - лихви;
 - конфискации;
 - продажби на държавно и общинско имущество;
 - вътрешни и чуждестранни помощи и заеми и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога неданъчните приходи няма да бъдат форма за преразпределение на доходи?
2. Защо се допуска възможността държавните неданъчни приходи да имат доброволен и възмезден характер?
3. Възможна ли е система на приходи на държавата, в която да не се включват неданъчни приходи?

10.2.2 Приходи от такси (берии) (Закон за държавните такси и Закон за местните данъци и такси)

По своята същност таксите представляват плащане за извършени услуги от държавни и общински органи, което показва, че те действително се различават от данъците.

☺ **Какво, от икономическа гледна точка, отличава таксите от данъците?** → те от тази гледна точка не са форма за преразпределение на доходи, тъй като срещу тях се получава определена равностойност под формата на услуга, т.е. те имат пряко възмезден характер.

☺ **Какво, от юридическа гледна точка, отличава таксите от данъците?** → те от тази гледна точка са законно, но не безусловно задължително плащане.

☺ **Защо е възприета практика за събиране на съответни такси?** → таксите се събират с цел да се покриват разходите, които са свързани със създаването на условия за предоставянето на съответните услуги, както и с формирането на предпоставки за ограничаване ненужното използване на съответните услуги.

☺ **Какъв е съставът на събираните такси, т.е. какви видове такси са известни?** → за обособяването на съответни видове такси е възможно да бъдат използвани различни критерии, т.е.:

• според това, кой извършва съответните услуги, таксите биват:

- **държавни такси**, т.е. такси, които са уредени със Закон за държавните такси и включват преди всичко съдебните такси, таксите за преводи на документи и книжа, за издаване и подмяна на документи за самоличност, за придобиване на гражданство и др.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е таксите да бъдат форма за преразпределение на доходи?

2. Кога таксите се събират принудително и защо?

10.2.2 Приходи от такси (берии) (продължение)

Съставът на събираните такси действително е много разнообразен, т.е. в него се включват не само държавните, но и общинските (местните) такси, както и разновидностите им според други критерии.

- **общински (местни) такси**, т.е. такси, които са уредени със Закон за местните данъци и такси и включват преди всичко таксите за битови отпадъци, за ползване на пазари, детски градини, тържища, панаири, площи и улични платна, детски ясли, детски кухни, домове за социални грижи, лагери, общежития и други общински социални услуги, за технически услуги, за административни услуги, за притежаване на куче и др.

• според това как се изчисляват съответните такси те биват:

- **прости такси**, т.е. такси, които се определят въз основа на необходимите материално-технически и административни разходи по предоставянето на услугата;
- **пропорционални такси**, т.е. такси, които се определят в процент от цената на услугата.

• според начина за заплащане таксите биват:

- такси, които се заплащат в брой;
- такси, които се заплащат безкасово (с банков превод).

😊 Допълнителни въпроси:

1. Кой са предимствата и недостатъците на простите и пропорционалните такси?
2. Кой такси преобладават според начина за тяхното събиране и защо?
3. От какво зависи разнообразието на събираните такси?

10.2.3. Приходи от държавна собственост

От икономическа гледна точка държавните приходи от притежавана собственост представляват форма за разпределение на доходи.

☺ **Какъв е съставът на държавните приходи от притежавана собственост?** → към тези приходи спадат преди всичко приходите от:

- вноски на БНБ при превишение на нейните приходи над направените разходи;
- данъци, които се плащат от “Български енергиен холдинг” ЕАД;
- вноските, които се правят от държавния спортен тотализатор;
- дивиденди и др.

☺ **Какво представляват приходите на държавата от вноски на БНБ при превишение на нейните приходи над направените разходи?** → тези вноски са резултат на особения характер на взаимоотношения на БНБ с държавата, т.е. на възприетата практика за:

- вноски в бюджета, ако нейните приходи са по-големи от направените разходи, в размер на разликата;
- допълване на пасивите на БНБ от Министерство на финансите ако активите им са по-малка величина, в размер на разликата.

☺ **Какво представляват приходите на държавата от данъци, които се плащат от “Български енергиен холдинг” ЕАД?** → това са корпоративни подоходни данъци (данък върху печалбата и пр.), които са свързани с финансовите резултати на дружествата на този холдинг (“Булгаргаз” ЕАД, “Мини Марица” ЕАД, “НЕК” ЕАД, АЕЦ “Козлодуй” ЕАД и др.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо взаимоотношенията на БНБ с държавата са поставени на особен режим?
2. Какъв характер имат данъците, които се плащат от дружествата на “Български енергиен холдинг” ЕАД?

10.2.3. Приходи от държавна собственост (продължение)

От юридическа гледна точка приходите на държавата от притежавана собственост представляват нейно право да реализира приходи от тази собственост под формата на различни входящи парични потоци.

☺ **Какво представляват държавните приходи от вноските, които се правят от Българския спортен тотализатор?** → това са вноски в бюджета, които имат за своя основа паричните постъпления от държавно организирани, съгласно Закона за хазарта, лотарийни, тото и лото игри и залагания върху резултатите от спортни състезания, които се осъществяват при условията на разрешителен режим.

☺ **Какво представляват държавните приходи от дивиденди?** → тези приходи са част от чистата (нетната) печалба на стопанските предприятия, които са изцяло държавна собственост или пък собствеността им има смесен характер и държавата участва с определен дял в нея, т.е. от печалбата на:

- “Български държавни железници” ЕАД;
- “Български пощи” ЕАД”;
- Държавно предприятие “Ръководство въздушното движение” и пр.

☺ **Какво представляват другите държавни приходи от притежавана собственост?** → това са приходи, които приемат различни от описаните до тук форми, т.е. приходи от наеми, концесионни вноски, лизингови вноски и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо държавата се ангажира с организирането на спортен тотализатор?
2. Какво представляват държавните приходи от концесионни и лизингови вноски?

10.2.4. Приходи от дългово финансиране

10.2.4.1. Обща характеристика на дълговото финансиране

По своята същност дълговото финансиране представлява получаване на приходи от държавата чрез натрупване на задължения към съответните икономически субекти.

☺ **Коя е основната причина за ориентация на държавата към дългово финансиране?**

→ най-често дълговото финансиране се налага когато другите видове приходи на държавата не могат да покрият налагащите им се разходи, но напълно възможно е то да е предизвикано и от други причини (наложени репарации след загубени войни, сигурност при инвестирането на средства от осигурителните фондове и пр.)

☺ **Какви разновидности има дълговото финансиране на държавата?** → те могат да се обособят чрез използването на различни критерии, т. е.:

- според произхода на средствата за дългово финансиране то бива:
 - вътрешно дългово финансиране;
 - външно дългово финансиране.
- според срока на дълговото финансиране то бива:
 - краткосрочно дългово финансиране;
 - дългосрочно дългово финансиране.
- според валутата на дълговото финансиране то бива:
 - дългово финансиране в национална валута;
 - дългово финансиране в чуждестранна валута.

☺ **С какви икономически субекти може да бъде свързано дълговото финансиране на държавата?** → то може да бъде свързано както с юридически, така и с физически лица.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Оправдано ли е натрупването на държавен дълг при наличието на бюджетни излишъци?
2. От какво зависи ориентацията на държавата към юридическите и физическите лица при дълговото финансиране?

10.2.4.2. Приходи на държавата от вътрешни държавни дългове

Вътрешните държавни дългове са свързани с национални икономически субекти, т. е. с български юридически и физически лица.

- ☺ Как се оформят вътрешните държавни дългове? → те се оформят преди всичко чрез:
- **съкровищни бонове**, т. е. дългови инструменти, които удостоверяват краткосрочен дълг на държавата към техните притежатели;
 - **съкровищни облигации**, т. е. дългови инструменти, които удостоверяват дългосрочен дълг на държавата към техните притежатели.

☺ Какво представляваха съкровищните облигации, известни като ЗУНК-ве? → това бяха дългови инструменти по Закона за Уреждане на Необслужвани Кредити от 1993г., които като съкровищни облигации (форма → безналични и прехвърляеми; срок за погасяване → 25 години; гратисен период → 5 г.; лихва → свързана с основния лихвен % и **Libor** (**L**ondon **I**nter **B**ank **O**ffered **R**ate) оформиха необслужваните кредити до 30 юни 1993г. в държавен дълг под формата на:

А. Левови облигации
(32 мил.лв.)

Б. Валутни облигации
(1 808 млн.\$)

☺ Възможно ли е издадените компенсаторни бонове (записи) при приватизацията да се третираат като инструменти, свързани с вътрешните държавни дългове? → да, ако се признаят от държавата.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представляват безналичните дългови инструменти?
2. Какво представлява гратисният период при дълговите инструменти?
3. Какво представляват основният лихвен процент и Libor?

10.2.4.3. Приходи от външни държавни дългове

Външните държавни дългове са свързани с чуждестранни икономически субекти, които могат да бъдат както юридически, така и физически лица.

- ☺ **Какъв размер имаха натрупаните външни държавни дългове до 1989г.?** → те бяха в размер на около 10 милиарда щатски долара.
- ☺ **С какво бяха свързани външните държавни дългове до 1989г.?** → те бяха свързани преди всичко с инвестиционната дейност на държавата.
- ☺ **Как бяха обезпечени външните държавни дългове до 1989г.?** → те бяха обезпечени с активите, които се създаваха в резултат на провежданата инвестиционна дейност от държавата.
- ☺ **Към кого бяха натрупани външните държавни дългове до 1989г.?** → те бяха натрупани към:
 - частни финансови институции, които се обединиха в **Лондонски клуб**;
 - държави, които се обединиха в **Парижки клуб**.
- ☺ **Какво представляваха известните брейди облигации?** → те бяха дългови инструменти, чрез които през 1994г. бе реструктуриран натрупания външен дълг на България в размер на 5 137 милиарда щатски долара и оформен като:
 - **брейди облигации с отстъпка 50 % (DISC)** за 1 865 милиарда \$, за срок от 30 години и лихва, равна на Libor;
 - **брейди облигации с намалена лихва (FLIRB)** за 1 657 милиарда \$, за срок от 18 години и постепенно нарастваща лихва до достигане на Libor;
 - **брейди облигации с просрочени лихви (IAB)** за 1 615 милиарда \$, за срок от 17 години и лихва, равна на Libor.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви промени настъпиха във външните държавни дългове на България след 1994г.?
2. Какво развитие показват неданъчните приходи на държавата през последните пет години?

10.2.5. Други неданъчни приходи

Това са приходи на държавата, които както от икономическа, така и от юридическа гледна точка имат свои отличия от данъчните и другите неданъчни приходи, а техни представители са: глобите, лихвите, конфискациите, получените помощи и пр.

☺ **Какво представляват глобите?** → това са суми, които се събират при нарушение на действащи нормативни актове.

☺ **Какво представляват лихвите?** → това са суми, които се събират при забавено плащане на държавни приходи.

☺ **Какво представляват конфискациите?** → това са суми, които се събират принудително и безвъзмездно при наличието на съответно законово основание.

☺ **Какво представляват приходите от помощи?** → това са безвъзмездно предоставени на държавата парични средства (дарения) както от вътрешни, така и от външни икономически субекти.

☺ **Какъв е абсолютният и относителният дял на другите неданъчни приходи в рамките на неданъчните приходи и в рамките на всички приходи на държавата?** → те са заемали, заемат и вероятно ще заемат незначителен дял в тези рамки.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо се налагат глоби на нарушителите на действащи нормативни актове и събират лихви при забавено плащане на държавни приходи?
2. Какво показва обобщаващият поглед върху всички приходи на държавата през последните години?

10.3. ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ

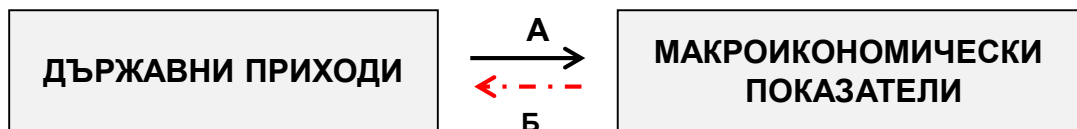
10.3.1. Обща характеристика на взаимната връзка

Безспорен е фактът, че между държавните приходи и макроикономическите показатели също съществува определена взаимна връзка.

☺ **Кои са основните макроикономически показатели, които имат връзка с държавните приходи?** → към тях, и в този случай, могат да се отнесат преди всичко:

- състоянието на brutния вътрешен продукт;
- състоянието на заетостта;
- състоянието на ценовите равнища;

☺ **Как схематично може да се представи разглежданата взаимна връзка?** → това може да стане отново чрез следната опростена схема:

☺ **Какво показва връзката А?** → тя показва какви изменения настъпват в макроикономическите показатели при възникване на промени в държавните приходи.

☺ **Какво показва връзката Б?** → тя показва какви изменения настъпват в държавните приходи при възникване на промени в макроикономическите показатели.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможна ли е взаимна връзка на държавните приходи и с други макроикономически показатели?
2. Съществува ли взаимна връзка между държавните приходи и микроикономическите показатели?

10.3.1. Обща характеристика на взаимната връзка (продължение)

Взаимната връзка между държавните приходи и макроикономическите показатели също има своя съдържателна същност.

☺ **Каква е съдържателната същност на взаимната връзка между държавните приходи и макроикономическите показатели?** → въпросната взаимна връзка дава представа за това какви промени настъпват в предварително избраните **зависими променливи** величини или съответните зависими динамични статистически редове, ако настъпят изменения в други **независими променливи** величини или други независими динамични статистически редове.

☺ **С какво се отличава взаимната връзка между държавните приходи и макроикономическите показатели?** → тя, и в този случай, се отличава преди всичко с това, че:

- в по-голямата част от случаите се проявява по косвен (опосредстван) начин;
- се показва преди всичко в дългосрочен план;
- много трудно се установява.

☺ **Възможно ли е разглежданата взаимна връзка да се третира като причинно-следствена връзка?** → както при разходите, така и при приходите, в по-голямата част от случаите това не е възможно, тъй като **наличието на паралелност** в изменението на две предварително избрани величини или на два предварително избрани динамични статистически реда (еднопосочна или разнопосочна) не винаги означава, че между тях съществува съответна причинно-следствена връзка (зависимост).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво съдържание има косвеният начин за проявление на разглежданата взаимна връзка?
2. Допустими ли са случаи, при които въпросната взаимна връзка има причинно-следствен характер?

10.3.1. Обща характеристика на взаимната връзка (продължение)

Взаимната връзка между държавните приходи и макроикономическите показатели също може да се установи по различни начини.

☺ Как се установява степента на зависимост между зависимите и независимите променливи величини (зависимите и независимите динамични статистически редове в този случай)? → това става чрез **корелационен анализ и анализ на еластичността**, т. е. чрез

- **корелационни коефициенти (КК)**, които в зависимост от формата на корелационна връзка, както и от характера на използваната статистическа информация могат да бъдат най-различни (коефициенти на обикновена корелация, коефициенти на множествена корелация и пр.);
- **коефициенти на еластичност (КЕ)**, които според Фишър, Ст., Дорнбуш, Р. и Шмалензи, Р., Икономика, София, 1997, с.87, се установяват с помощта на следната формула:

$$КЕ = \frac{\% \Delta Y}{\% \Delta X}$$

където: $\% \Delta Y$ е процентно изменение на зависимата величина (резултат);
 $\% \Delta X$ – процентно изменение на независимата величина (фактор).

Пример:

$$КЕ = \frac{126\%}{105\%} = 1,2$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Чрез кои коефициенти в разглеждания случай трябва да се установява степента на зависимост и кои величини при него трябва да се приемат за зависими (резултат) и независими (фактор)?

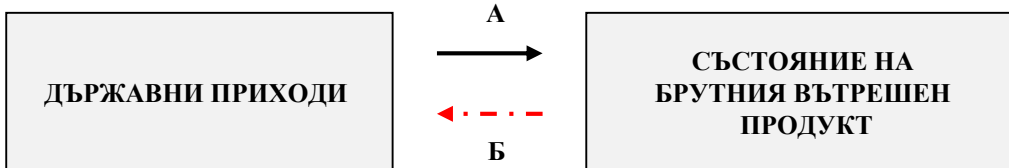
2. Възможни ли са преобразования на тази формула, по начин, който бе посочен при разходите

10.3.2. Взаимна връзка между държавните приходи и състоянието на БВП

Брутният вътрешен продукт (БВП), както бе посочено вече, представлява обща пазарна стойност на произведените стоки и услуги в течение на определен период от време (обикновено една година) в държавните граници на страната.

☺ **Еднаква ли е зависимостта на брутния вътрешен продукт от макроикономическите и микроикономическите фактори?** → не е еднаква, тъй като първите осигуряват общите условия за създаването на БВП, а вторите – конкретните условия.

☺ **Как може схематично да се представи взаимната връзка между държавните приходи и състоянието на брутния вътрешен продукт?** → тази връзка е двупосочна и може да се представи по следващия начин:

- **връзката А** може да се докаже преди всичко с отражението на държавните приходи върху състоянието на брутния вътрешен продукт;
- **връзката Б** може да се докаже преди всичко чрез факта, че при равни други условия от величината на въпросния продукт зависи обемът на нейните приходи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката А и връзката Б в България през последните пет години?
2. Каква е взаимната връзка между държавните приходи и брутния вътрешен продукт в България през последните пет години?

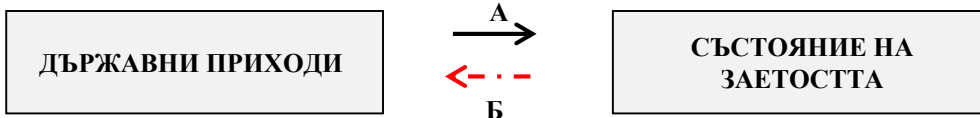
10.3.3. Взаимна връзка между държавните приходи и състоянието на заетостта

Състоянието на заетостта дава представа за степента на ангажираност на трудоспособното население с труд.

☺ **От какво зависи състоянието на заетостта?** → то, както бе посочено вече, зависи пред всичко от степента на развитие на реалната икономика и здравословното положение на трудоспособните лица.

☺ **Защо при измерването на състоянието на заетостта се взема само трудоспособното население?** → това е така, тъй като останалата част от населението не може да участва в трудовия процес.

☺ **Как схематично може да се представи взаимната връзка между държавните приходи и състоянието на заетостта?** → тази връзка е двупосочна и може да се представи по следния схематичен начин:

- **връзката А** може да се докаже преди всичко с отражението на държавните приходи върху условията, от които зависи възможността за ангажиране на трудоспособните лица във всички сектори на икономиката;
- **връзката Б** може да се докаже преди всичко чрез факта, че при равни други условия от това състояние зависи обемът на нейните приходи.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката А и връзката Б в България през последните пет години?
2. Каква е взаимната връзка между държавните приходи и състоянието на заетостта в България през последните пет години?

10.3.4. Взаимна връзка между държавните приходи и състоянието на ценовите равнища

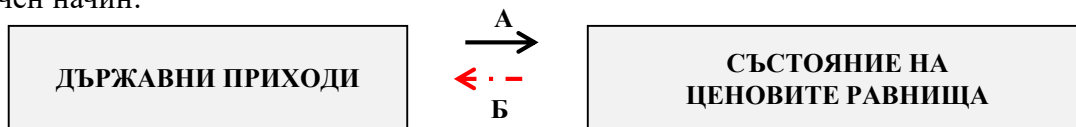
Състоянието на ценовите равнища може да се запази, повиши (инфлация) или намали (дефлация).

☺ **Кога се запазват ценовите равнища?** → те се запазват когато не настъпват промени в търсенето и предлагането на стоки и услуги.

☺ **Кога се повишават ценовите равнища?** → те се повишават когато търсенето на стоки и услуги изпреварва тяхното предлагане.

☺ **Кога се намаляват ценовите равнища?** → те се намаляват когато предлагането на стоки и услуги изпреварва тяхното търсене.

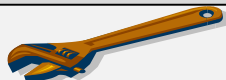
☺ **Как може да се представи взаимната връзка между държавните приходи и състоянието на ценовите равнища?** → тази връзка е двупосочна и може да се представи по следващия схематичен начин:

- **връзката А** може да се докаже преди всичко чрез отражението на държавните приходи върху търсенето и предлагането на стоки и услуги;
- **връзката Б** може да се докаже преди всичко чрез зависимостта на държавните приходи от въпросните ценови равнища.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви стойности имат коефициентите на еластичност за връзката А и за връзката Б в България през последните пет години?
2. Каква е взаимната връзка между държавните приходи и състоянието на ценовите равнища в България през последните пет години?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И
БРУТНИЯ ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ**

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И
ЗАЕТОСТТА**

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И
МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ**

**ВЗАИМНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ И
ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА**

ДАНЪЧЕН МЕНИДЖМЪНТ

КОНТРОЛ ВЪРХУ ДЪРЖАВНИТЕ ДАНЪЧНИ ПРИХОДИ

МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ДЪРЖАВНИТЕ ДАНЪЧНИ ПРИХОДИ

ПЛАНИРАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ДАНЪЧНИ ПРИХОДИ

ПРИХОДИ ОТ ДЪЛГОВО ФИНАНСИРАНЕ

ПРИХОДИ ОТ ТАКСИ (БЕРИИ)

ПРИХОДИ ОТ ДЪРЖАВНА СОБСТВЕНОСТ

СЪЩНОСТ НА НЕДАНЪЧНИТЕ ПРИХОДИ

Тема единадесета

**ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА БЮДЖЕТНАТА
СИСТЕМА И ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ НА БЪЛГАРИЯ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ дефинирате същността на бюджетната система;
- ◆ определяте съставните части на бюджетната система на България;
- ◆ определяте същността на отделните видове бюджети;
- ◆ разграничавате и използвате принципите за изграждане на отделните видове бюджети;
- ◆ разграничавате видовете бюджети;
- ◆ използвате единната бюджетна класификация;
- ◆ дефинирате и използвате бюджетното прогнозиране, бюджетното планиране и бюджетното регулиране;
- ◆ контролирате отделните видове бюджети.
- ◆ разграничавате съставните части на отделните видове бюджети;
- ◆ участвате в съставянето, изпълнението, отчитането и приключването на държавния бюджет.

11.1. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

11.1.1. Същност и съставни части на бюджетната система на България

По своята същност бюджетната система на България е идентична със същността на бюджетната система въобще, която представлява съвкупност от възприети, независими и относително самостоятелни бюджети.

- ☺ Кои са факторите, от които се обуславя съставът на бюджетната система? → като най-значими фактори, от които зависи съставът на бюджетната система могат да бъдат посочени:
- **държавното устройство на съответната страна**, т. е. дали тя е унитарна (единна) или федеративна;
 - **административното деление на съответната страна**, т. е. какви относително самостоятелни административни единици са възприети (области, общини, околии, кантони и пр.);
 - **мотивите за отказ от ориентация към единен бюджет**, т. е. преценките, че е по-добре да се възприеме практика за обособяване на множество независими и относително самостоятелни бюджети;
 - **стремежът за запазване на наложилите се с времето традиции.**

☺ Кои са съставните части на бюджетната система на България? → това може да се види от следващата опростена схема:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са предимствата и недостатъците на сегашната бюджетна система в сравнение със системата на единен държавен бюджет?
2. С какви нормативни актове е уредена сегашната бюджетна система на България?

11.1.2. ВИДОВЕ БЮДЖЕТИ

Обособяването на съответни видове бюджети може да бъде осъществено чрез използването на предварително избрани за тази цел критерии.

☺ **Какви видове бюджети има в зависимост от тяхната връзка с бюджетните периоди?**

→ според този критерий те биват:

- **редовни бюджети**, т. е. бюджети, които предварително са приети за съответните бюджетни периоди;
- **извънредни бюджети**, т. е. бюджети, които се приемат допълнително през бюджетните периоди.

☺ **Какви видове бюджети има в зависимост от срока за тяхното изграждане?** → според този критерий има:

- **краткосрочни бюджети**, т. е. бюджети, които се изграждат със срок най-често от една година;
- **дългосрочни бюджети**, т. е. бюджети, които се изграждат със срок по-голям от една година.

☺ **Какви видове бюджети има в зависимост от начина, по който се отразяват в тях съответните приходи и разходи?** → според този критерий те биват:

- **брутни бюджети**, т. е. бюджети, при които приходите и разходите се отразяват в техните пълни обеми;
- **нетни бюджети**, т. е. бюджети, при които се представят само салдата между отделните приходи и разходи.

☺ **Какви видове бюджети има в зависимост от характера на включените в тях приходи и разходи?** → според този критерий те биват:

- **прогнозни бюджети**, т. е. варианти на съответните бюджети;
- **планови бюджети**, т. е. избраните най-добри варианти за съответните бюджети.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво затруднява изграждането на нетни бюджети?
2. Какво представляват програмните бюджети?
3. Какво представляват делегираните бюджети?

11.1.3. СЪЩНОСТ НА ОТДЕЛНИТЕ ВИДОВЕ БЮДЖЕТИ

Прието е, че думата “бюджет” има латински произход и в превод означава кожена чанта, а сегашното им съдържание се свързва със съществуващата в далечното минало практика да се внася подготовеният бюджет за приемане от законодателните органи (парламентите) в специална кожена чанта.

☺ **Каква е икономическата същност на бюджета?** → от икономическа гледна точка бюджетът може да се третира като **план** (най-често годишен) за образуването и използването на съответните централизирани и децентрализирани парични фондове.

☺ **Каква е юридическата същност на бюджета?** → от юридическа гледна точка бюджетът може да бъде определен като **закон** или законодателен акт, тъй като неговата валидност е налице само след специално решение на съответните законодателни органи (парламенти, народни събрания, камари и пр.).

☺ **Каква е техническата същност на бюджета?** → от техническа гледна точка бюджетът представлява **текст, придружен от таблици**, в които се отразяват приетите от законодателните органи приходи и разходи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо е изоставена практиката за внасяне на бюджетите за приемане от Народното събрание в специална кожена чанта?
2. Какво представляват централизираните и децентрализираните парични фондове?
3. Защо се е наложила практика за едногодишно съставяне на съответните бюджети?

11.1.4. Принципи за съставяне на отделните видове бюджети

Съставянето на отделните видове бюджети от бюджетната система се осъществява на базата на наложили се от теорията и практиката принципи (основни изисквания).

☺ **Какво представлява реалността на бюджета като принцип за неговото съставяне?**

→ според този принцип при съставянето на всеки един бюджет трябва да се полагат усилия за възможното най-точно определяне на неговите приходи и разходи.

☺ **Какво представлява пълнотата на бюджета като принцип за неговото съставяне?**

→ според този принцип в рамките на всеки един бюджет трябва да се полагат усилия за възможното най-пълно обхващане на всички негови приходи и разходи.

☺ **Какво представлява уравнивостта (балансираността) на бюджета като принцип за неговото съставяне?** → това е принцип според, който при съставянето на всеки един бюджет трябва да се полагат усилия за постигане на възприетата **политика на съотношение между приходите и разходите**, т. е. равенство, превишение на приходите над разходите или превишение на разходите над приходите.

☺ **Какво представлява публичността на бюджета като принцип за неговото съставяне?**

→ това е принцип според, който при съставянето на всеки един бюджет трябва да се полагат максимални усилия за осигуряване на обществен контрол на базата на пълна информация за действията на ангажираните с тази дейност институции и лица.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са възможностите за постигане на реалност в приходите и разходите и пълно равенство между тях?
2. Какво може да възпрепятства публичността при съставянето на отделните бюджети?
3. Защо е необходимо в бюджетите да се включват резерви?

11.1.5. Бюджетна политика

В рамките на Европейския съюз е възприета единна парична политика и автономна бюджетна (фискална) политика за отделните държави.

☺ **Какви проблеми възникват при възприетата автономна бюджетна (фискална) политика за отделните държави на Европейския съюз?** → при този подход се създават предпоставки за проявлението на дисбаланси между приходите и разходите на отделните държави. Тези дисбаланси предизвикват:

- бюджетни дефицити, които много често са прекомерно високи;
- държавни дългове, които не винаги са в нормални граници.

☺ **Какво е отношението на Европейския съюз към тези дисбаланси?** → ръководейки се от опасността въпросните дисбаланси да окажат негативно влияние върху финансовото състояние на цялата общност Европейския съюз въвежда определени изисквания към бюджетната политика на отделните държави, организира наблюдения (мониторинг) в тази посока и ако е необходимо налага съответни санкции. Този подход е уреден чрез известния Пакт за стабилност и растеж, чрез който към отделните държави се предявяват две основни изисквания, свързани с тяхната бюджетна политика:

- бюджетен дефицит до 3% от БВП;
- държавен дълг до 60% от БВП.

☺ **Къде и под каква форма в българското законодателство е отразено това изискване на Европейския съюз?** → това много подробно чрез съответни норми е вградено в Закона за публичните финанси.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви конкретни фискални правила се предвиждат в действащия Закон за публичните финанси в България?

2. Съществуват ли обективни предпоставки за спазване на предвидените фискални правила?

11.1.6. Единна бюджетна класификация

Това е класификация, по която се съставят, изпълняват и отчитат отделните бюджети от бюджетната система.

☺ **Защо е необходимо използването на такава класификация?** → чрез тази класификация се създават възможности за еднакъв подход при третирането на приходите и разходите на отделните бюджети от бюджетната система.

☺ **Какви основни елементи съдържа единната бюджетна класификация на България?**

→ към тях могат да бъдат отнесени:

- разделите – 7 броя;
- параграфите;
- подпараграфите.

☺ **Кои са разделите на единната бюджетна класификация на България?** → това са:

- Раздел I. Приходи, помощи и дарения;
- Раздел II. Разходи по икономически елементи;
- Раздел III. Операции с нефинансови активи;
- Раздел IV. Бюджетни взаимоотношения;
- Раздел V. Финансиране на бюджетното салдо;
- Раздел VI. Класификация на разходите по функции, групи и дейности;
- Раздел VII. Кодове на бюджетните организации.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможна ли е бюджетна система без единна бюджетна класификация?

2. Кой съставя и утвърждава единната бюджетна класификация и защо настъпват промени в нея?

11.1.7. БЮДЖЕТНО ПРОГНОЗИРАНЕ, БЮДЖЕТНО ПЛАНИРАНЕ И БЮДЖЕТНО РЕГУЛИРАНЕ

11.1.7.1. Бюджетно прогнозиране

Това са дейности, които са свързани преди всичко със съставянето на отделните бюджети от бюджетната система.

☺ **Какво представлява бюджетното прогнозиране?** → това е дейност, която е свързана с разработването на **варианти** за отделните бюджети чрез използването на третираните вече методи, т.е.:

- **експертни методи**, т. е. методи, при които се използват натрупани знания и опит от експерти, известни още като **субективни методи**;
- **екстраполагационни методи**, т. е. методи, при които се използват възможности да се разработят варианти, с помощта на статистически изчисления, базиращи се на информация от построени динамични статистически редове;
- **каузални методи**, т. е. методи, при които се използват възможности да се разработят варианти, с помощта на математически изчисления, базиращи се на събрана информация за съществуващи зависимости между показателите на съответните бюджети и други обуславящи ги променливи величини;
- **екстремални методи**, т. е. методи, при които се използват възможности да се разработят варианти, с помощта на иконометрични изчисления, базиращи се на необходимостта в рамките на отделните бюджети да се установяват съответни максимални или минимални величини.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви са предимствата и недостатъците на посочените методи за прогнозиране?
2. Необходима ли е експертна оценка при екстраполагационните, каузалните и екстремалните методи?

11.1.7.2. Бюджетно планиране

Съставянето на отделните бюджети от бюджетната система е свързано не само с бюджетно прогнозиране, но и с бюджетно планиране.

☺ **Какво представлява бюджетното планиране?** → това е дейност, която е свързана с **избор на най-подходящ вариант** за съответния бюджет, който ще бъде предложен на законодателния орган да го приеме като закон за предстоящия бюджетен период.

☺ **Какво включва тази дейност?** → тя е свързана с използването на:

- **описаните методи за прогнозиране;**
- **автоматичен подход**, т. е. запазване на възприетия вариант през предходния бюджетен период;
- **пряк подход**, т. е. конкретни изчисления за всеки приход и разход на съответния бюджет;
- **нормативен подход**, т. е. предварително избрани и утвърдени нормативи за съответните приходи и разходи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога се налага и кога може да се използва автоматичният подход за бюджетно планиране?
2. Възможно ли е при бюджетното планиране да се използва сравнителен подход?

11.1.7.3. Бюджетно регулиране

Съставянето на отделните бюджети от бюджетната система е свързано не само с прогнозиране и планиране, но и с бюджетно регулиране.

- ☺ **Какво представлява бюджетното регулиране?** → това е дейност, която е свързана с взаимоотношенията между звената на бюджетната система т. е. **с преразпределение на бюджетни средства** с цел да се постигне балансираност в рамките на всички бюджетни звена.
- ☺ **Какви видове приходи и разходи се използват при бюджетното регулиране?** → използват се преди всичко:
- различни видове **субсидии**, които представляват трансфер на средства в абсолютна форма, а като парични потоци едновременно са изходящи потоци (разходи) и входящи потоци (приходи);
 - **преотстъпени приходи**, които са свързани с предоставянето на право на субектите, имащи потребност от допълнителни приходи да правят отчисления от събраните при тях приходи на други бюджетни звена;
 - **бюджетни вноски**, които при определени условия се правят от общинските бюджети в държавния бюджет.
- ☺ **Кой има право да разрешава преотстъпването на приходи при бюджетното регулиране?**
→ такова право имат само законодателните органи, които приемат съответните бюджети.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са предимствата и недостатъците на субсидиите и преотстъпените приходи?
2. Каква форма приемат преотстъпените приходи – абсолютна или отосителна?

11.1.8. НАЧИНИ ЗА ПРИКЛЮЧВАНЕ НА ОТДЕЛНИТЕ ВИДОВЕ БЮДЖЕТИ

Приключването на отделните видове бюджети може да стане по различни начини, както според времето за неговото осъществяване, така и според получените резултати.

☺ **Какви начини за приключване на отделните видове бюджети са известни според времето за тяхното осъществяване?** → според този критерий са известни два начина за приключване на бюджета:

- **бюджетна жестия**, т. е. приключване на бюджета чрез преустановяване събирането на приходите и изпълнението на разходите непосредствено след изтичането на бюджетния период;
- **бюджетен екзерсис**, т. е. приключване на бюджета чрез удължаване изпълнението на приходната и разходната част, извън рамките на бюджетния период с предварително определено време (от 1 до 3 месеца), което създава предпоставки за успоредно (едновременно) упражняване на два бюджета.

☺ **Какви начини за приключване на отделните видове бюджети са известни според резултатите, които се получават от него?** → според този критерий приключването на отделните бюджети може да стане с:

- **равенство между приходите и разходите**, което в по-голямата част от случаите е само теоретически възможно;
- **бюджетен излишък**, т. е. с превишение на приходите над разходите;
- **бюджетен дефицит**, т. е. с превишение на разходите над приходите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Еднакви ли са бюджетните периоди във всички държави?
2. Какви са предимствата и недостатъците на бюджетната жестия и бюджетния екзерсис?
3. Кога се създават предпоставки за приключване на бюджетите с излишък или дефицит?

11.1.9. КОНТРОЛ ВЪРХУ БЮДЖЕТНАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

Контролът върху бюджетната система е дейност, която има за цел да осигури нейното добро управление.

☺ **На какви принципи е подчинен контролът върху бюджетната система на България?**

→ той е подчинен преди всичко на принципите:

- законосъобразност;
- достоверност;
- ефективност.

☺ **Кои са органите, които осъществяват контрол върху бюджетната система на България?**

→ тази дейност се осъществява преди всичко от:

- **вътрешните органи на субектите, които съставят и изпълняват отделните бюджети** (Министерство на финансите, Общинските съвети, Националният осигурителен институт, Националната здравноосигурителна каса и пр.);
- **органите, които приемат съответните бюджети** (Министерският съвет, Народното събрание и Общинските съвети);
- **Сметната палата.**

☺ **Какви са правомощията на Сметната палата в областта на контрола върху бюджетната система на България?**

→ тази институция, съгласно действащия за нея закон, има правото да контролира (одитира) всички звена на въпросната система, т. е.:

- държавния бюджет;
- общинските бюджети;
- осигурителните бюджети.

☺ **Допълнителни въпроси:**

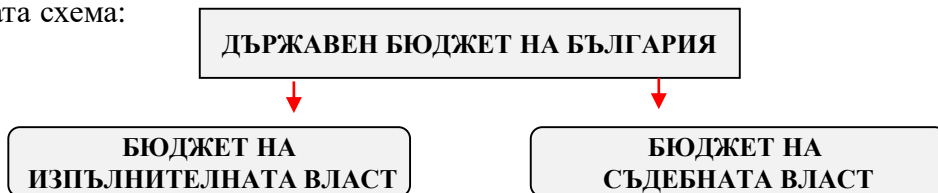
1. С какво трябва да се свързва ефективността на контрола върху бюджетната система като принцип за неговото осъществяване?
2. Какви са правомощията на органите, които приемат съответните бюджети, по отношение на контрола върху тях?

11.2. ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ НА БЪЛГАРИЯ

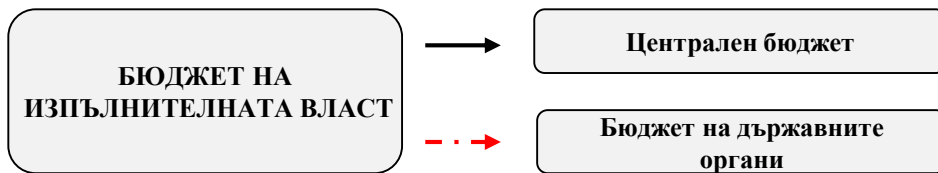
11.2.1. Съставни части на държавния бюджет

Държавният бюджет, който представлява основна съставна част на бюджетна система на България, има свои съставни части.

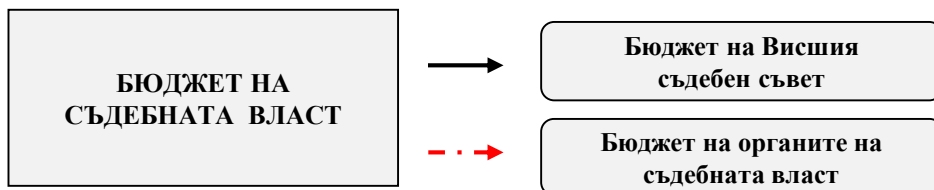
☺ **Кои са основните съставни части на държавния бюджет на България?** → това се вижда от следващата схема:

☺ **Кои са съставните части на бюджета на изпълнителната власт?** → това се вижда от следващата схема:

☺ **Кои са съставните части на бюджета на съдебната власт?** → това се вижда от следващата схема:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои бюджети се включват в бюджета на държавните органи?
2. Кои бюджети се включват в бюджета на органите на съдебната власт?
3. Кои закони в България уреждат въпросите, които са свързани с държавния бюджет?

11.2.2. Съставяне и приемане на държавния бюджет

Съставянето и приемането на държавния бюджет представлява сложна дейност, в която участват много субекти.

- ☺ **Какво представлява “бюджетната прогноза” известна още като “бюджетна рамка”?**
→ това е документ, който се разработва от Министерство на финансите в съответствие с извършени от него и от други институции икономически разработки и анализи за брутния вътрешен продукт, за цените, за доходите, за кредитната политика, за валутната политика и пр.
- ☺ **Какво представляват указанията за работа (бюджетните насоки) по съставянето на държавния бюджет?** → това също е документ, който се разработва от МФ с цел не само да се улесни работата по съставянето на държавния бюджет, но и да се създадат предпоставки за използване на еднакви подходи.
- ☺ **Кой участва в съставянето на проектите за държавния бюджет?** → в този процес е ангажирано не само Министерство на финансите, но и всички останали звена, чийто бюджети се включват в държавния бюджет, а дейността, която е свързана с него протича успоредно.
- ☺ **Кой оформя прогнозните варианти за държавния бюджет?** → това се прави от МФ на базата на неговите разработки и получените предложения от другите участници в разглеждания процес.
- ☺ **Кой най-напред обсъжда и одобрява предложения от МФ проект за държавния бюджет?**
→ това се прави от Министерския съвет.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо е необходимо разработването на “бюджетна прогноза”, известна още като “бюджетна рамка” и за какъв период от време се съставя тя?
2. Защо разработеният от Министерство на финансите бюджет подлежи на предварително обсъждане и приемане от Министерския съвет?
3. При съставянето на държавния бюджет предвиждат ли се резерви (буфери)?

11.2.2. Съставяне и приемане на държавния бюджет (продължение)

Одобреният от МС държавен бюджет подлежи на разглеждане и приемане от Народното събрание.

☺ **Кога Народното събрание започва работа по приемането на държавния бюджет?** → то започва тази дейност след като министърът на финансите внесе одобрения от МС проект за държавен бюджет.

☺ **С какво започва работата на Народното събрание, свързана с обсъждането и приемането на държавния бюджет?** → тя започва с разглеждането на проекта от постоянните комисии на НС, сред които водеща роля има Комисията по бюджет и финанси.

☺ **Какво правят депутатите на първото обсъждане на проекта за държавния бюджет?** → те, след изслушване на експозе от министъра на финансите и доклад на Комисията по бюджет и финанси, обсъждат проекта и оформят принципно решение за неговото приемане.

☺ **Какво правят депутатите на второто обсъждане на проекта за държавния бюджет?** → те го приемат като закон, включващ преди всичко:

- приходите и разходите на съставните му части;
- бюджетното салдо по републиканския бюджет и неговото финансиране;
- общите суми на приходите и разходите на бюджетите на държавните органи;
- взаимоотношенията на държавния бюджет с останалите звена на бюджетната система и пр.

☺ **Какви са последствията ако НС не успее да приеме държавния бюджет за следващия бюджетен период?** → в този случай приходите се събират според действащите закони, а разходите се извършват до техните размери през предходната година.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви постоянни комисии има в Народното събрание и с какво тяхната дейност е свързана с държавния бюджет?

2. Защо Народно събрание не приема държавния бюджет по пълна бюджетна класификация?

11.2.3. Изпълнение на държавния бюджет

Изпълнението на държавния бюджет също представлява сложна дейност, в която участват много субекти.

☺ **С какво започва изпълнението на държавния бюджет?** → то започва с оформянето на одобрените от Народното събрание показатели по пълна бюджетна класификация.

☺ **Кои са изпълнителите на приходната част на държавния бюджет?** → тази част от бюджета се изпълнява от длъжниците на съответните приходи и администрацията, която е свързана с тях, под непосредственото ръководство и контрол на Националната агенция по приходите.

☺ **Кои са изпълнителите на разходната част на държавния бюджет?** → тази част от бюджета се изпълнява от администрация, която е свързана с разходите, под непосредственото ръководство и контрол на съответните разпоредители с бюджетни средства (кредити), представлявани от:

- **първостепенните разпоредители с бюджетни средства**, т.е. лица, които отговарят за съставянето, изпълнението и отчитането на съответните бюджети;
- **второстепенните разпоредители с бюджетни средства**, т.е. лица, които са подчинени на първостепенните разпоредители.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо след приемането на бюджета от Народното събрание се налага неговото оформяне по пълна бюджетна класификация?
2. Какво представлява Националната агенция по приходите?
3. Кои лица могат да бъдат разпоредители с бюджетни средства (кредити)?

11.2.3. Изпълнение на държавния бюджет (продължение)

Касовото изпълнение на държавния бюджет е възможно да се осъществи чрез различни системи и може да предизвика както касови разриви, така и промени в неговите показатели.

☺ **Какви системи са известни за касово изпълнение на държавния бюджет?** → известни са две системи:

- **ковчежническа система**, т.е. система, при която касовото изпълнение на бюджета се осъществява от специални касови органи, пряко подчинени на МФ, която система в България отдавна е изоставена;
- **банкова система**, т.е. система, при която се използват услугите на действащите банки под непосредственото ръководство на БНБ.

☺ **Какво представляват касовите разриви?** → това е временен недостиг на приходи за извършване на съответните разходи, който се покрива чрез временни, краткосрочни (не по-късно от края на бюджетната година), безлихвени заеми за сметка на свободни бюджетни средства.

☺ **Какви промени са възможни в показателите на държавния бюджет през периода на неговото изпълнение?** → при доказана необходимост са възможни два вида промени:

- **промени, които не засягат общия баланс на приетия държавен бюджет**, извършващи се с разрешение на министъра на финансите или първостепенните разпоредители с бюджетни средства (кредити);
- **промени, които засягат общия баланс на приетия държавен бюджет**, извършващи се само със специално законодателно решение на Народното събрание.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Чрез какви предимства банковата система се е наложила като система за касово изпълнение на държавния бюджет?
2. Какво се прави с временните безлихвени заеми ако те не могат да се върнат до края на бюджетния период?

11.2.4. Отчитане на държавния бюджет

Отчитането на държавния бюджет става както текущо, така и годишно.

☺ **Кога се извършва текущото отчитане на държавния бюджет?** → това се извършва след изтичането на определени интервали от време в рамките на съответния бюджетния период (месечно, тримесечно и пр.).

☺ **Кога се извършва годишното отчитане на държавния бюджет?** → това се извършва след изтичането на съответния бюджетен период, т. е. след 31 декември на съответната бюджетна година.

☺ **Кои са субектите, които отговарят за отчитането на държавния бюджет?** → към тези субекти спадат преди всичко Министерството на финансите и разпоредителите с бюджетни средства (кредити).

☺ **Кой приема годишните отчети за изпълнението на държавния бюджет?** → въпросните отчети се приемат от:

- Министерския съвет по доклад на министъра на финансите след предварително съгласуване със Сметната палата;
- Народното събрание по доклад на Сметната палата, който е съпроводен с мнение на постоянната Комисия по бюджет и финанси.

☺ **Кога се приемат годишните отчети за изпълнението на държавния бюджет от Министерския съвет и Народното събрание?** → това става през следващата календарна година.

☺ Допълнителни въпроси:

1. От какво зависи честотата на текущото отчитане на държавния бюджет?
2. Колко време продължава годишното отчитане на държавния бюджет?
3. С какви резултати може да приключи текущото и годишното отчитане на държавния бюджет?

11.2.5. Взаимоотношения на държавния бюджет с другите звена на бюджетната система

Между държавния бюджет на България и другите звена на бюджетната система съществуват определени и строго регламентирани взаимоотношения.

☺ **Какви са взаимоотношенията между държавния бюджет и общинските (местните) бюджети?** → тези взаимоотношения, от парична гледна точка, имат преди всичко еднопосочен характер и се проявяват като **трансферни разходи** за държавния бюджет, включващи:

- преотстъпените държавни данъци;
- общите допълващи субсидии за финансиране на делегираните от държавата дейности;
- общите изравнителни субсидии за местни дейности;
- целевите субсидии за капиталови разходи;
- временни безлихвени заеми и пр.

☺ **Какви са взаимоотношенията между държавния бюджет и осигурителните бюджети?** → тези взаимоотношения също имат преди всичко еднопосочен характер и приемат формата на:

- **предоставени субсидии**, т. е. отпусната безвъзвратна и безвъзмездна помощ;
- **отпуснати заеми**, т. е. предоставени краткосрочно и безлихвено парични средства.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможни ли са вноски от общинските (местните) бюджети в държавния бюджет?
2. Какво развитие показват приходите и разходите на държавния бюджет през последните пет години?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

БЮДЖЕТЕН ЕКЗЕРСИС

БЮДЖЕТНА ЖЕСТИЯ

БЮДЖЕТНА КЛАСИФИКАЦИЯ

БЮДЖЕТНО ПЛАНИРАНЕ

БЮДЖЕТНО ПРОГНОЗИРАНЕ

БЮДЖЕТНО РЕГУЛИРАНЕ

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

ИЗПЪЛНЕНИЕ И ОТЧИТАНЕ НА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА БЮДЖЕТА

ОТЧИТАНЕ НА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ

ПРИКЛЮЧВАНЕ НА БЮДЖЕТА

РАЗПОРЕДИТЕЛИ С БЮДЖЕТНИ СРЕДСТВА

СЪСТАВЯНЕ И ПРИЕМАНА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ

ПРИКЛЮЧВАНЕ НА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ

Тема дванадесета

ОБЩИНСКИ И ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

*След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:*

- ◆ разграничавате съставните части на общинските и осигурителните бюджети;
- ◆ участвате в съставянето, приемането, изпълнението, отчитането и приключването на общинските бюджети;
- ◆ участвате в съставянето, приемането, изпълнението, отчитането и приключването на бюджета на Националния осигурителен институт (НОИ);
- ◆ участвате в съставянето, приемането, изпълнението, отчитането и приключването на бюджета на НЗОК;
- ◆ участвате в съставянето, приемането, изпълнението, отчитането и приключването на осигурителните фондове;
- ◆ дефинирате финансовата децентрализация и участвате при нейната реализация.

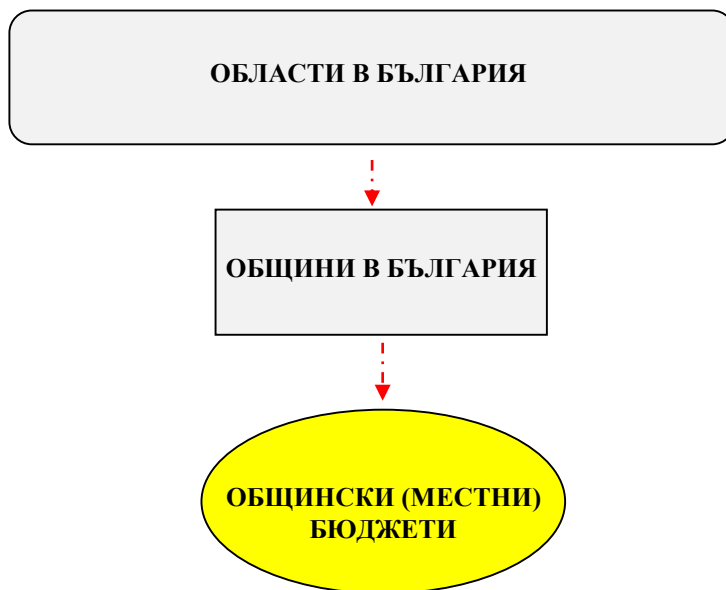
12.1. ОБЩИНСКИ БЮДЖЕТИ

12.1.1. Съставни части на общинските бюджети

В състава на общинските (местните) бюджети се включват бюджетите на обособените в България общински административни териториални единици.

☺ Как схематично може да се представи съставът на общинските (местните) бюджети?

→ това може да стане чрез следващата опростена схема:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви други териториални единици обхващат общините?
2. Какви приходи и какви разходи имат общинските бюджети?
3. С какви действащи закони се уреждат въпросите, които са свързани с общинските бюджети?

12.1.2. Съставяне и приемане на общинските бюджети

Съставянето и приемането на общинските (местните) бюджети също представлява сложна дейност, която има за своя основа действащото законодателство.

☺ **На каква база се съставят общинските (местните) бюджети?** → съставянето на въпросните бюджети става на базата на:

- приетите от общинските съвети стратегии и прогнози за развитие на общините;
- предложенията на местните общности, получени чрез консултации, срещи и публични обсъждания;
- задълженията по финансиране на общинските дългове;
- информация от Министерството на финансите за трансферните приходи и разходи.

☺ **Какво представляват указанията за работа (бюджетните насоки) по съставянето на общинските (местните) бюджети?** → това са документи, които се разработват върху посочената база, под ръководството на съответния кмет, съдържащи конкретни насоки до кметовете на районите, кметствата и ръководителите на самостоятелните бюджетни звена.

☺ **Кой разработва проектите за общинските (местните) бюджети и какво се включва в тях?** → това се осъществява от съответните общински (местни) екипи, под ръководството на съответния кмет, а проектите включват:

- приходите и разходите, свързани с делегираните от държавата дейности;
- приходите и разходите, свързани с местните дейности;
- приходите и разходите, свързани с основни ремонти и инвестиции в дълготрайни активи, известни още като “капиталов бюджет”.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Използва ли се “бюджетната рамка” за държавния бюджет като база при съставянето на общинските (местните) бюджети?

2. Защо общинските (местните) бюджети се съставят най-напред по окрупнени показатели?

12.1.2. Съставяне и приемане на общинските бюджети (продължение)

Съставените общински (местни) бюджети подлежат на разглеждане и приемане от Общинските съвети, известни още като местни парламенти.

☺ **Какво представлява публичното обсъждане на проектите за общински (местни) бюджети?** → това е обсъждане, което се осъществява чрез провеждане на срещи с участието на общински съветници, граждани, кметове, ръководители на бюджетни звена и други лица, свързани с този процес.

☺ **На каква база става обсъждането на проектите за общински (местни) бюджети от Общинските съвети?** → това става на базата на предоставените проектобюджети и мнения от публичните обсъждания, както и на становищата на постоянните комисии.

☺ **Какво включват решенията на Общинските съвети, свързани с приемането на общинските (местните) бюджети?** → въпросните решения включват преди всичко:

- обемите на приходите и разходите;
- взаимоотношенията с държавния бюджет и осигурителните бюджети;
- бюджетното салдо и начините за неговото финансиране и пр.

☺ **Какви са последствията ако Общинските съвети не успеят да приемат съответните бюджети за следващия бюджетен период?** → в този случай приходите се събират в съответствие с действащите закони, а разходите се извършват в размери, не по-големи от техния размер през предходната година.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога в действителност се приемат общинските (местните) бюджети от Общинските съвети?
2. По какво се различава съставянето на общинските (местните) бюджети от съставянето на държавния бюджет?

12.1.3. Изпълнение на общинските бюджети

Изпълнението на общинските (местните) бюджети също представлява сложна дейност, в която участват много субекти и може да предизвика касови разриви.

☺ **Какво се прави преди започване на действителното изпълнение на общинските (местните) бюджети?** → след приемането на тези бюджети от Общинските съвети, под ръководството на съответните кметове, най-напред се извършва разпределение на приходите и разходите по пълна бюджетна класификация.

☺ **Кои са изпълнителите на общинските (местните) бюджети?** → това са длъжниците на местните приходи и администрациите на съответните общини под ръководството на първостепенните и второстепенните разпоредители с кредити.

☺ **Кой осъществява касовото изпълнение на общинските (местните) бюджети?** → това се прави от предварително избрани търговски банки под контрола на БНБ.

☺ **Възможни ли са касови разриви при тези бюджети и ако са възможни как се покриват те?** → да, възможни са, а тяхното покриване става чрез заеми от:

- държавния бюджет;
- банки и други финансови институции.

☺ **Възможни ли са промени в показателите на общинските (местните) бюджети през бюджетния период и ако са възможни кой има право да ги извършва?** → да, възможни са и те се извършват от:

- кметовете на общините когато не се нарушават балансите в приетите бюджети;
- Общинските съвети когато се нарушават въпросните баланси.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои лица могат да бъдат първостепенни и второстепенни разпоредители с кредити?
2. Как става изборът на банки за обслужване на касовото изпълнение на общинските (местните) бюджети?

12.1.4. Отчитане на общинските бюджети

Отчитането на общинските (местните) бюджети също става както текущо, така и годишно.

☺ **Кои са субектите, които отговарят за отчитането на общинските (местните) бюджети?** → към тези субекти спадат преди всичко първостепенните и второстепенните разпоредители с кредити.

☺ **Кога и пред кого се прави периодичното отчитане на въпросните бюджети?** → то се прави месечно и тримесечно пред Общинските съвети, МФ, Сметната палата и Националното сдружение на общините в Република България (НСОРБ).

☺ **Кога и пред кого се прави годишното отчитане на общинските (местните) бюджети?** → то се прави след изтичането на бюджетната година не само пред посочените институции за периодично отчитане, но и пред общинската общественост.

☺ **Кога се приемат годишните отчети за общинските (местните) бюджети от Общинските съвети?** → отчетите за изминалия бюджетен период се приемат от Общинските съвети през следващата календарна година.

☺ **Кой докладва годишните отчети за общинските (местните) бюджети пред Общинските съвети?** → това се прави от общинските кметове.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой подпомага дейността на разпоредителите с бюджетни кредити, свързана с отчитането на общинските (местните) бюджети?
2. Какви контролни възможности има отчитането на общинските (местните) бюджети?

12.1.5. Финансова децентрализация

От парична гледна точка финансовата децентрализация представлява система за разпределение на бюджетните приходи и разходи между държавния бюджет и общинските бюджети.

☺ **Защо се налага финансовата децентрализация?** → тя се налага от необходимостта да се постигне по-пълно и по-ефективно задоволяване на потребностите с чисти публични и част от смесените блага, която по своята същност се приравнява към първите.

☺ **На какви принципи се изгражда финансовата децентрализация?** → като се има предвид, че между централната и местната власт трябва да съществува определена субординация (подчиненост), могат да бъдат изведени следните основни принципи:

- **осигуряване на разнообразие в предлагането на местни блага**, т. е. блага, които могат да бъдат както чисти публични, така и смесени блага;
- **постигане на фискална еквивалентност**, т. е. равенство между ползите от употребените местни блага и платените данъци;
- **гарантиране на възможности за централизирано преразпределение на доходи** с цел да се осигури приоритет на националните интереси;
- **обезпечаване на неутралност на местните данъчни плащания**, т. е. изключване на възможности тези плащания да са зависими от трансферните приходи (субсидии и преотстъпени данъци).

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е оптимизирането на финансовата децентрализация да се приеме като принцип при нейното изграждане?
2. Възможно ли е съобразяването с външните ефекти да се приеме като принцип при изграждането на финансовата децентрализация?

12.1.5. Финансова децентрализация (продължение)

Разпределението на приходите при финансовата децентрализация трябва да става в зависимост от потребностите.

☺ Как се разпределят приходите между държавния бюджет и общинските (местните) бюджети при финансовата децентрализация? → това се вижда от съдържанието на следващата принципна схема:

ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ	ОБЩИНСКИ БЮДЖЕТИ
<ol style="list-style-type: none">1. Приходи от косвени данъци2. Приходи от преки подоходни данъци3. Неданъчни приходи4. Трансферни приходи	<ol style="list-style-type: none">1. Приходи от преки имуществени данъци2. Неданъчни приходи3. Трансферни приходи

☺ Как се измерва степента на финансовата децентрализация (СФД)? → това може да стане чрез процентно отношение на:

- местните разходи (МР) към общите разходи (ОР), т. е. чрез следващата формула:

$$\text{СФД} = \frac{\text{МР} * 100}{\text{ОР}}$$

- местните приходи (МП) към общите приходи (ОП), т. е. чрез следващата формула:

$$\text{СФД} = \frac{\text{МП} * 100}{\text{ОП}}$$

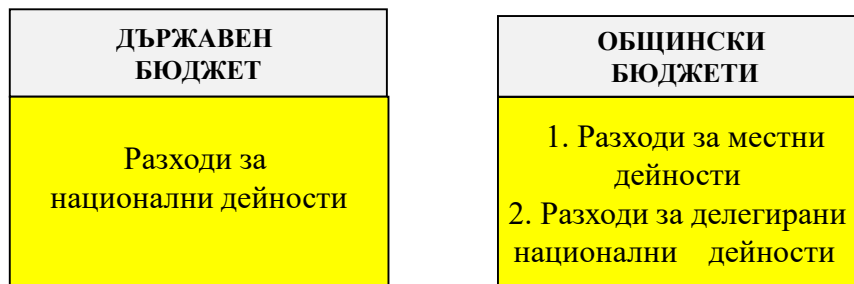
☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо приходите от преки подоходни данъци се внасят изцяло в държавния бюджет?
2. Какво е състоянието на финансовата децентрализация в България, от гледна точка на приходите, през последните пет години?

12.1.5. Финансова децентрализация (продължение)

Разпределението на разходите при финансова децентрализация се осъществява в зависимост от изпълняваните дейности.

☺ **Как се разпределят разходите между държавния бюджет и общинските (местните) бюджети при финансовата децентрализация?** → това се вижда от съдържанието на следващата принципна схема:

☺ **Какво, в по-широк план, представляват разходите за делегирани национални дейности?** – това са функционално разпределени разходи, които се покриват със средства от държавния бюджет, т.е. част от разходите за:

- отбрана и сигурност (мобилизационна подготовка и пр.);
- образование (спортни училища, професионални училища и пр.);
- здравеопазване (здравни кабинети в детски градини и пр.);
- социално осигуряване, подпомагане и грижи (програми за временна заетост и пр.);
- други разходи (читалища, музеи и пр.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е да бъдат премахнати разходите за делегирани дейности?
2. Какво е състоянието на финансовата децентрализация в България, от гледна точка на разходите, през последните пет години?

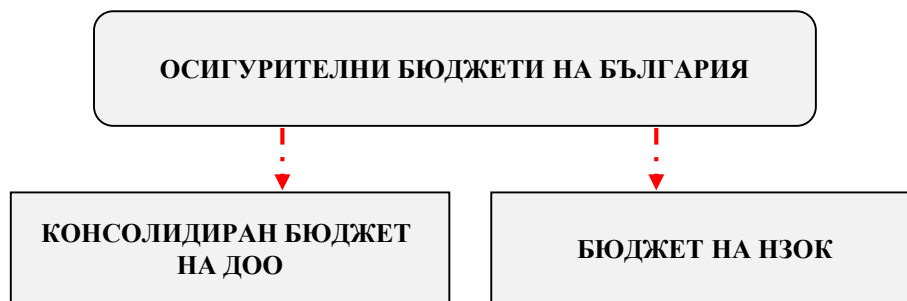
12.2. ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ

12.2.1. КОНСОЛИДИРАН БЮДЖЕТ НА ДЪРЖАВНОТО ОБЩЕСТВЕНО ОСИГУРЯВАНЕ (ДОО)

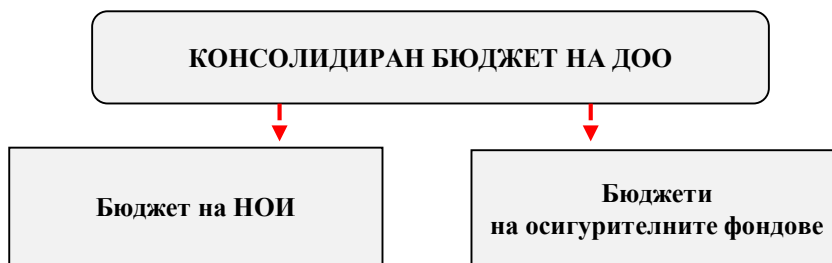
12.2.1.1. Съставни части на осигурителните бюджети

В състава на осигурителните бюджети на България също се включват предварително определени и относително самостоятелни бюджети.

☺ **Кои са основните съставни части на осигурителните бюджети в България?** → това се вижда от следващата принципна схема:

☺ **Какво включва консолидираният бюджет на ДОО?** → това се вижда от следващата принципна схема:

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв е съставът на бюджетите на осигурителните фондове в България?
2. С какви действащи нормативни актове се уреждат въпросите, които са свързани с осигурителните бюджети?

12.2.1.2. Съставяне и приемане на консолидирания бюджет на ДОО

Консолидираният бюджет на ДОО също се съставя върху предварително определена база и се приема по строго установена процедура.

☺ **Върху каква база се съставя консолидираният бюджет на ДОО?** → това става на базата на:

- указания на МФ за държавния бюджет, които са съобразени с прогнозното развитие на основните макроикономически показатели;
- собствени анализи и прогнози на Националния осигурителен институт;
- действащи нормативни актове, свързани със социалното осигуряване.

☺ **Кой съставя консолидирания бюджет на ДОО?** → този бюджет се съставя от администрацията на Националния осигурителен институт.

☺ **Кога Министерският съвет обсъжда и одобрява проекта за консолидиран бюджет на ДОО?** → това става преди разглеждането му от Народното събрание.

☺ **По какъв начин се обсъжда и приема консолидираният бюджет на ДОО от Народното събрание?** → това се прави по начин, който е възприет за обсъждането и приемането на държавния бюджет, т. е. с него най-напред се запознават членовете на постоянните комисии на НС и след това в рамките на две отделни пленарни заседания се оформя и приема съответен закон.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо проектът за консолидирания бюджет на ДОО се обсъжда и одобрява от Министерския съвет?
2. По какви показатели се приема консолидираният бюджет на ДОО от Народното събрание?

12.2.1.3. Изпълнение и отчитане на консолидирания бюджет на ДОО

Изпълнението и отчитането на консолидирания бюджет на ДОО се осъществява също по предварително определени процедури.

- ☺ **С какво е свързано изпълнението на консолидирания бюджет на ДОО?** → то е свързано с:
- предварителна подготовка за осъществяване на тази дейност, включваща преди всичко окончателното разпределение на приходите и разходите по пълна бюджетна класификация;
 - събирането на включените в този бюджет приходи чрез Националната агенция по приходите и непосредственото участие на съответните длъжници;
 - изразходването на събраните приходи чрез структурите на Националния осигурителен институт, контролирани от Сметната палата;
 - покриване на възникналите касови разриви чрез използването преди всичко на временни безлихвени заеми от държавния бюджет.
- ☺ **Как се отчита консолидираният бюджет на ДОО?** → този процес включва преди всичко:
- разработването на периодични (месечни и тримесечни) отчети, както и оформянето на съответни годишни отчети от Националния осигурителен институт;
 - приемането на годишните отчети от Народното събрание.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо действителното изпълнение на консолидирания бюджет на ДОО се предшества от разпределение на приходите и разходите по пълна бюджетна класификация?
2. Какво развитие показва консолидираният бюджет на ДОО през последните пет години?

12.2.2. БЮДЖЕТ НА НАЦИОНАЛНАТА ЗДРАВНО-ОСИГУРИТЕЛНА КАСА (НЗОК)

12.2.2.1. Съставяне и приемане на бюджета на НЗОК

Бюджетът на НЗОК също се съставя върху предварително определена база и се приема по строго установена процедура.

☺ **Върху каква база се съставя бюджетът на НЗОК?** → това става на базата на:

- указанията на МФ за държавния бюджет, които са съобразени с прогнозното развитие на основните макроикономически показатели;
- собствени анализи и прогнози на Управителния съвет на НЗОК;
- действащи нормативни актове, свързани със здравното осигуряване.

☺ **Кой съставя бюджета на НЗОК?** → този бюджет се съставя от администрацията на НЗОК.

☺ **Кога Министерският съвет обсъжда и одобрява проекта за бюджета на НЗОК?** → това става преди разглеждането му от Народното събрание.

☺ **По какъв начин се обсъжда и приема бюджетът на НЗОК от Народното събрание?**
→ това се прави също по начин, който е възприет за обсъждането и приемането на държавния бюджет, т. е. с него най-напред се запознават членовете на постоянните комисии на НС и след това в рамките на две отделни пленарни заседания се оформя и приема съответен закон.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо при съставянето на бюджета на НЗОК се вземат под внимание указанията на МФ за държавния бюджет?

2. Кой е водещият нормативен акт за бюджета на НЗОК?

3. По какви показатели се приема бюджетът на НЗОК от Народното събрание?

12.2.2.2. Изпълнение и отчитане на бюджета на НЗОК

По предварително определени процедури се осъществява още изпълнението и отчитането на бюджета на НЗОК.

☺ **С какво е свързано изпълнението на бюджета на НЗОК?** → то е свързано с:

- предварителна подготовка за осъществяване на тази дейност, включваща преди всичко окончателното разпределение на приходите и разходите по пълна бюджетна класификация;
- събирането на включените в този бюджет приходи чрез Националната агенция по приходите и непосредственото участие на съответните длъжници;
- изразходването на събраните приходи чрез Централното управление на НЗОК, Регионалните ЗОК и техните подразделения, контролирани от Сметната палата;
- покриване на възникналите касови разриви чрез използване преди всичко на временни безлихвени заеми от държавния бюджет.

☺ **Как се отчита бюджетът на НЗОК?** → този процес включва преди всичко:

- разработването на периодични (месечни и тримесечни) отчети, както и оформянето на съответни годишни отчети от Управителния съвет на НЗОК;
- приемането на годишните отчети от Народното събрание.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е участието на длъжниците на здравно осигурителните вноски при изпълнението на бюджета на НЗОК?
2. Възможни ли са промени в показателите на бюджета на НЗОК през периода на неговото изпълнение?
3. Какво развитие показва бюджетът на НЗОК през последните пет години?

**КЛЮЧОВИ
ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ**

БЮДЖЕТ НА НЗОК

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА БЮДЖЕТА НА НЗОК

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ОБЩИНСКИТЕ БЮДЖЕТИ

КОНСОЛИДИРАН БЮДЖЕТ НА ДОО

ОБЩИНСКИ БЮДЖЕТИ

ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ

ОТЧИТАНЕ НА БЮДЖЕТА НА НЗОК

ОТЧИТАНЕ НА ОБЩИНСКИТЕ БЮДЖЕТИ

СЪСТАВЯНЕ НА БЮДЖЕТА НА НЗОК

СЪСТАВЯНЕ НА ОБЩИНСКИТЕ БЮДЖЕТИ

ПРИЕМАНЕ НА БЮДЖЕТА НА НЗОК

ПРИЕМАНЕ НА ОБЩИНСКИТЕ БЮДЖЕТИ

ФИНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ

ФИНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ НА ПРИХОДИТЕ

ФИНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ НА РАЗХОДИТЕ